

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

MYSİA OLYMPOS'UNDAKİ KÜLTLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Asiye Gözde ARI

BURSA – 2019

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ARKEOLOJİ BİLİM DALI

MYSİA OLYMPOS'UNDAKİ KÜLTLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Asiye Gözde ARI

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Arkeoloji Anabilim Dalı, Arkeoloji Bilim Dalı'nda 701347004 numaralı Asiye Gözde ARI'nın hazırladığı "Mysia Olympos'undaki Kültler" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26.12.2019 günü 11:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Derya ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Yasemin POLAT
Ege Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26.12.2019

Tez Başlığı / Konusu: Mysia Olympos'undaki Kültler

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin, 26.12.2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygularıyla arz ederim.

Tarih ve İmza
26.12.2019
gözele

Adı Soyadı: Asiye Gözde ARI
Öğrenci No: 701347004
Anabilim Dalı: Arkeoloji
Programı: Arkeoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
26.12.2019

Yemin Metni

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “Mysia Olympos’undaki Kültler” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
26.12.2019

Adı Soyadı: Asiye Gözde ARI

Öğrenci No: 701347004

Anabilim Dalı: Arkeoloji

Programı: Arkeoloji

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Asiye Gözde ARI
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Bilim Dalı : Arkeoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı : IX + 202
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

MYSİA OLYMPOS'UNDAKİ KÜLTLER

Mysia Olympos'u Bursa'nın ilçelerinden olan Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles'i kapsayan alanda bulunmaktadır. Uzun yıllar boyunca bölge insanları için kutsal bir yeri olmuştur. Antik dönemde tanrıların mekanı olarak kabul edilen dağ Hristiyanlık Dönemi'nde keşişler tarafından ilgi görmüş ve günümüze kadar önemini korumaya devam etmiştir.

Bu çalışma ile bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak bölgede bulunan arkeolojik eserler, sikkeler ve yazılı eserler incelenerek hangi tanrı ve tanrıçaların yoğunlukta tapınım gördükleri, hangi yerel isimleri aldıkları ve nasıl tasvir edildikleri incelenmiştir. Bunun yanında bölgede ele geçen arkeolojik buluntular ve yüzey araştırması ile tespit edilen yapı kalıntıları ışığında bölgedeki kutsal alanlar araştırılmış ve bu kutsal alanların baş tanrı ya da tanrıçalarının hangileri oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Mysia, Olympos, kült, inanç, tanrı, tanrıça

ABSTRACT

Name and Surname : Asiye Gözde ARI
University : Bursa Uludag University
Institution : Institute of Social Science
Field : Archaeology
Branch : Archaeology
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : IX + 202
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

CULTS ON THE OLYMPUS OF MYSIA

Mysia Olympos is located in the area of Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık and Keles which are among the districts of Bursa. For many years the region has been a sacred place for the people. The mountain, which was considered the place of the gods in ancient times, attracted monks during the Christianity period and it has kept its importance until today.

In this study, by using scientific research methods, subject such as archaeological works, coins and written works in the region, which gods and goddesses were worshipped in intensity, which local names they took and how they are depicted are examined. In addition, in the light of the archaeological finds and surface surveys found in the region, the sacred areas in the region were investigated and it was tried to find out which of these gods or goddesses were the main deities.

Keywords:

Mysia, Olympus, cult, religion, god, goddess

ÖNSÖZ

İnsanların inanç sistemleri, oluşturdukları mitoloji ve dolayısıyla kültürler her zaman ilgi çekici olmuştur. Bu çalışmada da Mysia Olympos'u olarak adlandırılan insanların kutsal olarak gördükleri bir dağın kültürleri ve kutsal alanları incelenmiştir. Özellikle Anadolu toprakları bir çok medeniyete ev sahipliği yaptığı için bu coğrafyada inanç sistemi çok karışık fakat bir o kadar da renklidir. İnsanlar dönemin pagan anlayışında bir çok tanrıyı kabul etmişler, bununla da kalmayıp onlara yerel isimler vererek bölgelerine adapte etmişlerdir.

Bu tez konusunu seçmemdeki neden, BEBKA tarafından desteklenen "Bursa'nın Dağ İlçeleri'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri" isimli projeye katılmam ve Mysia Olympos'unun kültürel zenginliğini birebir görme şansına erişmem olmuştur. Daha sonrasında danışmanım Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN'in yönlendirmesiyle tezimin içeriği de oluşmuştur. Öncelikle bu konuyu çalışmam için bana yol gösteren ve sonrasındaki tüm süreçlerde desteğini ve tavsiyelerini eksik etmeyen, her zaman bana yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN'e çok teşekkür ederim.

Yüksek Lisans dönemi boyunca her konuda bana yardım eden Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlileri, Serap ALA, Gonca GÜLSEFA, Hazal ÇITAKOĞLU ve Nur Deniz ÜNSAL'a, teşekkürlerimi borç bilirim.

Tez jürimde olan hocalarım Doç. Dr. Derya ŞAHİN ve Doç. Dr. Yasemin POLAT'a tez çalışmam hakkında görüşlerini paylaştıkları için teşekkür ederim.

Kaynak araştırmalarım sırasında benimle paylaştığı bilgiler ve kaynaklar için Araş. Gör. Ahmet Ali ALTIN ve Mine ÖZ'e, tezimde kullanılan haritalar konusunda yardımları için Dr. Öğr. Üyesi Serkan GÜNDÜZ'e, bu süreçte her zaman yanımda olan arkadaşlarım Elif DÜŞÜNSEL, İbrahim AKKAYA ve Suzan ATAY'a çok teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana kattıkları bilgi ve birikimler için Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tüm hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak çalışmalarım boyunca maddi manevi destekleriyle her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
İNTİHAL RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
ANTİK DÖNEMDE DAĞ KAVRAMI	5
İKİNCİ BÖLÜM	8
MYSİA OLYMPOS'U	8
2.1. Antik Kaynaklarda Mysia Olympos'u	10
2.2. Seyyahların Gözünden Mysia Olympos'u	12
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	16
MYSİA OLYMPOS'UNDA BULUNAN KÜLTLER	16
3.1. Apollon (AP)	16
3.1.1. Sikkelere Göre Apollon Kültü (APs).....	18
3.1.2. Yazılı Eserlere Göre Apollon Kültü (APy)	19
3.1.3. Değerlendirme.....	19
3.2. Artemis (AR)	21
3.2.1. Sikkelere Göre Artemis Kültü (ARs)	23
3.2.2. Değerlendirme.....	23
3.3. Asklepios, Hygieia, Telesphoros	24
3.3.1. Asklepios (AS)	24
3.3.1.1. Sikkelere Göre Asklepios Kültü (ASs).....	26
3.3.1.2. Yazılı Eserlere Göre Asklepios Kültü (ASy).....	26
3.3.2. Hygieia (AS-HY).....	27
3.3.2.1. Sikkelere Göre Hygieia Kültü (AS-HYs).....	28
3.3.2.2. Yazılı Eserlere Göre Hygieia Kültü (AS-HYy).....	28
3.3.3. Telesphoros (AS-T).....	28
3.3.3.1. Sikkelere Göre Telesphoros Kültü (AS-Ts).....	28
3.3.4. Değerlendirme.....	28
3.4. Athena (AT)	29
3.4.1. Sikkelere Göre Athena Kültü (ATs).....	30
3.4.2. Değerlendirme.....	31
3.5. Demeter (DE)	31
3.5.1. Sikkelere Göre Demeter Kültü (DEs).....	33
3.5.2. Değerlendirme.....	34
3.6. Dionysos (Dİ)	34
3.6.1. Sikkelere Göre Dionysos Kültü (Dİs).....	36
3.6.2. Yazılı Eserlere Göre Dionysos Kültü (Dİy)	36

3.6.3. Değerlendirme.....	37
3.7. Herakles (HRK)	37
3.7.1. Sikkelere göre Herakles Kültü (HRKs).....	38
3.7.2. Değerlendirme.....	38
3.8. Tyche (T).....	38
3.8.1. Sikkelere Göre Tyche Kültü (Ts).....	39
3.8.2. Değerlendirme.....	40
3.9. Zeus (Z).....	40
3.9.1. Sikkelere Göre Zeus Kültü (Zs).....	42
3.9.2. Yazılı Eserlere Göre Zeus Kültü (Zy)	42
3.9.2.1. Zeus Anabatanos.....	43
3.9.2.2. Zeus Kersoullos.....	44
3.9.2.3. Zeus Kersussos.....	45
3.9.2.4. Zeus Ktesios.....	46
3.9.2.5. Zeus Olympios.....	46
3.9.2.6. Zeus Ophelios.....	47
3.9.2.7. Zeus Pandemos.....	47
3.9.3. Değerlendirme.....	48
3.10. Olası Diğer Kültler.....	49
3.10.1 Hermes (HERMs)	49
3.10.2 Kanatlı Tanrı (KTy).....	49
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	50
MYSİA OLYMPOS'UNDAKİ KUTSAL ALANLAR.....	50
4.1. Asartepe Kült Alanı (Asklepios?)	50
4.1.1. Asartepe ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Taş Eserler	51
4.1.1.1. Mimari Elemanlar.....	51
4.1.1.2. Steller, Sunaklar, Heykel Kaideleri ve Fragmanlar.....	54
4.1.2. Değerlendirme.....	57
4.2. Derecik Bazilikası.....	59
4.2.1. Derecik Bazilikası Kazıları	61
4.2.3. Derecik Zeus Kutsal Alanı ve Değerlendirme.....	64
4.3. Harmancık Kutsal Alanı	64
4.3.1. Mimari Elemanlar	65
4.3.2. Yazılı Eserler	67
4.3.3. Değerlendirme.....	68
4.4. Tazlaktepe Zeus Kutsal Alanı	68
4.4.1. Tazlaktepe ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Taş Eserler	69
4.4.1.1. Heykel Yontuları.....	69
4.4.1.2. Mimari Elemanlar.....	70
4.4.1.3. Sunaklar.....	74
4.4.2. Tazlaktepe Zemin Etüdü Çalışması.....	74
4.4.3. Değerlendirme.....	75
SONUÇ.....	78
KATALOG	83
KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	139

RESİM LİSTESİ	148
RESİMLER.....	152
ÖZGEÇMİŞ.....	201

GİRİŞ

Antik dönemde Olympos adı ile anılan birçok dağ vardır. İnsanlar yüksek dağları esrarengiz ve ulaşılmaz saymışlar tanrılarını da Olympos adını verdikleri bu dağlara oturtmuşlardır. Bu kutsal dağlardan bir tanesi de Bursa'nın ilçelerinden olan Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles'i kapsayan Mysia Olympos'udur. Mustafakemalpaşa, Nilüfer, Osmangazi ve İnegöl ilçelerinin bir bölümü de Olympos sınırları içerisinde kalmaktadır ancak daha net bir hat üzerinde çalışılması bakımından tez kapsamında ilçeler Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles ile sınırlandırılmıştır.

Mysia Olympos'u ismi ilk önce antik kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Sonrasında 16. - 19. yüzyıllar arasında bölgeyi ziyaret eden seyyahlar bölge ile ilgili bilgiler vermişler ve dağın keşiş dağı olarak adlandırıldığını söylemişlerdir. Bölgede araştırma yapan ilk isimlerden William John Hamilton Hadrianoi'de 4 adet yazıtın kopyasını çıkarmıştır. Daha sonrasında William Henry Waddington yaptığı derleme ile bölgede tespit edilen yazıtları on beşe çıkararak, yöreye ait yazıtların sayısını genişletmiştir. 1861 - 62 tarihlerinde Fransız Arkeolog Georges Perrot, beraberinde mimar Edmond Guillaume ile doktor ve sosyolog Jules Delbet Anadolu'ya bir araştırma gezisi düzenlemişler ve Hadrianoi çevresine de uğrayarak burada daha önce bilinmeyen 3 adet yazıt saptamışlardır. 1902 yılında Alman Arkeolog Theodor Wiegand, Harmancık ve Hadrianoi'yi ziyaret ederek Olympos Dağları'nın Batı yamaçları boyunca ilerlemiştir. Wiegand'ın, arkeolojik gözlemlerinin yanısıra, Hadrianoi'de kaydettiği sikkeler ve yazıtlar da olmuştur. 20. yüzyılın daha sonraki dönemlerinde çeşitli kereler yöreye ait münferit yeni buluntular yayımlanmıştır; örnek olarak Louis Robert'i ve Sencer Şahin'in yayımları sayılabilir. Ancak Hadrianoi ve çevresiyle gerçek anlamda ilgilenen ilk bilim insanı Elmar Schwertheim'dir. Schwertheim, yörenin yazıtlarını sistematik olarak derleyerek 1987 yılında yayımlamıştır.

2008 yılında, Marie-France Auzepy yönetimindeki Fransız Bizans Tarihi araştırmacılarından oluşan bir ekip, bir ön inceleme kampanyası sırasında Olympos Dağ Sırası'nın güney tarafına da uğramış, bu sırada Baraklı köyünde ekibe, Roma Çağı'na ait

bir tapınağın kalıntıları gösterilmiş, bu kalıntılar arasında bazı yazıtların da olduğu görülmüştür¹.

Bölge, 2008 - 2012 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile Bursa Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Mustafa Şahin başkanlığında bir heyet tarafından "Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri" başlıklı proje kapsamında detaylı incelenmiştir. Araştırmalar kapsamında 2008 - 2009 yılları arasında Keles, 2010 yılında Orhaneli, 2011 yılında Harmancık, 2013 yılında ise Büyükorhan ziyaret edilmiştir.

Son olarak 2012 yılında Turizm Tanıtım ve Mali Destek programı kapsamında Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) tarafından desteklenen "Bursa'nın Dağ İlçeleri'nin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri" isimli proje Uludağ Üniversitesi yürütücülüğünde Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şahin koordinatörlüğünde ve Arkeoloji bölümünden bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu proje ile birlikte Orhaneli - Büyükorhan - Harmancık - Keles ilçelerindeki çalışmalar sonlandırılmıştır.

Bu tezde öncelikle Mysia Olympos'unun adını yansıtır şekilde gerçekten Olymposlu Tanrılar'ın ev sahipliği yapıp yapmadığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla arkeolojik verilerle hareket edilerek hangi kültlerin saygı gördüğü ve bunlardan hangilerinin bir adım daha öne çıkmış olabileceği tespit edilmeye çalışılacaktır. Epigrafik belgeler tanrıların daha çok hangi epitetler ile Mysia Olympos'unda saygı gördüğüne işaret edeceğinden önemlidir. Böylece Antik Çağ insanının Mysia Olympos'unu nasıl tasavvur ettiği anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu araştırmada bir diğer amacımız da tespit edeceğimiz kültlerin saygı görmüş olabileceği olası kült alanlarını lokalize etmeye çalışmak olacaktır.

Bu amaçla öncelikle mevcut yayınlar taranacaktır. Ayrıca Dağlık Bursa olarak adlandırılan Keles, Harmancık, Büyükorhan ve Orhaneli ilçeleri tekrar ziyaret edilerek yerinde korunan arkeolojik eserler tekrar incelenecek ve konumuz ile doğrudan ilgili olanların katalogları hazırlanacaktır. Sikkeler de dahil olmak üzere tanrı betimi bulunan kültür varlıkları tekrar taranacak ve Mysia Olympos'unda tanrının nasıl algılandığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca kutsal alan bulunduğu konusunda hipotezler bulunan

---

¹ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 205 vd.

yerler tarafımızdan bizzat ziyaret edilerek önerilerin ne kadar doğru olduğu yerinde anlaşılmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın içeriği ile bağlantılı olarak yardım alınan kaynaklardan özellikle dört tanesi öne çıkmaktadır. Tez kataloğumuzun bir bölümünü oluşturan sikkelerin çoğu Hans Von Fritze'nin 1913'de Druck und Verlag Von Georg Reimer tarafından Berlin'de yayımlanan "Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands Band IV - Mysiens" isimli kitabında bulunmaktadır. Bu kitap sayesinde Hadrianoi'de bulunan üzerinde tanrı ve tanrıçaların betimlerinin yer aldığı sikkelerin görsellerine ve bilgilerine ulaşılabilecektir.

Tezin kapsadığı alanın bir bölümünü oluşturan Hadrianoi'de bulunan kültler konusu, Elmar Schwertheim 1987'de Dr. Rudolf Habelt tarafından Bonn'da yayımlanan 'Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia' isimli, bölgedeki yazıtları derlediği ve açıkladığı kitabında ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir. Bu kaynaktan hareket edilerek kataloğumuza aldığımız eserlerin bir bölümünün görsellerine ulaşılacak, tanrı isimlerinin ne tür yazıtlarda hangi kompozisyonlar içerisinde geçtiği tespit edilecektir.

Nuran Şahin, 2001 yılında Suna İnan Kırış Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü tarafından İstanbul'da yayımlanan "Zeus'un Anadolu Kültleri" isimli kitabında Zeus'un saygı gördüğü sıfatları derlemiştir. Tezimi oluşturan bölgede de yerel tanrı olarak en çok Zeus'un görüldüğü araştırmalar sonucu tespit edilmiştir. Bu kaynak sayesinde bölgede Zeus'un aldığı yerel isimlerin anlamları açıklanacak ve bu isimlerin nelerden etkilenecek olduğu ve hangi bölgelerden Anadolu'ya geldiği incelenecektir.

Mustafa Şahin'in editörlüğünü yaptığı 2014 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından Bursa'da yayımlanan "Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri - I" adlı kitapta "Yüzey Araştırması ve Taş Eser Kataloğu" bölümünde Olympos Araştırmalarına yoğunlaşmış Keles, Orhaneli, Harmancık ve Büyükorhan'da bulunan kültür envanterleri toplanarak bölgenin tarihine ışık tutulmuştur. Bu bölüm sayesinde bölgenin tarihi coğrafyası ve bölgede tespit edilen taş eserler hakkında bilgi sahibi olunacaktır. Yine aynı kitabın bir bölümünü oluşturan Filippo Battistoni ile Peter Rathenhöfer'in birlikte çalıştıkları "Keles ve Orhaneli Yörelerinden Yazıtlar" kısmı ile bu bölgedeki yazıtlar incelenecektir. Aynı zamanda tanrı ve tanrıçaların ne şekilde tasvir edildikleri, ne tür yazıtlar içerisinde isimlerinin geçtikleri öğrenilecektir. Bu da bize hangi yerel tanrının bölgede daha yoğunlukta olduğunu tespit etmemizi sağlayacaktır.

Tez çalışması 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, genel hatlarla antik dönemde dağ kavramını ve insanların dağlara ne anlamlar yüklediğini anlatmaktadır.

Tezin ikinci bölümü Mysia Olympos'unun coğrafi sınırları, bitki örtüsü ve genel özellikleri ile ilgili bilgi vermektedir. Alt başlıklarda ise, antik kaynaklarda ve seyyahların gözünden Mysia Olympos'unu anlatarak geçmişten günümüze dağ ile ilgili bir bilgi köprüsü oluşturmaktadır.

Tezin üçüncü bölümü, tezin asıl konusunu içeren Mysia Olympos'u Kültlerini içermektedir. Burada alfabetik sırayla tanrı ve tanrıçaların kültleri bölgede ele geçen yazılı belgeler ve sikkeler üzerinde nasıl tasvir edildikleri, hangi yerel isimleri aldıkları değerlendirilmiştir.

Tezin dördüncü bölümüne geldiğimizde ise, bölge ve çevresinde ele geçen arkeolojik eserler ışığında kutsal alanlar ile ilgili yorumlarda bulunulmuş ve arazide tespit edilen tapınak kalıntıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Sonuç kısmında Mysia Olympos'undaki Kültler hakkında son bir yorum yapılmış ve elde edilen tüm bilgiler kapsamında bölge kültleri ve kutsal alanları hakkında bilgi verilmiştir.

Metin içerisinde milattan önce olan tarihlerin başında M.Ö. ifadesi kullanılacak, milattan sonra olan tarihlendirmelerde herhangi bir ön belirteç kullanılmayacaktır. Metin içinde ölçüler cm cinsinden kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTİK DÖNEMDE DAĞ KAVRAMI

İnsanlar dağlara güvendiler, korktular dağlardan, dağların eteklerinde kendilerini küçük ve güvensiz hissettiler, dağın tepelerine çıktıkça dağla birlikte yücediler. Evlerini dağların eteklerine kurdular, kalelerini en tepeye diktiler, mezarlarını kayaların içlerine oydular, tümülüslerini dağlara benzettiler, dağlardan heykel yonttular ve sığındılar dağlara. Çünkü en diplerinde, en üstlerinde, en yakınlarında hep dağlar vardı. Yaşamlarını hep dağlar biçimliyor, yaşama mekânlarının sınırlarını, evden ülkeye kadar hep dağlar çiziyordu². Dolayısı ile tanrılarını da dağlara koydular.

İnsana göre yükseklik ve sonsuzluk tanrının mekânı olmuştur. Bu nedenle insanoğlu, tanrıya biraz daha yakın olduğunu hissettiği dağları kutsal kabul ederek dağların tanrının mekânı olduğunu kabul etmiştir³. Dağlara yüklenen bu kutsiyet ve inançtan dolayı pek çok efsanenin merkezinde dağların yer aldığı görülmektedir.

Dağların kutsal kabul edilmesini ve dağ kültürlerini birçok farklı medeniyette ve özellikle Eski Yakındoğu dinlerinde görmek mümkündür. Örneğin dağlar Mezopotamyalılar tarafından “öte dünyanın eşiği” olarak görülmüştür. Mezopotamya toplumlarının dini düşüncelerine göre ruhlar, ölümler diyarına dağları geçerek gitmişlerdir. Asur dilinde ölmek için kullanılan terim “dağlara tutunmak/yapışmak” olmuştur. Benzer şekilde Mısır’da ölmek için “dağlara tutunma/yapışma” anlamına gelen “myny” terimi kullanılmıştır⁴.

İnsanlar, karşı karşıya geldikleri, savaşım zorunda oldukları, kendileri için gizem dolu olan ve kavramakta, algılamakta zorluk çektikleri güçleri, erişilmesi zor olan, karşısında korku ve saygı duydukları ulu dağları ve yanardağları sadece tanrılarının mekânı değil, tanrının kendisi olarak da görüyorlardı⁵. Güneş dağlar arasında batınca; insanlar, dağların içinde göğün kapısı ya da sarayı olduğunu düşünüyorlar ve dağların kutsallığına inanıyorlardı⁶.

---

² Çevik 2007: 175.

³ Şahbaz 2018: 2251.

⁴ Eliade 2009: 362 vd; Bahar vd. 2018: 405.

⁵ Anadolu’da bulunan bazı dağ-Tanrılar: İda Dağı, Peion Dağı, Sipylos Dağı, Tmolos Dağı, Viaros (Davras) Dağı, Agdistis Dağı, Persis Dağı; Ayrıca bk. Baydur 1994: 83-104.

⁶ Baydur 1994: 1.

Dağın kutsallığı inancının ilkel insan gözüyle ilk temsili olarak Çatalhöyük duvar resmindeki Hasandağ verilebilir. Yeryüzünün ilk realistik doğa resmi olan bu örnekte, Neolitik Çağ Çatalhöyüğü ve hemen arkasında yükselen Hasandağı resimlenmiştir. Resmin önemli detayı Hasandağ'ın volkanik bir dağ olduğunun vurgulanmış olmasıdır. O, eskiçağ insanının gözündeki soluyan bir boğa gibi, korkulan kızgın bir dağ, tanrısal bir volkandır⁷. Sümerlilere bakacak olursak Sümer Tanrı'sı Enlil'in makamı dağlardır. O dağların tanrısıdır⁸. Hitit toplumu içinde dağlar önemli bir yere sahip olmuştur. Hititlerin dini inanç sistemine göre tanrıların yaşadıkları yerler olan dağlar, aynı zamanda birer tanrı olarak da görülmüşlerdir. Örneğin, Gök Tanrı Teşup; Nanni ve Hazzi adlarında tanrılaştırılmış dağların üstlerinde durmaktadır⁹. Dağlar Krallığı Urartu'ya baktığımızda, Urartu'nun sarayları, kaleleri, yolları her şeyleri dağlardadır. Tabiki, tanrıları ve tapınakları da. Urartu'da dağlar hem tanrının kendisi hem de tanrıların mekânıdır¹⁰.

Yunan ve Roma Dönemi'nde dorukları gökte bulutlara kadar uzanan ulu dağların tanrıların konutları olduğu inancı devam etmiştir. Dağlar, her şeyin üstünde bir seviyedeki tanrısal ile ölümlü alan arasında bir köprüdür¹¹. Bu dönem tanrıları yüksek dağ anlamına gelen Olympos'ta otururlar. Anadolu'da sayısı yirmiye varan Olympos adlı dağ olduğu gibi, Yunanistan'da, Girit'te ve Kıbrıs'ta da bu adı taşıyan dağlar çok sayıdadır¹². Homeros destanlarında tanrılar, Olympos dağında şölen yapar, insan sorunlarını tartışır, toplantılarda kendi aralarında sohbet eder ya da tartışır¹³. Tanrılar bu dönem mitlerinde insanlara görünmek için de dağ tepelerini ya da yamaçlarını seçmişlerdir. Hesiodos bunu belki gökten ya da Olympos'tan uçarak oralara konmak daha kolay olduğu, belki de ıssız yerlerde görünmek istedikleri kimseden başkasına rastlamayacaklarını bildikleri için olarak açıklar¹⁴.

Olympos Tanrıları olarak bilenen Zeus kuşağı yalnız Olympos dağında görülmezler. Birçok mit farklı dağlarda da geçer: tanrı sofrasına Eris'in attığı altın elma ortalığın karışmasına yol açınca Zeus, üç güzel tanrıçayı İda dağına çoban Paris'e

---

⁷ Çevik 2007: 175.

⁸ Tanyu 1973: 5.

⁹ Bahar vd. 2018: 406 vd.

¹⁰ Çevik 2007: 178.

¹¹ Langdon 2000: 461.

¹² Hes. Theog.: 210.

¹³ Hom.Od.I,VI,44.

¹⁴ Hes. Theog.: 12.

gönderir¹⁵; Zeus büyük rol oynadığı Truva savaşını İda'nın tepesi olan Gargorus'un doruğundan yönetir¹⁶; Hera kocası Zeus'u İda'da yine bu tepede baştan çıkarır¹⁷; Selene, Latmos dağının çobanı Endymion'u bu dağda ziyaret eder¹⁸; Hermes, Kyllene'de yeni doğup ayaklanmaya başladığında Apollon Pieria'nın yamaçlarındadır¹⁹; Aktaion büyük bir yanlış yapıp Artemis'i gözetlediği ve tanrıça tarafından vahşi köpeklere parçatıldığında Kitharionda'dır²⁰; Dionysos doğduğunda, Hermes tarafından Nysia dağına götürülür²¹.

Özellikle fırtınayla, şimşekle, ışıkla ilgili tanrıların ikametgahları çoğunlukla dağlar olmuştur²². Dolayısıyla Zeus dağlarda öncüdür. Cook, Zeus'un yaklaşık 100 dağ kültü olduğunu belirlemiştir²³. Ancak Zeus her dağın baskın gücü olmamıştır. Apollon, Artemis, Demeter, Dionysos, Hermes ve Pan'da dağ kültürüne ve tapınaklarına sahiptirler²⁴. Fakat yine de Zeus'un dominantlığı bu konuda yadsınamaz bir gerçektir.

Sonuç olarak dağlar, tarih öncesi çağlardan başlayarak birçok toplumun dinsel inanç sistemlerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Dağ kültü ve dağ-Tanrı inancının hemen hemen bütün topluluk ve uygarlıklarda yaygın ve etkin olduğu görülmektedir²⁵.

---

¹⁵ Hes. Theog.: 12.

¹⁶ Hom.II.VII, 245 vd.

¹⁷ Hom.II.XIV,160.

¹⁸ Hes. Theog.: 12.

¹⁹ Buxton 1992: 6.

²⁰ Buxton 1992: 8.

²¹ Erhat 2007: 141.

²² Çevik 2007: 175.

²³ Cook 1914: 165.

²⁴ Buxton 1992: 5.

²⁵ Şahbaz 2018: 2252.

İKİNCİ BÖLÜM

MYSİA OLYMPOS'U

Modern ismi ile Uludağ, antik ismi ile Mysia Olympos'u, Bursa'nın ilçelerinden Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles'i kapsayan alanda bulunmaktadır. Mustafakemalpaşa, Nilüfer, Osmangazi ve İnegöl ilçelerinin bir bölümü de Olympos sınırları içerisinde kalmaktadır. Coğrafi olarak 39° 45' - 40° 10' kuzey enlemi ve 28° 58' - 29° 38' doğu boylamları arasında bulunmaktadır²⁶. Dağın kuzeyi Bithynia, güneyi ise Mysia'ya aittir²⁷. Fakat bölge bu tezde, daha net bir hat üzerinde çalışabilmek ve daha doğru sonuçlar elde edebilmek için dağ Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles ilçeleriyle sınırlandırılmıştır (Resim 1).

Mysia Olympos'u bölgenin en tanınmış ve en etkileyici yükseltisidir²⁸. Dağın yüksekliği 2.543 metredir. Kuzey batı - güney doğu doğrultusunda uzanan dağın uzunluğu ortalama 40 km genişliği ise 15 - 20 kilometredir. Bu dağ, deniz yönünden başlayarak Bursa'ya yönelen bir yolcуда, devasa boyutlarda bir heykel izlenimi oluşturmakta ve bunun görüntüsü hayranlık uyandırmaktadır²⁹. Uludağ'ın deniz seviyesinden en yüksek yeri Uludağ tepe (Karatepe) olup 2543 metredir. Zirve tepe (2468 m), Kuşaklıkaya tepe (2232 m), Çobankaya tepe (1750 m), Bakacak tepe (1743 m) Uludağ'ın diğer belli başlı yükseklikleridir³⁰.

Bölgedeki su kaynakları ilkbahardaki yağışlar ve karların erimesiyle oluşmaktadır ancak bazı dereler yaz - kış akmaktadır. Uludağ'da göller bölgesi olarak bilinen yörede irili ufaklı 9 adet buzul gölü bulunmaktadır³¹. Bölgede karların erimesi sonucunda oluşan sulardan kaynaklanan ve bu kar sularıyla beslenen dereler de bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Şaralan, Papaz pınarı ve Kırkpınarın adından söz edilebilir.

Su kaynaklarının bolluğu ve yüzyıllara dayanan bitki yığılması sonucu oluşan bitki örtüsü nedeniyle buradaki ormanın büyüklüğü, ağaçların çeşitliliği ve sayıca

---

²⁶ Daşkın 2008: 15.

²⁷ Sevin 2001: 45.

²⁸ Sevin 2001: 32.

²⁹ Kandes 2009: 172.

³⁰ Daşkın 2008: 16 vd.

³¹ Daşkın 2008: 21.

çokluğu eşsizdir. Burada kayın, kestane, ceviz, fındık, çınar, köknar, çam, hanımeli, defne, karaağaç, pınar ve karaniye³², gürgen, kızılçam, meşe, ardıç ağaçlarının yanı sıra başka ağaçlar da yetişir.

Bölgedeki coğrafi çeşitlilik birçok hayvanın burayı yuva edinmesine de sebep olmuştur. Bu hayvanlara baktığımızda; yaban domuzu, küçük leoparlar, geyikler, tilkiler, ayılar, tavşanlar³³, porsuklar, yaban kedileri, köstebekler, çakallar, kurtlar, birçok kuş ve böcek türü örnek verilebilir.

Mysia Olympos'unun jeolojik yapısına baktığımızda güneyi baştan başa krom ile doludur. Dağın tepesinden güneye doğru bakıldığı zaman görülen koyu renkte ve patlama sonucu oluşmuş kayalardan oluşan silsile, devirlerin birbirini izlemesiyle serpentine dönüşmüştür ve serpantin, krom madenini içermektedir. Zirvenin kuzey yönünden bakıldığında ise kuvarsit ile karışık demirli kayalar vardır. Aynı şekilde demir tuzlarını içeren ve mücevhercilikte kullanılan grenalar mevcuttur³⁴. Bunların dışında linyit, manyezit, asbest, dolomit, mermer, talk, kalsit, feldspat, siyenit, kireç taşı³⁵, magnezyum, boraks ve ayrıca sönmüş yanardağ olduğu için volfram madenlerine rastlanmaktadır.

Dağın isminin kökenine baktığımızda ilk olarak Mysia'lılar bu dağa, gürgen ağaçlarının çoğunluğunda dolayı Mysos (*gürgen*) ismini vermişlerdir daha sonra ise, Romalılar bu gösterişli ve heybetli dağa Olympos demişlerdir. Olympos, isminin kaynağı ve anlamı büsbütün açıklanmamışsa da eski Anadolu dillerinden geldiği ve genellikle yüksek dağ anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır³⁶. Romalılar da yüksek ve heybetli tepeleri tanrıların oturma yeri sayarak, böylesi dağları Olympos kabul ettiklerinden dolayı buraya bu ismi uygun görmüşler ve dağ, ya Mysia sınırında olduğundan ya da eski dönemlerden beri bu bölgeye Mysialılar yerleştiğinden *Olympios Mysios* yani Mysia Olympos'u³⁷ olarak anılmaya başlanmıştır³⁸. Daha sonra Hristiyanlığın bu bölgede hâkim olması ile birlikte birtakım keşişlerin buraya münzevi bir hayat yaşamak üzere gelip

---

³² Kandes 2009: 173-174.

³³ Kandes 2009: 170.

³⁴ Şevki 2007: 177.

³⁵ Şahin 2014a: 11.

³⁶ Hes. Theog.: 210.

³⁷ Mysia Olympos'u ismini kullanan antik yazarlar: Hdt. I,36; Theophr.h.plant. III,2,4. -IV,5,4; Kall.h. 80; Strab. X,3,14. - XII,4,6; Mela I,98; Plin.nat. IV,40,1; Ptol. V,1,10 - V,1,14; Cass. Dio IX,20,8; Athen. II,43; Hell. Oxyrh. XXI,2.

³⁸ Sevin 2001: 32.

manastır kurdukları düşünülmektedir. Olasılıkla bundan dolayı Türkler tarafından bu dağa Keşiş Dağı ismi verildiği tahmin edilmektedir³⁹. Bununla birlikte bölgeyi ziyaret eden bazı seyyahlar buradaki Rum Keşişlerin dönemlerinde dağa Caloyers ve Kalogeron-Oros ismini verdiklerini söylemekte ve bunun sebebinin yine birçok münzevinin buraya çekilmesinden dolayı olduğunu iletmektedirler. Son olarak 1925 yılında Bursa Vilayeti Coğrafya Heyeti'nin teklifi ve Osman Şevki Bey'in önerisi ile dağ, Uludağ ismini almıştır.

Mysia Olympos'u da öteki yüksek, görkemli dağlar gibi kutsal sayılmıştır ve aynı zamanda bir dağ-Tanrı'dır. Prusa ad Olympum ve Caisareia Germanika'da İmparatorluk Dönemi'nde darbedilmiş sikkelerde Olympos, dağ-Tanrı olarak görülmektedir⁴⁰. Bazen de dağ nymphesi şeklinde betimlenmiştir⁴¹.

2.1. Antik Kaynaklarda Mysia Olympos'u

Antik dönemde Mysia Olympos'unda vahşi kabilelerin ve korkunç yırtıcıların yaşadığı yönünde söylentiler vardı. Burada korkunç bir yaban domuzu yaşamaktaydı. Bu yaban domuzu Herodotos'un anlattığına göre çok büyüktü ve barındığı bu dağdan sık sık aşağı inerek Mysialıların mallarına zarar veriyordu. Onlar bu saldırılara defalarca karşılık vermeye çalıştıysalar da bunda başarılı olamadılar ve bu hayvana hiçbir zarar verememenin yanında kendi hayatlarını da tehlikeye attılar⁴². Herodotos'un anlatımından, bugünkü sakinleri gibi hayvancılıkla uğraştıkları anlaşılan Olympos halkı, mallarına zarar veren bu dev yaban domuzunu ortadan kaldırmak için Kroisos'tan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Uludağ'ın sık ormanlarında, kestaneler ve meşe palamutları sayesinde yiyecek sıkıntısı çekmeyen domuzlara bugün de rastlanmaktadır⁴³. Gerçekten de dağ birçok hayvanı doyurabilecek bir bitki çeşitliliğine sahiptir. Bölge ile ilgili notlarında Theophrastos, genel olarak bölgelerin tek tipte ağaçların bir araya toplanmasıyla oluştuğunu ama buralardan farklı olarak⁴⁴, Mysia Olympos'u gibi büyük

---

³⁹ Keşiş Dağı ismini kullanan seyyahlardan bazıları: Leunclavius 1596: 116; Carreri 1808: 113-114; Hammer 1818: 79-87; Brenner 1824: 47-48; Simond 1898: 2; Bernard 1943: 57; Dernschwam 1987: 59; Covel 1998: 583; Texier 2002: 233-235; Tournefort 2005: 240; Simeon 2007: 30; Lubenau 2012: 488-491.

⁴⁰ Baydur 1994: 47 Nr. 194, 196-200.

⁴¹ Baydur 1994: 47 Nr. 195.

⁴² Hdt. I,36.

⁴³ Kandes 2009: 170.

⁴⁴ Theophr.h.plant. III,2,4.

dağlarda çok çeşitli ve farklı kalitede ağaçların bir arada yetiştiğinden bahsetmiştir. Örnek olarak ise; kestane, asma elması, nar ve bol miktarda fındık ağaçlarını vermiştir⁴⁵.

Yunan tarihçi ve coğrafyacı Strabon'a göre, Mysia Olympos'undaki bu sık ormanlar aynı zamanda eşkıyalara da ev sahipliği yapıyordu. Uludağ'ın alçak kesimlerinde yerleşim yoğunu ama yüksek kesimler ve ormanlar eşkıyaların barınağı olarak kullanılıyordu. Romalılar bu eşkıyalara karşı sık sık askeri önlemlere başvurdular. Bu eşkıyalar arasında lider konumunda olan Kleon çok meşhurdu. Strabon aynı zamanda Mysia Olympos'unun Propontis'e hakim durumda olan iki dağdan biri olduğundan bahsetmiş ve Bithynia'luların topraklarının dağın eteklerine kadar uzandığına değinmiştir⁴⁶. Yine Mysia'nın sınırlarını belli ederken kıydan Olympos'a kadar olan kısmını kapsadığını⁴⁷ ve dağın etrafında Mysia'lılar ve Phrygia'luların oturduğunu söylemiştir⁴⁸. Strabon aynı zamanda bölgenin adının nereden geldiği ile ilgili de bilgi vermektedir. Söylenene göre Mysia isminin aslı Lydia'lılarda gürgen ağacına verilen isimden çıkmıştır. Olympos dağının dolaylarında da çok sayıda gürgen ağacı vardır. Yine bu açıklamaya göre halkın onda biri buraya yollanmıştır⁴⁹. Ve bunların torunlarına mysos yani gürgen ağacından dolayı Mysia'lı denmiştir⁵⁰. Muhtemelen daha sonra dağa da bundan dolayı Mysia Olympos'u ismi verilmiştir.

Dağın diğer bir özelliği yollarının çok dar ve zorlu olmasıdır. Hellenica Oxyrhynchia'ya göre Komutan Agesilaus, Mysia Olympos'undan ilerlerken, yolun zor ve dar olduğunu görmüş, yol ona güvenli gelmediği için Mysialılarla anlaşmış ve ordusunu bölge içinden yönetmek zorunda kalmıştır⁵¹.

Diğer bir antik yazar Plinius eserinde dağdan sadece konum olarak bahsederken⁵², Ptolemaios Mysia Olympos'unu bölgedeki en çok dikkat çeken dağların arasına koymuştur⁵³.

---

⁴⁵ Theophr.h.plant. IV,5,4.

⁴⁶ Strab. XII,8,8.

⁴⁷ Strab. XII,4,6.

⁴⁸ Strab. XII,8,1.

⁴⁹ Dinsel bir adağa uyarak halkın onda biri memleketlerinden çıkartılarak Olympos Dağı çevresinde yerleştirilmiş ve bir tanrıya vakfedilmiştir. Strab. XII,8,3 dipnot: 133.

⁵⁰ Strab. XII,8,3.

⁵¹ Hell.Oxyrh. XXI,2.

⁵² Plin.nat. IV,40,1.

⁵³ Ptol. V,1,10.

Athenaios ise, Prusa’da ve Mysia Olympos’u yakınında taze ve ılık suların olduğunu ve bunlara kraliyet suları dendiğini söylemiştir⁵⁴. Burada bahsettiği ılık sular olasılıkla bölgede bulunan doğal kaplıcalardır.

2.2. Seyyahların Gözünden Mysia Olympos’u

Mysia Olympos’u gösterişli görüntüsüyle seyyahların da ilgisini çekmiş ve dağa tırmanmak Bursa’ya yapılan ziyaretlerde mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir faaliyet olarak görülmüştür. Bu da çok sayıda seyyahın dağda gezinti yapmasını ve bu gezilerinin izlenimlerine de seyahatnamelerinde yer vermesini beraberinde getirmiştir. Bu izlenimlerde, Olympos ile ilgili coğrafi tanımlamalar, doğası ile ilgili anlatımlar ve efsanelerinin yanında gezi sırasında bizzat gördükleri veya mevcudiyetini duydukları yapılarla ilgili de bilgi veren seyyahlara rastlanmaktadır.

Mysia Olympos’u seyyahlar için de Bursa’nın Osmanlı hakimiyetine girmeden önceki dönemlere ait eserlerinin keşfedilebileceği düşünülen bir yer olmuştur ve burada yer aldığı söylenen yapılar içinde en büyük payı manastırlar almaktadır⁵⁵.

1584 yılında bu bölgeyi gezen seyyahlardan Leunclavius, gezdiği dönemde Keşiş Dağı olarak bahsedilen antik Olympos’un isminin burada var olan manastırlardan geldiğini bildiren seyyahların ilk örneğidir. Dağın manastırlara ev sahipliği yaptığı bu durumunu da halen keşişlerin yaşamakta olduğu Athos Dağı’na⁵⁶ benzetmiştir. Leunclavius, burada 23’ün üzerinde manastırın varlığından söz etmiş ve her birinde de 200 veya 300 keşişin yaşadığını da eklemiştir. Bu manastırlar bölgedeki soygunculara ve korsanlara karşı sağlam biçimde tahkim edilmişlerdir. Seyyah eseri yazdığı dönemde manastırların sayısının azalmış olmasına rağmen varlıklarını sürdürdüklerini de eklemiştir⁵⁷.

1555 yılında bölgeyi ziyaret eden Hans Dernschwam, dağın karlı görüntüsüyle çok etkileyici olduğunu ve kendi memleketindeki tüm dağlardan daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu karlı dağa Kesich (Keşiş) Dağı dendiğini ve bu kelimenin dünyadan elini eteğini çekmiş papaz ya da münzevi anlamına geldiğinden bahsetmiştir⁵⁸.

---

⁵⁴ Athen. II,43.

⁵⁵ Yıldırım 2013: 169-170.

⁵⁶ Athos dağı: Yunanistana bağlı üzerinde yirmi kadar manastırı olan dağ.

⁵⁷ Leunclavius 1596: 116; Yıldırım 2013: 169-170.

⁵⁸ Dernschwam 1987: 59; Yıldırım 2013: 1514.

1588 yılında bölgeye gelen Lubenau, dağın tepesine doğru Calogiri adı verilen Rum keşişlerine ait bir manastır olduğunu söylemiştir. Bu manastırın tamamen kayaların içine oyulmuş şekilde yapıldığını, kilisenin ve keşişlerin yaşadıkları hücrelerin hiçbirinin duvar örülerek yapılmadığını eklemiştir. Fakat; Lubenau'nun bahsettiğine göre, bu keşişler, soyguncuların saldırılarından korktukları için dağda yaşamıyor, kentte kalıyorlar ve her gün sabah duasını ve ayinlerini yapmak için yukarıya çıkıyorlardır⁵⁹.

17. - 18. yüzyıllarda bölgeyi ziyaret eden Polonyalı Simeon, Covell, Carreri ve Tournefort gibi seyyahlar çok ayrıntı vermemekle birlikte; Polonyalı Simeon dağın zirvesinde var olan harap bir kiliseden bahsetmiş⁶⁰, Covell dağın en tepesinde manastırın ya da inziva yerinin kalıntılarının olduğunu söylemiş⁶¹, Carreri yine burada Rum keşişlerin birçok manastırının olduğunu bildirmiş⁶², Tournefort ise manastırlardan bahsetmeyip sadece Rum keşişlerin burada yaşadıklarını yazmıştır⁶³. Sonuç olarak hepsi bu keşişler ve manastırlardan dolayı dağın Keşiş Dağı adını aldığında hemfikir olmuşlardır.

1703 yılındaki gezisinde Lucas, dağ ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş, dağın zirvesinde herhangi bir duvar işçiliği olmaksızın, birbirinin üzerine yerleştirilmiş taşlardan meydana gelmiş bir çeşit kule gördüğünü, bununla beraber bir zamanlar burada, toprağın altında gömülü kalıntıları görülen tapınak ya da kilise gibi bazı büyük binalar olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca aralarında bir tanesinin otuz feet uzunluğunda olduğu birkaç mezar fark ettiğini söylemiştir⁶⁴.

1804 yılında bölgeye gelen Hammer daha hayalperest bir bakış açısıyla dağ hakkındaki düşüncelerini anlatmıştır. Hammer'a göre; gizli bir oyun oynamak isteyen bir sanatçının ellerinden çıkma devasa bir insan gövdesini işleyen devasa bir heykel atölyesinin burada olduğu düşünülebilir. Burada mücadele eden kentaurları, büstleri, heykelleri ve kaya kütesinde şekillenmiş tüm bir grubu görürsünüz. Birisi bunların çok büyük bir tapınağın bir araya gelmiş kalıntıları olduğunu söyleyebilir: altarlar, sfenksler, lahitler! Ya da birisi gökyüzünü fethetmek isteyen devlerin savaş alanında olduğuna inanabilir; bunlar lanetli yıldırımlarla taşla dönerek ayrılmış uzuvlardır. Burada

⁵⁹ Lubenau 2012: 488-491; Yıldırım 2013: 1514.

⁶⁰ Simeon 2007: 30; Yıldırım 2013: 1514.

⁶¹ Covell 1998: 165; Yıldırım 2013: 1514.

⁶² Carreri 1808: 113-114; Yıldırım 2013: 1514.

⁶³ Tournefort 2005: 240; Yıldırım 2013: 1514.

⁶⁴ Lucas 1714: 75,77; Yıldırım 2013: 1515.

kayalardan bazıları kaya kütlelerinden kaba biçimde yontulmuş, Hint Tanrı heykelleri gibi göz alıcı şekillerde ayrı biçimlerde yükselmekte ve bazılarının yüzeyi büyük bir özenle yontularak düzeltilmiş gibi görünmektedirler. Burada kral mezarlarının girişlerine benzeyen açıklıklar ve ulaşılamaz yüksekliklerde zaman içinde yosunlarla çizilmiş kitabeler bulunmaktadır. Olympos'un zirvesi iki zirve halinde ayrılmıştır ve yüksek olan zirvesi keşiş olarak adlandırılırken bugün tüm dağ Türkler tarafından Keschisch Taghi yani Keşişlerin Dağı olarak adlandırılmaktadır. Seyyah aynı zamanda Bizans İmparatorluğu zamanında imparatorluğun tarihçesinde bahsedilen bir manastırdan bahseder ve bu harabelerin hala görülebildiğini söyler. Keşişler burada, en yüksek ruhlar açısından olmasa da en yüksek dağlar açısından gökyüzünün yeryüzüne yakın olduğu Athos'un yüksekliklerindeki dinsel inziva yerlerinde olduğu gibi Olympos'un zirvesinde de dünyevi şeylerden uzakta yaşamaktadırlar ve Olympos'lu Iupiter'in yerini bugün keşişler almıştır⁶⁵.

1823 yılında Mysia Olympos'unu gezen Walsh, dağın zirvesini Iupiter'in genelde çevresindeki tanrıları çağırdığı zaman işgal ettiği zirveye benzetmiş ve Iupiter'in aşağıdaki dünyada neler olup bittiğini görebilmek için kesinlikle daha iyi bir yer seçemeyeceğini eklemiştir. Walsh'un dağın zirvesinde karşılaştığını söylediği daire oluşturacak ve merkezinde bir başka taş bulunduracak biçimde yerleştirilmiş taşlardan meydana gelen kalıntı ise daha önceki seyyahların aktarımlarından tamamen farklıdır. Seyyah bunları saydığında on iki tane olduklarını keşfetmiş, bunları kendi ülkesindeki Druid kalıntılarına benzeterek tanrıların konseyde oturdukları yerler olduğu şeklinde bir fikir sürmüştür. Walsh'un bu bakış açısı birçok seyyahdan farklı olarak bölgede Bizans öncesi kalıntıların yer aldığı fikrine sahiptir⁶⁶.

Texier, Hammer'da karşılaştığımız gibi Uludağ'ın iki zirvesi olduğunu söylemiş, doğu tarafında kalan zirvesinde kuru taşlardan yapılmış bir binanın yıkıntılarının görüldüğünü belirtmiştir. Şekil ve tarzı itibariyle ait olduğu dönemi ortaya koyabilecek herhangi bir ize sahip olmadığını söylemişse de bunun ufak bir kilise veya manastıra ait olmasının muhtemel olduğunu da ifade etmektedir. Bu görüşü ileri sürmesinde dağın Bizans Dönemi'nde münzevilerin ikametgâhı olduğunu bilmesinin etkisi vardır. Athos Dağı'nda olduğu gibi burada da bu yıllarda küçük kiliseler ve inziva yerleri yapıldığını

⁶⁵ Hammer 1818: 79-87; Yıldırım 2013: 1515.

⁶⁶ Walsh 1836: 211; Yıldırım 2013: 177.

ve özellikle sekizinci yüzyılda Bizanslıların dağa Caloyers adını vermesine neden olacak biçimde çok sayıda ünlü manastırın bulunduğunu söylemektedir. Diğer seyyahlardan farklı olarak buradaki manastırlardan birisi olan ve rahip Nicéphore tarafından kurulmuş Medice Manastırı hakkında da bilgi vermektedir. Bununla birlikte diğer dönemlere ait izler bulunmasa da çevresindeki vadilerle birlikte Bizans Dönemi kalıntılarının görülebileceğini söylemesine rağmen bizzat sözünü ettiği harabeyi keşfettiğine yönelik bir aktarımda bulunmamıştır⁶⁷.

1840 yılında seyyah Bernard dağın ‘Keşiş’ diye anıldığını ve bütün dağın bu namla meşhur olduğunu söylemiş ve Bizanslılar zamanında yapılmış hala viranesi duran bir Rum tapınağının varlığından bahsetmiştir⁶⁸.

1880’de bölgeye gelen Launay dağın iki yüksek tepesini üzerinde tutuyormuş gibi gözükten kayalardan bahseder ve bu kayaları saray veya kale kalıntısına benzetir. Bu dağın önceleri tanrıların barındığı yer olduğunu ve Zeus’un karakaşlı yağmur tanrısının, bulutları toplayarak yıldırım yaptığına inanıldığını hatta bu tanrıların burada tapınak yaptırdığının söylendiğini iletir⁶⁹. Dağın doğusunda, zirve üzerinde taş ile yapılmış bir kalıntının görüldüğünü ve bu kalıntının vaktiyle Hristiyan keşişlere ait olduğunun düşünüldüğünü yazar ve dağın ismini bu kalıntılara bağlar. Ayrıca Keşiş Dağı’nın zirvesinde bir takım kilise kalıntılarına da rastladığından bahseder⁷⁰.

1898’de ise Simond dağın kendisini, yalnız yaşayan Hristiyan münzevilerin yerini almış olan Müslüman dervişlerin, azizlerin ve peygamberlerin mezarı arasında yaşadığı büyük bir bahçeye benzetmiştir. Olympos’un kutsal büyüünü koruyup devam ettirdiğini ve Türklerin hala bu dağa Keşiş Dağı dediklerini söylemiştir⁷¹.

---

⁶⁷ Texier 2002: 233-235; Yıldırım 2013: 178.

⁶⁸ Bernard 1943: 57; Yıldırım 2013: 1516-1517.

⁶⁹ Günaydın - Kaplanoğlu 2000: 161.

⁷⁰ Günaydın - Kaplanoğlu 2000: 162-163; Yıldırım 2013: 1517.

⁷¹ Yıldırım 2013: 1517.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MYSİA OLYMPOS'UNDA BULUNAN KÜLTLER

Bu bölümde bölgede bulunan yazılı kaynaklar ve sikkelere göre tespit ettiğimiz kültler mercek altına alınacaktır. Tanrılar sıralanırken bölgedeki önem durumları göz ardı edilip alfabetik olarak sıralanacaklardır.

Bölgedeki kültler incelenmeden önce “kült” kavramının ne olduğunun üstünde durmak gerekir. Bu kelime farklı bilim dallarına göre farklı anlamlara gelmektedir. Kült kelimesi genellikle “din ile ilgili”, “dinsel” olarak tanımlanmaktadır⁷² ancak aynı zamanda din ve sosyoloji bilimlerinde, çevrelerindeki kültür veya toplumun genel veya anaarterin dışı gördüğü inanç, uygulama veya ibadetlere kendini adanmış bir birleşik insan topluluğuna verilen isimdir. Yunan kültürleri araştırmalarında, her bir tanrının kültürlerinin bölgeler üstü ve homojen bir fenomen olarak algılanması eğilimine rağmen aslında bu kültürlerin yerel düzeyde büyük farklılıklar gösterdiği; kültüsel efsanelerin, tasvirlerin ve ritüellerin panhelenik özelliklerine ek olarak, coğrafi yerleşimlere özgü karakteristik nitelikler barındırdıkları ve belirli bir çevredeki kültürün de zaman içerisindeki dinamiği göz önünde bulundurulmalıdır⁷³.

Arkeolojide yapılan araştırmalar ve özellikle bulunan arkeolojik buluntuların değerlendirilmesi, toplumun hem genel yaşantısını hem de uyguladığı inanç ve ibadetlerini gösterir. Böylelikle kült, yani inanç ve tapınma karakterleri, antik toplum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Arkeoloji ve tapınım deyince aklımıza, genellikle büyük mimari yapılar gelir ancak bunlar dışında örneğin kaya üzerine oyulmuş nişli yapılar, su kaynakları, evlerdeki külte ayrılmış kutsal mekanlar, mağaralar, nehirler gibi farklı tapınım unsurları da bulunmaktadır⁷⁴.

3.1. Apollon (AP)

Yunan pantheonunun en büyük tanrılarında olan Apollon, arkeolojik ve epigrafik buluntulara göre Anadolu'da yaygın bir külte sahiptir⁷⁵. Apollon, Zeus'un geceyi temsil

---

⁷² Tekçam 2007: 124.

⁷³ Thomas 1998: 277

⁷⁴ Carastro 2017: 594; Biehl 2019: 199-205; Özkılınç 2019: 17.

⁷⁵ Karayaka 2007: 75.

eden titan kızı Leto'dan doğma oğlu, Artemis'in ikiz kardeşidir. Yunan mitolojisinde Apollon, Roma mitolojisinde Apollo olarak bilinir⁷⁶.

Apollon adının yunanca olmadığı artık herkesçe bilinir. Ama asıl kaynağı bugüne kadar açıklanamamıştır. İlkçağdan beri bu adın köken ve anlamını açıklamak için boşuna çabalar gösterilmiş “apollon” yani cezalandırmak, ya da “apello” defetmek, kötülüğü önleyip korumak anlamına gelen fiillerden, ya da başka kökenlerden türemiş olduğu ileri sürülmüştür. Ne var ki Yunanlılar bile bu adı anlamamış olacaklar ki, tanrının özünü belirtmek için bir ek ad takmışlar ona “Phoibos” demişler. Bu isim belli, parlak demektir ve tanrının ışık saçan aydınlık varlığını dile getirir.⁷⁷

Apollon, çeşitli özelliklere sahip olsa da, tasvirlerinde genellikle tek bir biçimde gösterilir. Güçlü ama zarif vücuduyla, geniş göğsü, dar kalçaları, uzun saçları ve sakalsız yüzüyle, idealleştirilmiş genç erkek güzelini temsil eder.⁷⁸

Sanatta genellikle, defne çelenkli veya oklu genç çıplak erkek figürü veya bir kithara taşıyan uzun müzisyen elbiseleri içinde ya da çift baltalı betimlenmektedir⁷⁹. Bazı hayvanlar Apollon'a adanmışlardır, bazen ona kurban olarak sunulan ve sikkeler üzerinde çoğu zaman onunla birlikte görülen kurt, geyik, karaca; kuşlar arasında kuğu, çaylak, akbaba ve uçuşuyla kahinlere kehanet veren karga. Deniz hayvanları arasında da, adı Apollon'un başlıca tapınağı olan Delphi'yi çağrıştıran yunus⁸⁰ vardır. Bunların yanında fare, çekirge, koç, domuz, kurbağa, bülbül, kırlangıç gibi hayvanlar; hurma, zeytin ve mersin ağaçları başak, phiale, omphalos, flüt ve kargı gibi sembolleri de vardır.⁸¹

Apollon'un niteliklerine baktığımızda Homeros'un İlyada'sında okçu tanrı olarak çıkar karşımıza⁸². Kız kardeşi Artemis ile paylaştığı bu özelliği tanrıya büyük bir üstünlük sağlar. Yunanlılara kızdığında, yayından fırlayan okların çıkarttığı ses korkunçtur⁸³. Aynı zamanda tanrının yaman okçu oluşu onun doğa ile ilişkisini de pekiştirir⁸⁴. Doğayı görme, varlığı akılla algılama ve akıl yetisine dayanan yöntemlerle biçimlendirme gücünü veren tanrıdır. Bitkiler onun sayesinde büyür, meyveler onun ışık ve ısıısıyla olgunlaşır, ışınları

---

⁷⁶ Graf 1996: 863.

⁷⁷ Erhat 2007: 44-45.

⁷⁸ Cömert 2006: 45.

⁷⁹ Karayaka 2007: 76.

⁸⁰ Yunanca: delphis.

⁸¹ Karayaka 2007: 76.

⁸² Hom.II. I,45.

⁸³ Hom.II. I,48 vd.

⁸⁴ Erhat 2007: 49.

bataklıkları kurutur, hastalıkları defeder. İnsanlara, hayvanlara ve hububata zararlı olan her şey onun ışıkları ile yok olur. Bu bakımdan ona koruyucu anlamına gelen birçok sıfat verilmiştir.⁸⁵

Girdiği müzik yarışmalarıyla efsanelere konu olan Apollon, sanatın büyük yaratıcısı, ozanların babası olarak da bilinir⁸⁶.

Hekim tanrı olarak adı genellikle Asklepios'unki ile anılır. Hekimliğinin yanında tanrının kahinlik özelliği vardır. Apollon'un esinlediği öngörme yetisiyle insanlar, kadın ya da erkek "mantis" yani bilici, falcı, kahin olurlar. Bu sanat, bilicilik merkezlerine tükenmez bir gelir kaynağı olmaktadır⁸⁷. İnsanlar geleceklerini öğrenmek, günahlarından arınmak ya da güzel öğütler almak için Apollon'un tapınaklarına başvururlardı⁸⁸. Apollon'a ait kehanetlerle ilgili tapınakların sayısı Anadolu'da, Yunanistan'dan daha fazladır. Bu yönden bakıldığında Apollon'un kahinliğinin başladığı yer Anadolu sayılıp buradan Yunanistan'a yayıldığı söylenebilir⁸⁹.

3.1.1. Sikkelere Göre Apollon Kültü (APs)

Olympos'un en önemli ve olasılıkla kontrol merkezi olan Hadrianoi kentinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde darp edilen bir grup sikke üzerinde Apollon kültüne işaret edebilecek Apollon betimleri bulunmaktadır. Bölgede üzerinde Apollon betimi olan 4 adet sikke bulunmuştur. Yapmış olduğumuz araştırmalara göre Septimus Severus'a ait 2, Iulia Augusta'ya ait 1, ve son olarak Severus Alexander'a ait 1 olmak üzere 4 farklı sikke serisi tespit edilmiştir.

Sikkeler üzerinde tespit ettiğimiz en erken tarihli Apollon betimleri Septimus Severus'a (193 - 211) aittir (Kat No: APs 1). Burada arka yüzde başında çelenk ile Apollon cepheden işlenmiştir. Çıplak, kaslı ve genç bir delikanlı görünümündedir. Sol elinde kithara, sağ elinde plektron tutmaktadır. Sol yanında bir yılanın dolanmış olduğu üçayağa dayanmış şekilde durmaktadır.

---

⁸⁵ Ful 2008: 81; Erhat 1989: 48.

⁸⁶ Karayaka 2007: 76.

⁸⁷ Erhat 2007: 48.

⁸⁸ Estin -Laporte 2008: 104.

⁸⁹ Karaosmanoğlu 2005: 57.

Severus Alexander (222 - 235) Dönemi'ne ait bir bronz sikke üzerinde Apollon yine aynı kompozisyonda karşımıza çıkmaktadır (Kat No: APs 2). Ayakta kendi soluna doğru bakmaktadır, sol elinde kithara sağ elinde kitharayı çalmak için kullandığı plektron vardır. Sol yanında duran yılan sarılı üçayağa yaslanarak durmaktadır.

Septimus Severus (193 - 211) Dönemi'ne ait bir diğer bronz sikkede kompozisyon küçük bir farkla diğer iki sikkeden ayrılmaktadır (Kat No: APs 3). Burada Apollon yine ayaktadır, genç bir delikanlı olarak çıplak betimlenmiştir. Sol elinde kitharası ve sağ elinde plektronunu tutmaktadır. Sol yanında üçayaktan destek almaktadır. Sağ yanında ise, üzerinde bant dolanmış şekilde duran yüksek bir sütun bulunmaktadır. Sütunun üzerinde cepheden, kısa elbise giymiş Artemis, arkasında sadağı ve yan ileri doğru uzattığı solunda yayı ile betimlenmiştir.

Diğer sikkede ön yüzde Iulia Augusta (217) portresi bulunmaktadır (Kat No: APs 4). Sikkenin arka yüzünde kendi soluna doğru bakan, genç ve çıplak Apollon elinde kithara ile betimlenmiştir. Sağ arkasında yüksek bir sütun üzerinde cepheden kısa elbisesiyle Artemis heykeli vardır. Artemis'in arkasında sadağı ve yan ileri uzattığı solunda yayı bulunmaktadır.

3.1.2. Yazılı Eserlere Göre Apollon Kültü (APy)

Mysia Olympos'unda Apollon kültürünü belgeleyen önemli arkeolojik verilerden biri Akçapınar'da yerleşim yerinin dışında Aynapınar çeşmesinin yapımında kullanılmış halde bulunmuş 2 - 3. yüzyıllara tarihlendirilen Apollon'a adanan fragmandır (Kat No APy 1). Taşın uzun ince biçimi; üzerine adak sunuları konan bir sunu masasının üzerinde yer alan taş tablaya ait bir fragmana ait olabileceğini düşündürmektedir⁹⁰. Buradaki yazıta göre Onesimos adında bir kişi hayat arkadaşı ile birlikte Apollon'a bir adama yapmaktadır.

3.1.3. Değerlendirme

Bölgede ele geçen sikkeleri incelediğimizde Apollon tasvirlerinin değişen imparatorlara rağmen çok büyük değişikliklere uğramadığını görüyoruz. Apollon bölge sikkelerinde çıplak genç bir erkek olarak, sağ elinde plektron ve solunda kithara tutar şekilde yanında yılan dolanan üçayaktan destek alarak cepheden ayakta durmaktadır.

⁹⁰ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 226 Nr 16.

Özellikle anıtsal üçayak Apollon'un ayrılmaz bir parçasıdır. Delphi'den bu üçayaklı kazanların kehanet ile ilgili nasıl kullanıldığı hakkında bilgi edinmekteyiz. Tanrıver, üçayakların yerden çıkan doğal gaz kaynağının üzerine yerleştirildiğini, pythianın kazanın içine oturarak bu gazı (khasma) içine çekip (pneuma) ekstas durumuna geçtiğini ve geleceğe dair bilgiler verdiğini anlatmaktadır⁹¹. Diğer bir görüş ise, üçayakların içine doldurulan kutsal suya atılan taş neticesinde oluşan dalgalardan hareket edilerek kehanette bulunulduğudur. Hangi görüş doğru olursa olsun bizim açımızdan üçayağın sikkeler üzerinde yer alması Olympos'un, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Apollon'un kehanet merkezlerinden birisi olarak hizmet görmüş olabileceğidir.

Herodotos ise yapmış olduğumuz bu yorumu genişletebileceğimize işaret etmektedir ve Dor Pentapolis'inde Apollon onuruna düzenlenen törenlerde kazananlara ödül olarak bronz üçayak verildiğinden bahsetmektedir. Belki de bölge sikkelerinde Apollon'un çoğunlukla üçayak ile tasvir edilmesinin sebebi Mysia Olympos'unda da bu tür agonların (yarışmaların) yapılmış olmasıdır⁹².

Apollon'un bölgede bulunan iki sikkede, yüksek bir sütun üzerinde betimlenmiş Artemis ile birlikte tasvir edilmesi, Roma'da Palatin tepesindeki Livia'nın evinde bulunan bir duvar resmini hatırlatmaktadır. Bu resimde tanrıça benzer şekilde karşımıza çıkmaktadır ve açıkça Artemis'in yontusu bir kült alanında sütun üzerinde durmaktadır. Bu örnekten hareket ederek sikke üzerinde Apollon'un Artemis'e ait bir kült alanında resmedilmiş olduğu söylenebilir⁹³.

Mysia Olympos'unda Apollon kültürünün varlığına ait diğer bir belgeyi yazıtlar sunmaktadır. Akçapınar'da bulunan 2. - 3. yüzyıla tarihlenen bir fragman üzerinde Apollon'a adak yer almaktadır. Yazıtın 2. - 3. yüzyıla tarihlenmesi gibi Apollon'un darp edilmiş sikkelerinde aynı yüzyıllar arası karşımıza çıkması olası Apollon kültürünün Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle Septimus Severus tarafından özel ilgi gördüğünü ve bu ilginin Severus Alexandra Dönemi'ne kadar devam ettiğini düşündürmektedir.

---

⁹¹ Tanrıver 2009: 411; Ardıç 2014: 53.

⁹² Hdt. I,144.

⁹³ Simon 1998: 146 Res. 149.

3.2. Artemis (AR)

Yunan dinsel düşüncesinde Artemis, sadece kültleri yaygın olan tanrıça olarak tanınmaz, aynı zamanda en eski ve kendine has kişisel özelliği olan tanrıçalardan biri olarak onur görür. Homeros⁹⁴ ve Hesiodos'ta⁹⁵ Zeus'un Leto'dan olma kızı olarak bahsedilir, Apollon'un ikiz kardeşidir⁹⁶. Ancak tanrıçanın varlığı daha eskiye gitmektedir.

Tanrıçanın adı ve etimolojisi çözülemeyen kelime kökünün ne anlama geldiği tam bilinmemektedir. Strabon'a göre tanrıça, ismini insana sağlık getirmesinden dolayı alır⁹⁷. En çok kabul edilen görüş ise; dokunulmamış, bozulmamış anlamına yakın gelen "artemes" sıfatından üreme olduğudur fakat bunu kanıtlamak zordur. Diğer bir görüş ise, baş kesen, kasap anlamlarına gelen "artamos"dur⁹⁸. Bunu nedeni ise tanrıçanın hayvanları avlaması veya bazı kültürlerinde insan kurban edilmesiyle ilişkilendirilmiştir⁹⁹. Ancak bu kelimenin kökeni ve filolojisi de Artemis ile bir bağlantı kurmak için yetersizdir¹⁰⁰. Tanrıçanın adı ile ilgili tam olarak bilinen bir şey varsa da Artemis'in adının da tıpkı Apollun'un gibi Yunanca olmamasıdır¹⁰¹. Anadolu'da bilinen altmıştan fazla yerel epitheti vardır.

Artemis ismi antik çağda bölgelere göre çeşitlilik göstermektedir¹⁰². Neolitik Çağda Ana Tanrıça olarak görülür, ilerleyen zamanlarda Hititlerde Kubaba, Phrygia'da Kybele olan tanrıça M.Ö. 1. binde zamana uyarak değişim geçirerek Yunanlılar'da Artemis olmuş Romalılar'da ise Diana ile özdeşleştirilmiştir¹⁰³.

Artemis adı bölgelere göre de değişik biçimlerde yazılır. İon ve Attik lehçelerinde "Artemis", Dor ve Aeol lehçelerinde "Artamis", Girit'te "Artemei", Etrüksler'de "Artumes" veya "Artemes", Pylos'ta bulunan bir Linear B tabletinde "Atemit", Lykia'da "Ertemit" olarak görülmektedir¹⁰⁴.

---

⁹⁴ Hom II. XXIV,605.

⁹⁵ Hes. Theog. 917-920.

⁹⁶ Graf 1997: 53.

⁹⁷ Strabon XIV,I,6

⁹⁸ Hammond 1970: 126.

⁹⁹ Karaosmanoğlu 2005: 66.

¹⁰⁰ RE: 1338.

¹⁰¹ Erhat 2007: 56.

¹⁰² Çelgin 1986:

¹⁰³ Karaosmanoğlu 2005: 66.

¹⁰⁴ Karayaka 2007: 91.

Bu denli geniş bölgede tapınımı olan tanrıçanın, tapınım gördüğü yere göre değişen farklı nitelikleri vardır. Tam bir bakire tanrıçadır¹⁰⁵, antik kaynaklarda “bakirelerin en güzeli” olarak geçmektedir. Bu özellik tanrıçanın kültüründe görevli kişilerde de bulunması gereken bir özelliktir. Nitekim kültürün rahibeleri evlendikleri taktirde görevlerini kaybederler¹⁰⁶. Bunun yanında gençlerin, nişanlıların, evli kadınların koruyucusu ve doğum tanrıçasıdır. Işık ve ay tanrıçasıdır. Perge’de şehir tanrıçası özelliğiyle öne çıkmıştır, Efes’te Ana Tanrıça’dır¹⁰⁷. Tanrıça ayrıca ölümlülere salgın hastalıklar ya da ani ölümler göndermeye, aynı zamanda hastalıkları iyileştirmeye muktedirdir¹⁰⁸. Müzik ve kehanetle de ilişkilendirilir ve bu kardeşi Apollon’la ortak özelliklerindedir. Kendisi gibi savaşçı ve avcı olan ve yine kendisi gibi erkek boyunduruğundan bağımsız yaşayan Amazonların koruyucu tanrıçasıdır¹⁰⁹.

Tüm bu özelliklerin yanında tanrıçanın en belirgin ve antik kaynaklarda en çok bahsedilen özelliği avcı kimliğidir. Bu özelliği “Agrotera” epithetiyle anılır¹¹⁰. Artemis doğduktan hemen sonra babasından bir yay ve ok, sonra da vahşi hayvanları takip edebilmek için dizlerine kadar gelen saçaklı bir elbise ister. O dağlık alanların ve yüksek yerlerin tanrıçasıdır¹¹¹. Tapınakları genellikle ekili toprakların bitiminde yer alır¹¹². Korularda, ormanlarda, vadilerde, Nympheler ve köpekler ile birlikte ava çıkar, vahşi hayvanları özellikle geyikleri ve karacaları avlar. Bu nedenle ona geyikleri takip eden anlamına gelen “Elaphelabos” ve geyikleri avlayan anlamına gelen “Elaphiaia” epithetleri verilmiştir. Artemis geyiklerden daha tehlikeli kurtları, panterleri, aslanları da avlar. Avcı Artemis’in avladığı bu hayvanlar aynı zamanda onun himayesine girer. Bu tezat şaşırtıcı görülmele beraber, tanrıçanın birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da iyilik getiren karakteriyle açıklanabilir. Tanrıçaya bu özelliğinden dolayı dağ güçlerini ve özellikle vahşi hayvanları elinde tutan “Potnia Theron” denmektedir¹¹³ çünkü o aynı zamanda hayvanların koruyucu tanrıçasıdır¹¹⁴.

---

¹⁰⁵ Eliade: 341.

¹⁰⁶ Çelgin 1986: 13-15.

¹⁰⁷ Graf 1997: 53.

¹⁰⁸ Graves 2012: 100.

¹⁰⁹ Grimal 2007: 90-91.

¹¹⁰ Çelgin 1986: 22 vd.

¹¹¹ Karaosmanoğlu 2005: 66.

¹¹² Bonnefoy 2000: 66.

¹¹³ Çelgin 1986: 23-24.

¹¹⁴ Akşit 2010: 73.

Genel atribütleri ok, yay, meşale ve mızrak çok farklı kültürlerde karşımıza çıkar. Kutsal ağaç olarak defne, hayvanlardan geyik, ayı, köpek, boğa ve domuz onun sembolleridir¹¹⁵.

Artemis tasvirlerinde tıpkı kardeşi Apollon gibi, ok ve yay kuşanmış şekilde görülür¹¹⁶. Genç bir kız olarak kısa elbisesi ve sandaletleriyle tasvir edilir.

3.2.1. Sikkelere Göre Artemis Kültü (ARs)

Mysia Olympos'unun sınırları içerisinde kalan Hadrionoi'de darp edilen sikkelerin 5 tanesinde tanrıça Artemis görülmektedir. Bu sikkelerden 2 tanesi Hadrian, 2 tanesi Septimus Severus, 1 tanesi ise Valerian'a aittir.

Hadrian Dönemi'ne (117 - 138) tarihlenen ilk sikkede, Artemis sağa doğru hamle yapmaktadır. Ayakta ve ok atmaya hazırdır. Sol elinde yay tutmaktadır, sağ elini yukarı kaldırmış sadağından ok almaya uzanmıştır. Kısa elbisesi ve sandaletleriyle avlanmaya hazır bir tanrıça olarak karşımıza çıkar. Yanında koşar şekilde köpeği vardır¹¹⁷ (Kat No: ARs 1). Diğer Hadrian Dönemi sikkesi ilk sikkelye benzer özellikler göstermektedir. Tek fark burada Artemis'in yanında köpek olmayışıdır (Kat No: ARs 2).

Septimus Severus Dönemi'ne (193 - 211) ait ilk sikkede Artemis yine avcı kimliğiyle ön plandadır. Elinde yayı, sırtında sadağı, kısa elbisesi, sandaletleri ve yanında köpeği ile tasvir edilmiştir (Kat No: ARs 3). Bölgede bu imparatora ait ikinci sikkede sahne bakımından tüm özellikler aynıdır (Kat No: ARs 4).

Son olarak Valerian Dönemi'ne (253 - 260) ait bir sikkenin arka yüzünde tanrıça farklı bir betimlemeyle karşımıza çıkmaktadır. Burada ayakta duran Artemis sağa doğru hamle yapmış, sol bacağını dizden kırarak önünde duran geyiğin kalçasına yaslamış, sol eliyle ise geyiğin boynuzundan tutarak onu kendine çekerek zapt etmeye çalışmaktadır (Kat No: ARs 5).

3.2.2. Değerlendirme

Yapılan araştırmalar sonucunda bölgede Artemis ile ilgili sadece sikkeler elimize geçmiştir. Artemis'i Mysia Olympos'unda görmek şaşırtıcı değildir, çünkü onun kimliğiyle bölge çok uyumludur. Artemis bölge sikkelerinde avcılığının ön plana çıkmış

¹¹⁵ Karayaka 2007: 93.

¹¹⁶ Graves 2012: 100.

¹¹⁷ LIMC II, 1984: 639 Kat.173. bk. "Artemis" (L. Kahil).

yani “Agrotera” epithetinin özelliğini sahnelerde gösterilmiştir. Roma İmparator’u Hadrian’ında bu bölgeyi avlanmak amacıyla kullandığı bilinmektedir. Bu iki veri birbirini destekler niteliktedir. Hadrian sonrasındaki İmparatorlar Dönemi’nde de sikke sahneleri değişmemiştir. Bu da bize Artemis’in özellikle 2. - 3. yüzyıl aralığında bölgede saygı gördüğünün göstergesidir.

Diğer yandan Artemis’in burada bir kutsal alanı da olmalıdır. Her ne kadar Artemis sikkelerde tek başına betimlenmiş olsa da, bölgede ele geçen Apollon sikkelerinde tanrı, yüksek bir sütunda cepheden kısa elbiseli, yanında yayı ve sırtında sadağı ile işlenmiş Artemis heykelinin olduğu bir alanda betimlenmiştir. Bu yerin Artemis’in kült alanını göstermekte olduğunu düşünmekteyiz¹¹⁸.

İleride yapılacak araştırmalar bu görüşü destekleyen daha somut veriler ortaya koyabilir.

3.3. Asklepios, Hygieia, Telesphoros

3.3.1. Asklepios (AS)

Yaşama dair birçok sorusunu tatmin edici bir şekilde açıklayamayan insanoğlu, dünyada şifa veren her şeye önem atfetmiştir. Çağın tedavilerinin pahalılığı, riski, belirsizliği ve güçlüğü, insanları direkt olarak şifa tanrılarına yöneltmiştir. Tanrılar günlük yaşamın büyük bir parçası, kutsal bir yardım aramak için başvuru olan ilk çare olmuştur¹¹⁹. Bu durum akla dayalı tıbbın doğuşu ile gerçek dışı inançların neden tamamen ortadan kalkmadığını ve ikisinin uzun bir süre birlikte devam ettiğini açıklar niteliktedir. Böylece bilimi ve inancı bir arada barındıran sağlık tanrısı Asklepios ortaya çıkmıştır¹²⁰.

Homeros’da tanrılar arasında ismi geçmeyen Asklepios M.Ö. 5. yüzyıl başlarından itibaren tanrılaştırılmıştır¹²¹. Teselya Kralı Phlegyas’ın kızı Koronis ve Apollon’un oğlu olan Asklepios¹²², Yunan mitolojisinde olduğu kadar Roma mitolojisinde de benimsenmiştir ve orada Aesculapius olarak saygı görmüştür¹²³.

¹¹⁸ LIMC II, 1984: 653 Kat.397. bk. “Artemis” (L. Kahil); 811 Kat. 55. bk. “Artemis” (E. Simon).

¹¹⁹ Jackson 1999: 1436.

¹²⁰ Şahin 2017a: 41.

¹²¹ Karayaka 2007: 106.

¹²² Simon 1990: 20.

¹²³ Graf 1997a: 94.

İsminin kökeni ile ilgili herhangi bir bilgi olmayan Asklepios tıbbın tanrısıdır¹²⁴. Apollon, Asklepios'u, yarı insan yarı at olan Kheiron'a emanet eder; Kheiron, Tesalyalı birçok gencin eğitimcisidir; insanlar, hayvanlar, vahşi doğa ve bitkiler hakkında çok önemli bir bilgilere sahiptir. Bu bilgi av sanatı ve tıptır. Asklepios'un bu kentaurostan öğrendiği, Apollon hekimliğinden çok farklı, zanaatçılara özgü bir hekimliktir¹²⁵. Epidauroslu'ların anlattığına göre; tanrı hekimlik ve ilaç kullanımında görülmemiş bir yeteneğe sahiptir ve tıp biliminin kurucusu sayılır¹²⁶.

Tanrının atribütleri, bir sopaya sarılmış yılanlar ve bunun yanı sıra, çam kozalakları, defne yaprağından taçlar, bazen de bir keçi ya da köpektir¹²⁷. Bunların dışında patera, kitap rulosu ve levha, hekim tanrı olarak bilimsel yönünü gösteren atribütleridir¹²⁸.

Asklepios sanatta, orta ya da ileri yaşta, güçlü bir sakala sahip, çıplak ayaklı ya da sandaletli, sol omuzuna atılmış topuklarına kadar uzanan hymationu ile ve elinde belirteci olan yılan sarılı bir asa tutar şekilde betimlenir¹²⁹. Bu asa ikonografik olarak hastalara bir destek ya da yardım manasında kullanılmış olabilir¹³⁰. Tanrı ile birlikte kızı olarak da bilinen Hygieia¹³¹ ve Asklepios kültü ile bağlantılı genç bir tanrı olan Telesphoros görülür¹³².

Önceleri babası Apollon ile tapınılan ve kendine özel tapınağı bulunmayan Asklepios giderek daha fazla önem kazanmaya başlamış ve M.Ö. 5. yüzyılda Asklepeionlar oluşmaya başlamıştır. Bu kült merkezlerine ilk örnek olarak Peleponnessos'un kentlerinden biri olan Epidauros verilebilir¹³³. Buralar Asklepiades adında rahip hekimlerin görev yaptığı öncelikli tapınma ve şifa bulma noktalarıdır. İlk Asklepeion yapılarını gözlemlediğimizde kent dışında akarsu ve kaynak suyu olan, havası temiz yerlere kurulmuş olduğunu görmekteyiz; daha sonra kent içlerine kurulmaya

---

¹²⁴ Grimal 2012: 92.

¹²⁵ Bonnefoy 2000: 78.

¹²⁶ Graves 2012: 222.

¹²⁷ Grimal 2012: 93.

¹²⁸ Karayaka 2007: 106.

¹²⁹ Şahin 2017a: 44.

¹³⁰ Jackson 1999: 139.

¹³¹ Paus. II,11,6.

¹³² Karayaka 2007: 107.

¹³³ Şahin 2017a: 44.

başlanmıştır. M.Ö. 5 yüzyılda varlıklarını gösteren Asklepeionlar aslında ilk olarak sadece ibadet yeri olarak yapılmış daha sonra ise şifa yuvası haline gelmiştir.¹³⁴

3.3.1.1. Sikkelere Göre Asklepios Kültü (ASs)

Bölgede yapılan araştırmalarda Hadrianoi'de darp edilen Asklepios'a ait 2 tanesi Hadrian'a, 1 tanesi Marcus Aurelius'a, 1 tanesi Septimus Severus'a, 3 tanesi Iulia Domna'ya ait toplamda 7 adet sikke tespit edilmiştir.

Sikkelerden ilki, Hadrian Dönemi (117 - 138) sikkesidir. Arka yüzde sola doğru bakan sağlık tanrısı Asklepios görülmektedir. Üzerinde hymationu vardır sağ elinde belirteçlerinden etrafına yılan dolanmış asası bulunmaktadır (Kat No: ASs 1). İmparator dönemine ait diğer bir sikke oldukça tahrip olmuştur ama betim ilk sikkıyla aynı özellikleri taşımaktadır (Kat No: ASs 2).

Marcus Aurelius Dönemi'ne (180 - 192) ait diğer sikkede dönem değişmiş olsa da sahne aynı şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Burada da hymation giymiş Asklepios sağ elinde yılanın dolanmış olduğu asasını tutmaktadır (Kat No: ASs 3).

Septimus Severus Dönemi'ne (193 - 211) ait sikke de Asklepios aynı pozda elinde yılan dolanmış asası ile görülmektedir (Kat No: ASs 4).

Ön yüzde Iulia Domna'nın görüldüğü (193 - 217) sikkede ayrıntılar çok belli olmasa da ayakta duran Asklepios'un sağ elinde yılanın dolandığı asayı tuttuğu ve hymation giymiş olduğu belli olmaktadır (Kat No: ASs 5). Tanrıya ait diğer iki sikkede ön yüzde Iulia Domna görülmektedir, fakat bu sikkelerin fotoğrafları elimizde yoktur yalnızca Fritze'den öğrendiğimiz bilgileri bulunmaktadır. Bu bilgilere göre iki sikkede de sahne diğer örneklerle aynı özellikleri taşımaktadır (Kat No: ASs 6 - ASs 7).

3.3.1.2. Yazılı Eserlere Göre Asklepios Kültü (ASy)

Orhaneli, Akalan'da 2. - 3. yüzyıla tarihlendirilen, koninin etrafında kıvrılan bedeni pullu tasvir edilmiş yılanlı sunak bulunmuştur. Üzerinde iki satır yazıtı vardır. E. Schwertheim bu heykeli Asklepios ile ilişkilendirmiştir (Kat No: ASy 1).

Benzer bir heykel yine Orhaneli'nin çevresinde bulunmuştur. Mermerden yapılmış bu sunak da 2. - 3. yüzyıla tarihlendirilmektedir ve üzerinde koninin etrafında

---

¹³⁴ Görkey 1999: 349.

kıvrılan yılan figürü görülmektedir. Alt kısmında kopmalar olsa da kaidesinde dört satır yazıt bulunmaktadır (Kat No: ASy 2).

E. Schwertheim bu iki heykele benzer bir heykelden daha bahsetmektedir, fakat bu heykelin nerede bulunduğu bilinmemektedir ve fotoğrafı elimizde yoktur (Kat No: ASy 3).

Dedeler köyü, Selahattin Buhari Türbesi'nde Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından yapılan araştırmalar sonucunda üzerinde iki satır yazıt bulunan koninin etrafına sarılmış bedeni pullu yılanlı sunak bulunmuştur (Kat No: ASy 4). Bu heykel Roma İmparatorluk Çağı'nın ortalarına tarihlenmektedir.

Baraklı Asartepe'de bulunan 2. yüzyıla tarihlenen mermerden yapılmış bir sunak Asklepios'a adanmıştır. Üzerinde Asklepiades adında bir kişinin ölümünün sonrasında tanrıya yapılan bir adamdan bahseden sekiz satır yazıt bulunmaktadır (Kat. No: ASy 5).

3.3.2. Hygieia (AS-HY)

Adı sağlık anlamına gelen Hygieia, hekim tanrı Asklepios'un kızı ve yardımcısıdır. Yalnızca insanlara değil, hayvanlara da bakar, hastalıklarına ilaç bulur¹³⁵. Yunan ve Roma mitolojisinde Hygieia ya da Hygeia olarak geçer. Hygieia soyut bir kavramı temsil eden bir personifikasyondur. Onun ne zaman tanrısal bir nitelik kazandığı bilinmemektedir, Asklepios kültürünün bir ürünü olarak gösterilmektedir¹³⁶.

Genellikle babası gibi patera ve iyileştirici varlık olarak yılanla tasvir edilir¹³⁷. Yılsız neredeyse hiç tasviri yoktur. Bazı tasvirlerinde yılanlar tanrıçanın elindeki kaseden bir şeyler yiyip içerken görülürler. Basit bir khiton ve çift giysi giyer¹³⁸.

Hygieia'ya ait herhangi bir mitos yoktur, yalnızca Asklepios'un maiyeti arasında yer almaktadır¹³⁹. Güçleri ve görevleri arasında tapınakta yardımcı olmak ve kendi kutsal yılanlarını beslemek yer alır¹⁴⁰.

---

¹³⁵ Erhat 2007: 147.

¹³⁶ Karayaka 2007: 106.

¹³⁷ Graf 1998a: 777.

¹³⁸ Karayaka 2007: 107.

¹³⁹ Grimal 2012: 289.

¹⁴⁰ Jackson 1999: 139.

3.3.2.1. Sikkelere Göre Hygieia Kültü (AS-HYs)

Hadrianoi'de darp edilen sikkelerden birinde Hygieia, Asklepios ile birlikte betimlenmiştir. Valerian Dönemi'ne (253 - 260) tarihlenen bu sikke de Hygieia dökümlü bir elbise ile kucağında yılan tutmaktadır. Karşısında Asklepios hymation giymiş ve sağ elinde atribütü olan yılan dolanmış asası ile gösterilmiştir (Kat No: AS-HYs 1).

3.3.2.2. Yazılı Eserlere Göre Hygieia Kültü (AS-HYy)

Baraklı da 2. - 3. yüzyıllara tarihlendirilen mermerden yazıtlı bir sunak Hygieia ile ilişkilendirilmektedir. Üzerindeki yazıtta Philippos adında bir kişinin kardeşi ile birlikte kendi yollarının tanrıçasına adama yaptıkları yazmaktadır. Sunağın sahne bölümünde ortada cista mystica bulunmaktadır ve onun çevresinde de yılan figürü işlenmiştir (Kat No: AS-HYy 1).

3.3.3. Telesphoros (AS-T)

Telesphoros Anadolu kökenli bir tanrıdır ve büyük bir kapuze giymiş şekilde tasvir edilir. Ayrıca Asklepios ve Hygieia ile triade oluşturmaktadırlar¹⁴¹.

Telesphoros hastalıktan sonra iyileşme evresini, başka bir deyişle nekahat dönemini personifike etmektedir¹⁴².

3.3.3.1. Sikkelere göre Telesphoros Kültü (AS-Ts 1)

Hadrianoi'de darp edilmiş sikkelerden biri sağlık kültü ile ilişkilendirilen Telesphoros sikkesidir (Kat. No: AS-Ts 1). Bu sikke 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir ve ön yüzde Artemis? görülmektedir arka yüzde ise cepheden üzerinde kapuze ve uzun bir manto ile Telesphoros bulunmaktadır.

3.3.4. Değerlendirme

Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda, Asklepios betimi görülen 7 adet sikke ve 5 adet yazıt, Hygieia betimi görülen 1 adet sikke ve tanrıçayla ilişkilendirilen bir adet yazıt, Telesphoros betimi görülen ise 1 adet sikke bulunmaktadır.

---

¹⁴¹ Paus. II,11,7.

¹⁴² Şahin 2018: 162.

Yazıtlarda Asklepios'un isminin direk geçtiği tek örnek Baraklı'da bulunan sunaktır. Diğer yazıtlar tanrının atribütlerinden olan yılan betimli sunaklar üzerinde bulunmaktadır. Bu sunaklardan Selahattin Buhari Türbesi'nde duran ve türbede aktif olarak kullanılan örnek bize bölgedeki sağlık inancının devamlılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bölgede ele geçen sikkelere baktığımızda ise sağlık tanrısı Asklepios'un yılan ve asası ile tasvir edildiği görülmektedir. Ele geçen yazıtları ve sikkeleri incelediğimizde bölgede var olan Asklepios kültürünün özellikle 2. - 3. yüzyıllarda en etkili dönemini yaşadığı yorumunu yapabiliriz.

Sağlığı temsil eden Hygieia'nın bölgede Asklepios ile betimlendiği bir adet sikke ve tanrıça ile ilişkilendirilen bir adet yazıtlı sunak bulunmaktadır. Bölgede Asklepios kültürünü gösteren arkeolojik veriler ile tanrıçanın betimlerinin bulunduğu sikkeler ve yazıtlı sunak aynı tarihler arasındadır. Dolayısıyla Asklepios'un kızı ve yardımcısı olarak görülen Hygieia, 2. - 3. yüzyıllar arasında bölgede var olan Asklepios kültü ile birlikte saygı görmüş olmalıdır. Ayrıca Telesphoros betimli sikke bölgedeki sağlık kültürünü destekleyen diğer bir elemandır.

3.4. Athena (AT)

Zeus ve Metis'in kızı, on iki Olympos Tanrısı'ndan biri olan Athena'yı, Zeus bizzat kendi kafasından doğurmuştur. Bu süreç Hesiodos tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır¹⁴³. Tanrıça Roma mitolojisinde Minerva, Etrükslerde ise Menrva olarak adlandırılırdı¹⁴⁴.

Athena çoğu zaman iki adla, yani Pallas Athena olarak anılır. Athena adının kökeni bilinmediği gibi Pallas'ın kaynağı da tartışma konusudur. Pallas adında bir titan vardır ve adının Yunanca; "pallō", kargı sallamak, atmak anlamına gelen bir kökenden türemiş olduğu sanılır, ayrıca bir efsanede Athena yanlışlıkla Pallas adında bir deviyi öldürmüştür. Athena'nın ek adının bu devle veya kargı sallamak ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan Athena, Zeus'un kafasından silah ve elinde kargısı ile çıkmıştır. Yoksa Pallas ek adı kız oğlan kız anlamına gelen bir sıfattan mı türemedir tam olarak saptanamamıştır¹⁴⁵.

¹⁴³ Hes. Theog. 886, 924 vd.

¹⁴⁴ Graf -Ley 1997: 160.

¹⁴⁵ Erhat 2007: 65.

Mantık , zekâ, bilgelik ve düşüncenin kişiselleştirilmesi olan Athena, haklı savaşın tanrıçası olarak Olympos Tanrıları'ndan olan Ares'in kontrastıdır. Zeus, çocukları arasında Athena'yı farklı bir yere koyar, yıldırımını yalnızca ona teslim ederdi¹⁴⁶. Bunun yanında tanrıça, ip eğirmeni ve dokumanın, sanatın, ağaç yetiştiriciliği ve tarımın ve aynı zamanda şehirlerin de koruyucusudur.¹⁴⁷

Tanrıçanın sembolleri mızrak, miğfer ve kalkandır. Kalkanı Zeus'un kiyle aynıdır. Sevdiği hayvan baykuştur, yılan ile de görülür, sevdiği bitki de zeytin ağacıdır¹⁴⁸.

Athena tasvirlerinde genellikle baştan aşağıya silahlıdır. Başında miğfer; sol elinde ve ortasında Perseus'un öldürdüğü Medusa'nın başı bulunan bir kalkan; göğsünde yine Medusa başlı bir zırh bulunur¹⁴⁹.

3.4.1. Sikkelere Göre Athena Kültü (ATs)

Tanrıça Athena Hadrianoi'de darp edilen 7 sikkenin üzerinde görülmektedir. Tüm sikkeler Hadrian Dönemi'ne (117 - 138) tarihlenmektedir.

İlk örnekte tanrıça ayakta durmaktadır. Kafasında miğferi vardır. Sol eliyle atribütlerinden olan mızrak, öne doğru uzattığı sağ elinde ise patera bulunmaktadır. Sol önünde yanan sunak, sağ ön kısmında ise kalkanı ile betimlenmiştir (Kat No: ATs 1). İkinci örnekte tanrıça betimsel olarak ilk sikkeyle tamamen aynı özellikleri göstermektedir: başında miğfer, bir elinde mızrak diğerinde patera, yanında kalkan ve önünde yanan sunak (Kat No: ATs 2).

Üçüncü sikkede tanrıça ayakta ve sola doğru bakmaktadır. Elinde mızrak ve patera tutmaktadır yanında kalkanı vardır diğer sikkelerden farklı olarak burada yanan sunak işlenmemiştir (Kat No: ATs 3).

Dördüncü sikke tahribattan dolayı ayrıntılarını çok gösterememektedir. Ancak burada Athena ayaktadır ve elinde kalkanı bulunmaktadır (Kat No: ATs 4).

Beşinci sikkede Athena benzer özellikler göstermektedir. Ayaktadır, bir elinde mızrak diğer elinde patera tutmaktadır. Solunda kalkanı durmaktadır. Sağ tarafında ise belirteçlerinden baykuş durmaktadır (Kat No: ATs 5).

---

¹⁴⁶ Akşit 2010: 65.

¹⁴⁷ Karayaka 2007: 112.

¹⁴⁸ Grimal 2012: 99.

¹⁴⁹ Cömert 2006: 41.

Son iki sikke sahne olarak diğerlerinde farklıdır. Burada tanrıça “Athena Promachos¹⁵⁰” özelliklerini gösterir şekilde ayakta başında miğferi, sağ kolunu havaya kaldırmış şekilde mızrak tutarken ve sol eliyle de kalkanı tutar şekilde betimlenmiştir (Kat No: ATs 6). Ön yüzde Hadrian’ın eşi Sabina’nın bulunduğu son sikke ise bir önceki örnekle aynı sahneyi içermektedir (Kat No: ATs 7).

3.4.2. Değerlendirme

Şuana kadar yapılan araştırmalarda Athena Mysia Olympos’unda 7 adet sikke üzerinde görülmüştür. Athena sikkelerin ikisinde kalkanını yere koymuş ve elini önünde yanan sunağa uzatarak patera tutmaktadır. Bu görüntü tanrıçanın burada yapılan adamaları kabul ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bölgede bir Athana kutsal alanı olduğundan bahsedebiliriz. Bu sikkelerin tamamı İmparator Hadrian Dönemi’ne (117 - 138) aittir. Buradan yola çıkarak da Athena’nın özellikle 117 - 138 yılları arasında bölgede saygı gördüğü söylenebilir.

3.5. Demeter (DE)

Homeros destanlarında “güzel sarı saçlı ela gözlü” tanrıça¹⁵¹ Demeter’den, Hesiodos; Kronos ve Rhea’nın kızları, Zeus’un kız kardeşi olarak söz eder¹⁵². Roma mitolojisinde Ceres olarak adlandırılmış ve saygı görmüştür¹⁵³. Kültü, Yunanistan’dan Ege Adaları’na, Anadolu’ya ve Mısır’a kadar yayılmıştır¹⁵⁴.

Demeter’in isminin kökeni hakkında farklı bakış açıları vardır. İsmi ikinci kısmını oluşturan “meter” anne anlamına gelmektedir. Fakat ilk kısmı ile ilgili tam bir bilgi yoktur. Bazı araştırmacılar kelimenin ilk bölümünün anlamıyla ilgili olarak Girit diline ait açıklamayla “De-Meter”in “arpa ana” olduğunu ileri sürmüşlerdir¹⁵⁵. Bunun yanında tanrıçanın isminin “Ge-Meter”den türediğini ve anlamının “toprak ana” olduğunu savunanlar da vardır¹⁵⁶. İki bakış açısı da tanrıçanın Olymposlular arasında yeryüzüyle ve toprakla en çok bağdaştırılan tanrıça olmasından gelmektedir.

¹⁵⁰ LIMC II,1984, 972 Kat. 146 bk. “Athena” (P. Demargne); Simon 1998: 164.

¹⁵¹ Hom.II. XIV,326.

¹⁵² Hes. Theog. 911 vd.

¹⁵³ Ertuğrul 2013: 20.

¹⁵⁴ Karayaka 2007: 117.

¹⁵⁵ Ley 1997: 420.

¹⁵⁶ Erhat 2007: 85.

Tanrıçanın mitosları genellikle kızı Persephone ile birlikte geçer. Demeter ve Persephoneye birlikte “İkili Tanrıça” ya da Demeteres “Tanrıçalar” adı da verilmiştir. Persephone’ye kimi zaman genç kız anlamına gelen “Kore” de denir. Bu iki tanrıçanın maceraları, onlarla ilgili efsanenin temel mitosunu oluşturur ve bu mitosun derin anlamı, ancak Eleusis Mysteria’larının inisiyasyonunda açıklığa kavuşur¹⁵⁷. Bu mitos’a göre; Persephone nymphaların arasında ve Zeus’un diğer kızları eşliğinde büyümektedir. Bir gün Eleusis yakınlarında çiçek toplamaktadır. Genç kız nergis toplamak için eğildiğinde toprak yarılr ve içinden Hades bir savaş arabasıyla çıkar. Persephone’ye aşiktır ve onu kaçırmaya karar vermiştir. Genç kız ölümler dünyasına doğru sürüklenir ama yok olurken korkunç bir çığlık atar ve Demeter bunu duyar¹⁵⁸. Kızına çok düşkün olan anne Demeter, onu aramak için yollara düşer ama hiçbir yerde bulamaz. Demeter bu duruma çok üzölür ve hayata küser. Her şeyi bilen güneş tanrısı Helios Demeter’e gerçeği söyler. Duruma daha da üzölün Demeter, Olympos’tan kaçar. Demeter’in üzölntüsü ile toprağın bereketi kalmaz, hayvanlar çiftleşmez ve insanlar kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kalırlar¹⁵⁹. Zeus bunun üzerine ona kızını geri vermeye karar verir. Hades’i bulur ve Persephoneyi geri vermesini ister. Ancak artık çok geçtir çünkü Persephone ölümler dünyasında bir nar tanesi yemiştir bu yüzden artık orada kalmak zorundadır. Zeus bir uzlaşmaya varmak ister. Demeter Olympos’taki yerine dönecektir ve Persephone’de zamanını ölümler dünyası ve onun arasında paylaşacaktır. Böylece her ilkbaharda Persephone yeraltı dünyasından çıkar ve ilk sürgünlerle birlikte ışığa doğru yükselir, ekim zamanı geldiğinde de gölgeler arasında yeniden sığınır. Ama, Demeter’den ayrı kaldığı süre boyunca toprak kısırdır ve bu da hüznölü kış mevsimidir¹⁶⁰.

Demeter’in atribütleri; doğurganlığın simgesi olarak nar ve haşhaş; bunların dışında başaktan bir demet veya taç, bir kadeh; içinde meyve bulunan bir sepet; mistik kutu: cista; kızını arayışının simgesi veya ateşin temizleyici ve iyileştirici gücünün temsili olarak meşaledir¹⁶¹. Domuz, inek ve yılan kutsal hayvanlarıdır. Yılan ya tek başına ya da cista mystica içinde kıvrılarak çoğunlukla Demeter’in yanında gösterilir bu onun toprakla ilişkisine işaret etmektedir¹⁶².

---

¹⁵⁷ Grimal 2012: 143.

¹⁵⁸ Grimal 2012a: 62.

¹⁵⁹ Ley 1997: 420.

¹⁶⁰ Grimal 2012a: 63.

¹⁶¹ Cömert 2006: 66.

¹⁶² Karayaka 2007: 117-118.

Sanatta Demeter oturmuş veya ayakta , heybetli bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Yüzünde sakin bir hüznün, anlayışlı bir iyilik hissedilir. Persephone ise, hem beden özelliklerinde hem de giysisinde genç kız görüntüsü taşır. Çoğunlukla şu işaretleriyle ayrılır: nar, nergis, kocasının sıfatlarından biri olan bolluk boynuzu, horoz kimi zaman meşale veya asa. İki tanrıçaya thesmophoriai yani “yasa getiren” insanlara tarım yasasını öğreten tanrıçalar denmektedir¹⁶³.

Tanrıça Demeter için çeşitli şenlikler düzenlenmiştir ve bunların arasında en çok kutlanana Thesmophoria’dır. Bu bayram ekin ekme zamanı olan Ekim - Kasım aylarına denk gelmektedir ve 3 gün süren kutlamalarla gerçekleşmektedir¹⁶⁴. Thesmophoria’nın tarım verimliliğini arttırmanın merkezi amaç olarak belirlediği bir festival olduğu düşünülmektedir ve başlıca özellikleri domuz kurban edilmesi ve tarımsal verimliliğin arttırılması için yapılan ritüellerdir. Şenliklerde başlıca rol kadınlara aittir¹⁶⁵.

Thesmophoria ritüelleri kırsal ve yer altı dünyasına ait yönelimlere sahip özelliklere sahiptir. Demeter’e özgü mitsel yapının ilk yazınsal kaynağı olan Homeros’un Demeter’e Övgüsü’nde Kore’nin kaçırılmasıyla ortaya çıkan kült efsanesi döngüsünün uygulaması olarak Eleusis gizemleri daha sonra ortaya çıkmıştır. Bu mitsel yapı, Thesmophoria ritüellerinde, ritüellerin aiton’u yani nedeni olarak da sunulmaktadır. Diğer bir taraftan, Mysteria’lar bu kült efsanesinin bereketlilik ile özdeşleştirilmesinden ziyade sadece kaçırılma ve Persephone’nin tekrar yeryüzüne çıkması olgusuna odaklanmıştır¹⁶⁶.

3.5.1. Sikkelere Göre Demeter Kültü (DEs)

Hadrianoi’de darp edilen Demeter’in görüldüğü 3 adet sikke bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesi Commodus’a 1 tanesi Philippus’a aittir.

Commodus Dönemi’ne (180 - 192) ait sikkede Demeter ayakta uzun ve dökümlü bir elbiseyle, sol elinde haşhaş kozası sağ elinde ise yanan meşale ile görülmektedir (Kat No: DEs 1). İmparatorun dönemine (180 - 192) ait diğer bir sikkede yine sağ elinde yanan meşalesini tutan Demeter’in sol elinde haşhaş kozası ve mısır püskülü vardır. Sol yanında ise yanan bir sunak bulunmaktadır (Kat No: DEs 2).

¹⁶³ Karaosmanoğlu 2005: 45.

¹⁶⁴ Thomson 1983: 246.

¹⁶⁵ Mikalson 2005: 144 vd.

¹⁶⁶ Thomas 1998: 281.

Philippus Dönemi'ne (244 - 249) ait sikkede Demeter ve Persephone birlikte birbirlerine bakar şekilde betimlenmişlerdir. Her ikisi de cepheden verilmiştir. Demeter sağ elinde asa ve sol elinde başakların arasında haşhaş kozası tutmakta, Persephone ise sol elinde asasını diğer elinde ise tam anlaşılmayan bir atribütünü tutmaktadır (Kat No: DEs 3).

3.5.2. Değerlendirme

Tanrıça Demeter bölgede sadece sikkelerin üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sikkelerin ikisi Commodus Dönemi'ne (180 - 192) aittir ve tanrıça burada tek başına elinde meşale ile betimlenmiştir. Bu sikkelerden birinde tanrıçanın önünde bulunan yanan sunak tanrıçanın burada kendisine yapılan adamaları kabul ettiğini göstermektedir. Bu durumda bölgede Demeter'in bir kutsal alana sahip olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bir diğer sikke Philippus Dönemi'ne (244 - 249) aittir ve burada Demeter'e kızı Persephone eşlik etmektedir. Betimlerde tanrıçanın elinde meşale olması bize Demeter'in kızını arayış mitini hatırlatmaktadır. Bu durumda tanrıça adına düzenlenen ve merkezinde bu miti barındıran Thesmophoria şenliklerinin Mysia Olympos'unda da yapılmış olabileceği akla gelmektedir. Yine de daha doğru sonuçlara varmak için bölgede daha ayrıntılı araştırmaların yapılması ve bu durumu destekleyecek verilerin bulunması gerekmektedir. Sikkeler üzerinden yola çıkarak ise, tanrıçanın Roma İmparatorluğu Dönemi'nde 2. - 3. yüzyıllar arası bölgede saygı gördüğünü söyleyebiliriz.

3.6. Dionysos (Dİ)

Dionysos Olymposlu tanrılar içinde insanlarla iç içe yaşayan ve içlerine karışan tek tanrıdır. İlkbahar kutlamalarının, maskeli baloların, tiyatro ile bağcılığın, şarabın, ve kendinden geçmenin tanrısıdır¹⁶⁷. Bakkhos olarak da adlandırılan tanrı Roma'da eski tanrı *Liber Pater* ile özdeşleştirilmiştir¹⁶⁸. Dionysos'un, Küçükasya'da Thrakia özellikle de Lydia-Phrygia kökenli olduğu düşünülmektedir. Tanrının doğumuna ilişkin söylentiler vardır ama en kabul göreni Zeus ile Thebai'nin kurucusu Kadmos'un kızı Semele'nin oğlu olduğudur¹⁶⁹. Zeus'un Semele'ye kendisini göstermesi sonucunda Semele sevgilisinin ateşi ile yanarken erken doğum yapmış, Zeus da bu çocuğu alarak doğacağı

¹⁶⁷ Karaosmanoğlu 2005: 102.

¹⁶⁸ Grimal 2012: 153.

¹⁶⁹ Nilsson 1941: 532.

güne kadar kalçasında saklamıştır. Dionysos'un ikinci defa dünyaya gelmesi, yeniden doğuşu temsil etmektedir ve mysteriler ile kutlanmıştır¹⁷⁰.

Tanrı'nın ismi, birçok Yunan Tanrısı gibi, farklı etimolojik terimlerle açıklanmaktadır¹⁷¹. Kabul edilen görüşlerden biri Dionysos isminin, Dio-nysos yani "Tanrı-Nysa" Nysa dağının tanrısı olarak tanımlanmasıdır. Fakat birçok bölgede Nysa adında dağ vardır bu yüzden tanrının hangi dağın baş tanrısı olduğu tam açıklanamamıştır¹⁷².

Tanrının niteliklerini ele alacak olursak, ilkin bir doğa tanrısı iken daha sonra Yunan unsurlarının da katılımıyla insanlara iyilikler sunan bir şarap tanrısı olmuştur¹⁷³. Dionysos, bağıcılığın yayılması ve şarabın nasıl üretildiğini insanlara öğretmek için diyar diyar gezer¹⁷⁴.

Dionysos'un epithetlerine bakacak olursak, eşyalar arasında, sandık "cista mystica", sarmaşık ve asma yapraklarıyla kapanmış üstünde çam kozalağı bulunan bir değnek olan "thyrsos", iki kulplu şarap kabı "kantharos", üretkenliği simgeleyen "phallos" ve yeniden doğuşu, bilgeliği temsil eden yılan ve çocuk Dionysos'un beşiği söylenebilir¹⁷⁵. Tanrı evcil ve vahşi hayvanlarla betimlenir: leopar, aslan, boğa ve panter¹⁷⁶ sıklıkla yanında görülür.

Dionysos'un tasvirleri yüzyıllar boyunca değişikliğe uğramıştır. Phallos biçimindeki tahta imgeleri en eski dönemlere aittir ve üreme gücünü simgelemektedir. Sonra güçlü, sakallı ve giysili olarak hayal edildiğini görüyoruz. Başını asma ve sarmaşık dalları çevreler. Daha sonra çıplak ve zarif bir oğlan tipine dönüşür¹⁷⁷. Betimlerde çoğunlukla alayından Bakkha'lar ve Satyr'lerle birlikte görülür¹⁷⁸.

---

¹⁷⁰ Schlesier 1997: 651.

¹⁷¹ Simon 1998: 233.

¹⁷² Erhat 2007: 101.

¹⁷³ Karayaka 2007: 124.

¹⁷⁴ Karaosmanoğlu 2005: 105.

¹⁷⁵ Boyana 2016: 48.

¹⁷⁶ Seaford 2006: 23 vd.

¹⁷⁷ Cömert 2006: 69.

¹⁷⁸ Ertuğrul 2013: 38-39.

3.6.1. Sikkelere Göre Dionysos Kültü (Dİs)

Bölgede şarap tanrısının betimi yer alan 2 tanesi Hadrian'a, 1 tanesi Sabina'ya, 2 tanesi Philippus'a, 1 tanesi Septimus Severus'a ait toplamda 6 adet sikke bulunmaktadır. Bu sikkelerin hepsi Hadrianoi'de Roma İmparatorluk Dönemi'nde darp edilmiştir.

İlk örnek Hadrian Dönemi (117 - 138) sikkesidir. Arka yüzde Dionysos çıplak genç bir erkek olarak betimlenmiş ve saçları bukleler halinde işlenmiştir. Sol elinde belirteçlerinde thyrsos, sağ elinde kantharos tutmaktadır. Yanında panter vardır (Kat No: Dİs 1). İmparatorun döneminden diğer bir sikkede aşınmadan dolayı betim çok ayrıntı vermese de Dionysos kendini belli etmektedir. Yine çıplaktır elinde thyrsos ve kantharos tutmaktadır yanında ise panter vardır (Kat No: Dİs 2).

Ön yüzde Sabina'nın portresinin işlendiği başka bir Hadrian Dönemi sikkesinde sahne değişmemiş ve tanrı ilk iki sikke ile aynı şekilde betimlenmiştir (Kat No: Dİs 3).

Philippus Dönemi'ne (244 - 249) tarihlendirilen sikkede Dionysos genç ve çıplak bir erkek olarak betimlenmiş ve kıvrık saçlarını arkada toplamıştır. Sol elinde thyrsos'u tutmakta sağ elinde kantharostan, altında duran Satyr'e şarap dökmektedir. Satyr dans eder şekilde hareketli işlenmiştir (Kat No: Dİs 4). Philippus Dönemi'ne tarihlendirilen diğer bir sikkede Dionysos yine çıplak ve genç görünümündedir. Sol elinde thyrsos vardır, sağ elinde bir önceki sikkeden farklı olarak üzüm salkımı tutmaktadır. Üzüm salkımının altında Dionysos alayından bir Satyr bulunmaktadır ve o da üzüme doğru uzanmıştır. Dionysos'un yanında ise panter bulunmaktadır (Kat No: Dİs 5) .

Şarap tanrısına ait bölgede bulunan son sikkede sahne tamamen değişmiştir. Septimus Severus Dönemi'ne (193 - 211) ait sikkede Dionysos genç bir delikanlı olarak tasvir edilmiş ve yüksek arkalı ayaklı bir koltuk üzerine oturmaktadır. Koltuk iki kenthaur tarafından sürülen bir araba üzerindedir. Kenthaurlar birbirlerine sarılmaktadırlar ve birinin elinde meşale diğerinin elinde ise tam anlaşılabilen bir atribüt bulunmaktadır (Kat No: Dİs 6) .

3.6.2. Yazılı Eserlere Göre Dionysos Kültü (Dİy)

Baraklı'da 2. yüzyıla tarihlenen mermer yazıtlı bir sunak Dionysos adına adanmıştır (Kat No: Dİy 1). Buradaki metinde Hadrianoi kenti vatandaşlarından bir kişinin Dionysos adına bir heykel diktirdiği yazmaktadır.

Tanrının adı aynı zamanda bölgede Haydar'da bulunan 2. - 3. yüzyıllara tarihlendirilen bir sunak üzerinde de görülmektedir. Buradaki yazıtta Dionysos, Zeus Ophelios ile birlikte saygı görmüştür (Kat No: Zy 21). Farklı tanrıların aynı kült alanında saygı gördüğü bilinmektedir¹⁷⁹. Bu yazıttan hareketle de Dionysos ve Zeus Ophelios'un aynı kült alanında saygı görmüş olabileceklerini düşünmek hatalı olmayacaktır.

3.6.3. Değerlendirme

Dionysos'un, hem sikkelerde hem de sunaklar üzerindeki yazıtlarda karşımıza çıkması bölgede inanılan tanrılardan olduğunu göstermektedir. Tespit edilen sunakta ise Zeus Ophelios ile birlikte adının görülmesi, farklı tanrıların burada birlikte saygı gördüklerini kanıtlamaktadır. Bölge sikkelerini ve yazılı eserlerini birlikte yorumladığımızda tanrının Olympos'ta özellikle 2. - 3. yüzyıl aralığında saygı gördüğünü söyleyebiliriz.

3.7. Herakles (HRK)

Kahramanlığın ve gücün simgesi olan Herakles, antik dünyada hem kahraman, hem de tanrı olarak tapınım görmüştür¹⁸⁰. Zeus ile Miken Kralı Amphitryon'un karısı Alkmene'nin oğludur¹⁸¹. İnsanların en güçlüsüdür, ama aynı zamanda dünya üzerinde en fazla acı çeken yiğit de odur. Yalnızdır ama görkemli zaferler yaşar. Sonunda ölümsüz gençlik tanrıçasıyla evlenerek ölümsüzler arasına katılır¹⁸². Roma dünyasında Hercules olarak karşımıza çıkar¹⁸³.

Asıl adı Alkides'dir ve büyükbabası Alkeus'un adından türemiştir. Bu ad, Yunancada kas gücü kavramını çağrıştırır. Kendi çocuklarını öldürmesinden sonra kahraman, ne tür bir kefaret ödemesi gerektiğini öğrenmek üzere Pythia'ya başvurduğunda, Pythia ona buyruklar vermiştir ve bundan sonra Herakles adını almasını buyurmuştur. Bu ad "Hera'nın Şanı" anlamına gelmektedir ve kahramanın ileride girişeceği işlerin tanrıçaya şan ve şeref kazandıracağına delalet etmektedir¹⁸⁴. Bunun

---

¹⁷⁹ Şahin 2005: 93.

¹⁸⁰ Karayaka 2007: 146.

¹⁸¹ Graf 1998: 388.

¹⁸² Bonnefoy 2000: 393.

¹⁸³ Erhat 2007: 140.

¹⁸⁴ Grimal 2012: 246.

yanında adın “heros” yani kahraman sözcüğüyle ilişkili olduğunu ileri sürenler de vardır¹⁸⁵.

Herakles’in en bilinen mitosu 12 görevidir. Aşama aşama gerçekleştirdiği bu görevler, onun bir anlamda çilesidir. Görevlerini tamamladığında Zeus gökten bir bulutla inmiş ve oğlunu alıp Olympos’a götürmüştür. Yarı tanrı olan kahraman Herakles böylece ölümsüzlüğe kavuşmuştur.

Herakles sanatsal tasvirlerinde güçlü adaleleriyle, erkeklik dolu heybetli vücuduyla dikkat çeker. Kimi zaman kalın sopasına dayanmış olarak dimdik durur, kimi zamanda oturmuş durumdadır, düşünceli bir ifade içindedir, yeni serüvenler bekliyor gibidir. Atribütleri katıldığı olay ve maceralarla alakalıdır. Öldürdüğü aslanın postu, kalın sopa, yay, okluk başlıca işaretleridir¹⁸⁶.

3.7.1. Sikkelere göre Herakles Kültü (HRKs)

Hadrianoi’de Herakles ile ilgili darp edilen yalnızca bir adet sikke ele geçmiştir. Philippus Dönemi’ne (244 - 249) tarihlenen bu sikkede Herakles, ayakta, kaslı ve çıplak güçlü bir erkek olarak betimlenmiştir. Belirteçlerinden olan aslan postunu tutmaktadır (Kat No: HRKs 1)

3.7.2. Değerlendirme

Herakles bölgede bugüne kadar yapılan araştırmalarda sadece bir sikkede karşımıza çıkmıştır. Bölgede tespit edilen diğer tanrılar gibi aktif bir rol oynamasada Pagan dünyanın kahraman tanrısı Herakles’in, Philippus Dönemi’ne ait sikkesinden yola çıkarak 244 - 249 yıllarında saygı görmüş olduğunu söyleyebiliriz.

3.8. Tyche (T)

Okeanos’un kızlarından biri olan Tyche kader ve şansın tanrıçasıdır. Servet, mutluluk ve başarıyı sembolize eder. Tanrıça aynı zamanda bağımsızlığın sembolüdür.

---

¹⁸⁵ Erhat 2007: 137.

¹⁸⁶ Cömert 2006: 108.

Roma dünyasında Fortuna olarak adlandırılmıştır¹⁸⁷. Diğer bir görüşe göre ise tanrıça şeklinde kişileştirilmiş talih ya da tesadüftür¹⁸⁸.

Tanrıçanın atribütleri, insanların kaderini yönlendirdiği dümen, cornocopia ve şehir tanrıçası niteliğini gösteren sur tacıdır¹⁸⁹.

Sanatta Tyche, taçlı, bir elinde dümen diğer elinde cornocopia ile betimlenmektedir. Bazen bu bereket boynuzunun içi meyve dolu olur. Bazen de yuvarlanan bir küre üstünde kanatlı olarak tasvir edilir¹⁹⁰.

Tyche'nin kralların, devletlerin ve şehirlerin kaderlerine hakim olduğuna inanılmıştır. Özellikle 3. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu dahilindeki kendi haline bırakılan kentler koruyucu tanrıça olarak Tyche'yi benimsemişlerdir. Ayrıca bu dönemde doğu dinlerinin batıya yayılması ve Tyche'nin doğu dinlerine özel kaderciliği, bu inancın gittikçe yayılmasında rol oynamıştır. Tyche bu niteliğiyle, eski Yunan ve Türk masallarında "kader" ve "kısmet" olarak varlığını sürdürmüştür¹⁹¹.

3.8.1. Sikkelere Göre Tyche Kültü (Ts)

Hadrianoi'de darp edilen sikkelerden 8 tanesinde Tyche betimlenmiştir. Ancak bunların sadece üçünün görselleri elimizde vardır. Kalanları hakkında sadece Fritze'den bilgi edinebilmekteyiz. Bu sikkelerin 1 tanesi Crispina'ya, 2 tanesi Iulia Mamaea'ya, 1 tanesi Iulia Domna'ya, 1 tanesi, Philippus'a, 2 tanesi Valerianus'a, 1 tanesi Salonina'ya aittir.

İlk örnek Marcus Aurelius Dönemi'nde, Commodus'un sulh yargıcı olmadan dahil olduğu bir sikkedir ve ön yüzünde Crispina'nın büstü görülmektedir. (179 - 180). Burada Tyche ayaktadır, kalathos giymiştir ve elinde atribütlerinden dümen ve cornucopia tutmaktadır (Kat No: Ts 1).

Ön yüzde Iulia Domna'nın betimlendiği 193 - 217 yıllarına tarihlenen sikkede Tyche yine dümen ve cornucopia ile gösterilmeye devam edilmiştir (Kat No: Ts 4).

Severus Alexander Dönemi'ne (222 - 235) ait sikkede sahne değişmemiş ve Tyche ayaktadır, elinde dümen ve cornucopia tutmaktadır (Kat No: Ts 2). Yine aynı İmparator

---

¹⁸⁷ Akşit 2010: 138.

¹⁸⁸ Grimal 2012: 788.

¹⁸⁹ Karayaka 2007: 175.

¹⁹⁰ Erhat 2007: 289.

¹⁹¹ Karayaka 2007: 174-175.

dönemine tarihlenen diğer sikke örneğinde de tanrıça aynı betimle karşımıza çıkmaktadır (Kat No: Ts 3).

Philippus Dönemi'ne (244 - 249) tarihlenen diğer sikkede sahne değişmemiştir (Kat No: Ts 5).

Tycheye ait bölgede tespit edilen son iki sikke Valerianus Dönemi'ne (253 - 260) tarihlenmektedir. Tanrıça bu sikkede de kalathos giymiş, ayakta elinde dümen ve cornocopia ile betimlenmiştir (Kat No: Ts 6). İmparatora ait diğer sikkede betimsel olarak bir önceki sikkenin özelliklerini taşımaktadır (Kat No: Ts 7).

Son olarak ön yüzde Gallianus'un eşi Salonina'nın portresinin bulunduğu sikkede, Tyche bir direğe yaslanarak elinde dümen ve corcicopia tutmaktadır (Kat No: Ts 8).

3.8.2. Değerlendirme

Tyche, bölgede tespit edilen 7 sikkede karşımıza çıkmaktadır. Değişen yıllar ve imparatorlara rağmen Tyche betimlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Tyche'nin Roma İmparatorluğu Dönemi'nde özellikle 3. yüzyılda şehrin koruyucu tanrısı olarak kabul edildiği ve benimsendiği bilinmektedir. Hadrianoi'de bulunan sikkeler ışığında da değerlendirirsek tanrıça geç 2. yüzyıl ve 3. yüzyılda bölgede saygı görmüş olmalıdır.

3.9. Zeus (Z)

Antik dünyanın Pagan anlayışının baş tanrısı, tanrıların tanrısı, tanrıların babası olan Zeus, gök tanrısı olarak bilinmektedir. Kronos ile Rhea'nın altı çocuğundan sonuncusudur. Kronos babası Uranos'u nasıl alt edip egemenliği elinden almış ise, Zeus da ikinci kuşak tanrılarını yener ve üçüncü kuşak, yani Olympos Tanrıları'nın egemenliğini kurar.¹⁹² Kardeşleri, su ve yeryüzü tanrısı olan Poseidon ve yeraltının efendisi olan Hades'le birlikte bütün evrene hükmederler. Zeus, Roma mitolojisinde Iupiter olarak bilinir¹⁹³.

Zeus'un isminin kökeni; Hint-Avrupa dillerinin hemen hepsinde görülen bir kökten üretilmiştir. Bu kök Yunanca "dios" ve Latince "dies"dir¹⁹⁴. Kökün anlamına

---

¹⁹² Erhat 2007: 296.

¹⁹³ Ertuğrul 2013: 14.

¹⁹⁴ Karayaka 2007: 183.

gelince, ilkel insan bununla göğün parlaklığını, ışıltılı aydınlığını dile getirmek istemiştir.¹⁹⁵

Zeus gökyüzünün egemenidir. Homeros destanlarında tanrıların ve insanların babasıdır¹⁹⁶. Hesiodos ondan yücelerde oturan, göklerden seslenen olarak bahseder¹⁹⁷. Gökyüzü ile ilgili tüm doğal güçleri kendi içinde bir araya getirmiştir: ışık, bulutlar, gök gürültüsü, şimşek; hepsi Zeus'ta somutlaştırılmıştır. İyilik ve kötülüklerin dağıtıcısıdır¹⁹⁸. Bereket tanrısı olarak da tapınım görmüştür, çünkü ekinlerin ve bitkilerin gelişebilmeleri yağmura bağlıdır, yağmuru yağdıran da Zeus'tur¹⁹⁹. Bir diğer özelliği, kefaret tanrısı olarak bilinmesi ve ahlakı, ulusal düzeni ve devlet düzenini koruma görevini üstlenmesidir²⁰⁰.

Asa ve yıldırım demeti Zeus'un tanrısal gücünü ve işlerini gösteren en belirgin sembolleridir. Yıldırım tarafından vurulan yerler onun için kutsal kabul edilir. Bunun dışında kartal, çift balta, mızrak, kılıç ve bitki olarak meşe Zeus'un atribütlerindedir.

Zeus tasvirlerinde, güçlü bir vücuda sahiptir, olgun bir adam görünüşündedir. Geniş alnı, ciddi bakışları vardır. Saçları gür ve dalgalıdır, sakalları kıvrıktır. Genelde bir elinde asa ya da yıldırım demeti tutar. Erken dönem tasvirlerinde çıplak işlendiği olmuştur ama çoğunlukla vücudunun üst bölümünü açıkta bırakan hymation ile tasvir edilir²⁰¹. Hellenistik ve Roma Dönemi eserlerinde Zeus genelde grup içinde karşımıza çıkar ve bu dönemlerde Küçük Asya'da en fazla tasvir edilen tanrıdır.²⁰²

Gök Tanrı'sı olarak Zeus gökte yaşamakta ama bazen de en yakında duran bir dağın üzerindedir. Bu nedenle birçok dağ zirvesi Zeus'un adıyla anılmaktadır²⁰³. Dağlar Zeus için kutsaldır. Bazen onun "oturağı", "tahtı" olarak kabul edilir²⁰⁴. Zeus'un kült yeri olan pek çok ulu dağ vardır. Ve bu dağlardaki tapınımlar dağ isimleriyle birleşmiş olan Zeus adı altında yapılır²⁰⁵ Bunlara, *Zeus Akraios*, *Zeus Elpidon*, *Zeus İdaios*, *Zeus Kasios*,

---

¹⁹⁵ Erhat 2007: 293.

¹⁹⁶ Hom.II. I,581.

¹⁹⁷ Hes. Theog. 8.

¹⁹⁸ Grimal 2012: 802.

¹⁹⁹ Karayaka 2007: 184.

²⁰⁰ Nilsson 1950: 310.

²⁰¹ Cömert 2006: 38 vd.

²⁰² Landwehr 1990: 110.

²⁰³ Karayaka 2007: 184.

²⁰⁴ Cook 1914:124.

²⁰⁵ Çevik 2007: 180.

Zeus Kretagenes, Zeus Olbios, Zeus Olybris, Zeus Olympios, Zeus Oromasdes, Zeus Solymeus örnek verilebilir²⁰⁶.

3.9.1. Sikkelere Göre Zeus Kültü (Zs)

Hadrianoi'de üzerinde Zeus betimi görülen 8 adet sikke darbı bulunmaktadır. Bunlardan 7 tanesinde Zeus aynı şekilde tasvir edilmiştir. Bu sikkelerin 4 tanesi Hadrian'a, 2 tanesi Geta'ya, 1 tanesi Philippus'a, 1 tanesi Commodus'a aittir.

İlk örnek Hadrian Dönemi'ne (117 - 138) ait arka yüzünde Zeus betimi olan sikkedir. Burada Zeus yüksek arkalıklı bir tahtta oturmaktadır. Sağ elini öne doğru uzatmıştır ve Nike tutmaktadır, sol elinde ise asası vardır. Vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir hymation giymiştir (Kat No Zs 1). Hadrian Dönemi'ne (117 - 138) tarihlenen diğer sikkede de Zeus aynı şekilde oturarak betimlenmiştir, bir elinde asa, diğer elinde küre üzerinde Nike tutmaktadır (Kat No Zs 2). Aynı İmparator dönemine ait diğer iki sikkede de Zeus'un tasviri değişmemiştir (Kat No: Zs 3 - Zs 4).

Geta Dönemi'ne (209 - 212) ait sikkede Zeus yüksek bir tahtta oturmaktadır, sol elinde asa sağ elinde ise patera tutmaktadır (Kat No Zs 5). Geta Dönemi'nden (209 - 212) diğer sikkede Zeus yine aynı sahne ile karşımıza çıkar, tahtta oturur bir elinde asasını tutar, diğer elindeki nesne ise sikke üzerinde ki tahribattan dolayı belli olmamakla birlikte muhtemelen pateradır. (Kat No Zs 6).

Philippus Dönemi'ne (244 - 249) ait Zeus betimli sikkede, tanrı yüksek bir tahtta oturmakta ve asa tutmaktadır. (Kat No Zs 7).

Son olarak Commodus Dönemi'ne (180 - 192) ait sikkede Zeus diğer sikke betimlerinden farklı şekilde gösterilmiştir. Burada ayakta duran tanrı sağ elinde patera, sol elinde asa tutmaktadır. Sağ yanında yanan bir sunak bulunmaktadır. Bu betim bize tanrının yapılan adamları kabul ettiğini göstermektedir.

3.9.2. Yazılı Eserlere Göre Zeus Kültü (Zy)

Yazılı eserler üzerinden Zeus kültürünü incelerken öncelikle Zeus'un bölgede aldığı epithetleri gözden geçirmek gerekir. Baş tanrı Zeus'un Anadolu'da almış olduğu birçok epithet vardır ve bu epithetleri ve görevleri farklılık göstermektedir. Bunun yanı sıra ortak epithetlerin kültleri de söz konusudur. Zeus'un Yunan Tanrı kimliği, Anadolu'nun yerel

---

²⁰⁶ Şahin 2001: 195.

tanrılarının kimlikleriyle birleştirilerek ve çoğu kez de, yerel epithetler verilerek, bir Anadolu Tanrı'sı kimliğine dönüştürülmüş ve kültleri oluşturulmuştur.²⁰⁷

Mysia Olympos'unda Zeus'un görüldüğü toplam 20 adet yazıt bulunmaktadır ve bu yazıtlarda farklı beş adet epitheti kullanılmıştır. Alfabetik olarak sıralarsak bu yazıtların 3 tanesi Zeus Anabatenos'a, 14 tanesi, Zeus Kersoullos, 1 tanesi Zeus Kersussos, 1 tanesi Zeus Ktesios, 1 tanesi Zeus Ophelios ve 2 tanesi Zeus Pandemos'dan bahsetmektedir. Tanrının bu epithetleri dışında kataloğumuzda bölge sınırlarımızın dışında kaldığı için yer almayan ancak Zeus Kersoullos ile ilişkilendirilen Zeus Olympios'da alt başlıklar altında açıklanacaktır.

3.9.2.1. Zeus Anabatenos

Bölgede tespit edilen üç yazıtta Zeus'un "Anabatenos" epitheti görülmektedir. G. Mendel bu epithetin Zeus'un "Anabata" ya da "Anabate" olarak bilinen bir yerleşim yerinden geldiği sonucuna varmıştır ve bu hala en iyi tahmin olarak bilinmektedir²⁰⁸. C. Jones bu tahminden yola çıkarak tanrıya ait iki yazıtın Derecik Bölgesi'nde bulunmasıyla birlikte Anabata/e'nin bu bölgenin yakınlarında olması gerektiği çıkarımında bulunmuştur²⁰⁹. E. Schwerteim ise, bu epithetin muhtemelen bir yer ismiyle bağlantılı olduğunu ve Zeus Batenos ile ilişkisi olduğunu ileri sürmüştür²¹⁰.

Hadrianoi'de bulunmuş Erken İmparatorluk Çağı'na tarihlenen, kabartmalı bir adak stelinde Zeus Anabatenos epitheti görülmekte ve stel tanrının betimine sahip olması bakımında önem arz etmektedir. Burada Zeus elinde asası ile büst şeklinde bir sunağın önünde gösterilmiştir. Sunağın cephesinde tanrının simgesi kartal betimi, her iki yanında ise adakta bulunanlar yer almaktadır (Kat No: Zy 1).

Derecik'te bulunan 150 - 300 yılları arasına tarihlendirilen ve Zeus Anabatenos'a adanan adak levhası resim alanında bulunan dört adet figür ile dikkat çekmektedir. Burada sığır başı, saçları yanlara uzayarak betimlenen bir büst, küpe ya da askıyı andıran bir obje, sunak ve phiale betimlenmiştir. Yazıtta Zeus Anabatenos'dan "kutsal ve adilliğin tanrısı" olarak bahsedilmektedir (Kat No: Zy 3). Derecik'te bulunan 2. yüzyılın sonu ya da muhtemelen 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilen diğer mermer sunak tanrının iki

²⁰⁷ Şahin 2001: 1.

²⁰⁸ Mendel 1914: 44-45, Nr. 840; Jones 2012: 233.

²⁰⁹ Jones 2012: 233.

²¹⁰ Schwertheim 1987: 12.

epithetinin bir arada görülmesi bakımından oldukça önemlidir. Burada Zeus Anabatenos, Zeus Kersoullos'a bir anıt dikerek onu onurlandırmaktadır (Kat No: Zy 4). Derecik'te ki iki tanrı açık bir şekilde birbirlerinden ayrı olmalarına rağmen, biri diğerini onurlandırabilmektedir. Böylesi arkadaşça ilişkiler bir tanrının iki ana yerel isminin paralellik gösterdiğini bize açıklar. Bu duruma başka bir örnek olarak Lydia'da Caesarea Troketta'da ki ünlü yazmada da, vatandaşlar Apollo Soter'in bir heykelini Klaros'un Apollosu'nun tavsiyesi üzerine dikmişlerdir. Sikkelerde de iki şehir arasındaki anlaşmanın kutlanması genellikle şehir tanrısı ya da tanrıçasının el sıkışması şeklinde gösterilmektedir ve bu iki tanrı bazen aynı da olabilmektedir: Smyrna Zeus'u ve Frig Laodikyası Zeus'u gibi²¹¹.

3.9.2.2 Zeus Kersoullos

Bölgede tespit edilen on dört yazıtta Zeus'un "Kersoullos" epitheti görülmektedir²¹². E. Schwertheim bu epithetin Thrakia kökenli olduğunu ve Kerses'den geldiğini ileri sürmüştür. Tanrının kökeninin bir bitki tanrısından geldiği ve köylülerin tanrısı olduğunu da belirtmiştir²¹³.

Hadrianoi'de bulunan 2. yüzyıla tarihlendirilen ve şu anda İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde korunan ilk örnek Zeus Kersoullos için yapılan, üzerinde betim bulunan tek adak levhasıdır. Bu yazıt aynı zamanda Zeus Kersoullos ile ilgili bilinen ilk yazıt olma özelliğini de taşımaktadır. Levhanın resim alanında ayakta cepheden, kolunu dirsekten kırarak yukarı kaldırmış Zeus görülmektedir. Asasının önünde yerde bir kartal durmaktadır. Zeus sağ elinde bir phiale tutmakta ve phialenin altında bir sunak durmaktadır. Arkada ise ağaç figürü işlenmiştir. Buradaki ağaç figürü tanrının epithetini destekler niteliktedir (Kat No: Zy 2).

Derecik'te bulunan, "Zeus Anabatenos" başlığı altında da ele aldığımız yazıtta, Zeus Anabatenos, Zeus Kersoullos'a bir anıt dikerek onu onurlandırmaktadır (Kat No: Zy 4).

Akçapınar'da bulunan 2. yüzyıla tarihlendirilen kaba bir levha üzerindeki yazıtta iki kişi tarafından Zeus Kersoullos'a bir adama yapıldığı ve hediye olarak bir toga, iki taşlı altın bir yüzük, bir kalkan, bir mızrak ve yüz denar değerinde altın bir şey?

²¹¹ Jones 2012: 235.

²¹² Akyürek Şahin -Uzunoğlu 2019: 242.

²¹³ Schwertheim 1987: 4; Şahin 2001: 76 vd.

sunulduğunu yazmaktadır (Kat No: Zy 5). Bölgede 2. yüzyıla tarihlendirilen diğer bir sunakta Libo'lu bir kişinin tanrının emri üzerine kendi, hayat arkadaşı ve çocukları için yaptığı adama bulunmaktadır (Kat No: Zy 6). Akçapınar'da tanrı için yapılan 1. yüzyıla tarihlendirilen bir adama da şu anda köy camisinin yanında durmaktadır (Kat No: Zy 8).

Haydar köyünde bulunan 2. yüzyıla tarihlendirilen yazıtlı mermer sütun da Zeus Kersoullos için yapılan bir adamdır (Kat No: Zy 9). Yine Haydar'da bir fragman üzerinde tanrı onuruna yapılmış çalışmalardan bahsetmektedir (Kat No: Zy 15). Burada tespit edilen bir sütun fragmanında Zeus Kersoullos'a adanan 113 - 114 yıllarına tarihlendirilen imparatorun zafer kazanması yolundaki dilek ve temennilerin olduğu bir yazıt bulunmaktadır (Kat No: Zy 16).

Belenören'de bulunan oldukça tahrip olmuş 2. - 3. yüzyıllara ait mermerden anıt parçasının üzerinde Zeus'a ait olan Kersoullos epitheti okunabilmektedir (Kat No: Zy 10). Bölgede tespit edilen bir diğer yazıtta 3. yüzyıla tarihlendirilen bir sütun üzerinde bulunmaktadır. Bu yazıtta da Zeus Kersoullos'un emri ile yapılan bir adamdan bahsedilmektedir (Kat No: Zy 11). Belenören'de bulunan diğer bir mermer sütun üzerinde Adriane şehri vatandaşı Kleandoros'un bu adamayı yaptırdığı yazmaktadır. Başka şehirden gelip bu bölgede Zeus Kersoullos adına yapılan bu adama, döneminde buradaki Zeus kültürünün önemini kanıtlayan bir örnektir (Kat No: Zy 12). Bölgede bulunan diğer sütun parçasında yine emir üzerine yapılan bir adamdan bahsedilmektedir (Kat No: Zy 13). Belenören'de başka bir örnekte bir fragman üzerinde okunabilen yerlerde tanrının epitheti görülmektedir (Kat No: Zy 14).

Son olarak tanrının epitheti bulunduğu yeri bilinmeyen bir yazıtlı sütun gövdesinde okunmaktadır (Kat No: Zy 17).

3.9.2.3 Zeus Kersussos

Akçapınar'da bulunan 2. yüzyıla tarihlendirilen mermer bir sütun üzerinde tanrının "Kersussos" epitheti geçmektedir. Bu epithetin anlamı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. E. Schwertheim bu epithetin Zeus Kersoullos ile bağlantılı olduğu fikrini yürütmüştür. Buradaki yazıtta Aizanoi vatandaşı bir kişi bölgeye gelerek Zeus Kersussos adına bir sütun dikmiştir (Kat No: Zy 7).

3.9.2.4. Zeus Ktesios

Yapılan araştırmalarda Keles'te 1. - 2. yüzyıllara tarihlendirilen Zeus'un "Ktesios" epithetinin geçtiği bir adet yazıtlı sunak bulunmuştur (Kat No: Zy 18). Ailenin koruyucu tanrısı işlevinde olan Zeus Ktesios Attika bölgesinde görölmektedir²¹⁴. Bu epithet kökeninde "Zenginlik Sunan Tanrı"dan geldiği için, Zeus Ktesios betimleri dükkanlara da konmaktadır. Dükkanlardaki bu tanrının sembolü *ambrosia* dolu bir *urne* idi²¹⁵.

Tanrının bu kültü Anadolu'da birçok bölgede karşımıza çıkmaktadır. Mysia bölgesinde Pergamon'da, Lykia bölgesinde Kula'da, İonya bölgesinde Ephesos, Phrygia'da Dorylaion yöresinde, Galatia'da Karaca'da görölmüştür. Bunların dışında Karia'da Herakleia'da, Pisidia bölgesinde Termessos'da, Pamphylia bölgesinde Sinekkalesi'nde ve son olarak Alanya çevresinde, tanrıya adanmış bir sunak bulunmuřtur²¹⁶. Buradan da anlaşılacağı gibi Zeus Ktesios, Mysia Olympos'unda bulunan Zeus'un diğer epithetlerine göre daha iyi bilinmektedir.

Zeus Ktesios kültü bir aile kültü olma özelliğiyle, kutsal alanlar dışında evlerde de tanrıya adanmış sunaklar bulunmaktadır. Ayrıca diğer bir yönü ile ölümler kültü ile ilişkili "khitonien" bir tanrıdır. Bu kültürle ilişkili kabı ise altı delikli bir pythos'tur. Bu delikli kap, içine konan suyun toprağa akmasını ve ölümler ruhunun su içmesini sağlamaktadır²¹⁷. Bu yönden değerlendirdiğimizde, Uludağ'da mezarların çok sayıda olmasından yola çıkarak, Zeus Ktesios'un bölgede belki de bu amaçla saygı gördüğünü düşünebiliriz.

3.9.2.5. Zeus Olympios

Olympios'un anlamı yüksek dağ, ulu dağ'dır. Daha öncede açıkladığımız gibi birçok dağın Yunan öncesi adı Olympos'du ve tanrı buralarda Zeus Olympios adı altında tapım görmekteydi²¹⁸. E. Schwertheim'a göre, Olympene'nin merkezi kutsal alanı Zeus Olympios'unki olabilir. Bu durum Aristides tarafından birçok kez belgelenmiştir ve bir kez de yazıtlı adlandırılır²¹⁹. Olympene bölgesi tez kapsamında belirlediğimiz coğrafi

²¹⁴ Cook 1914: 423.

²¹⁵ şahin 2001: 87.

²¹⁶ şahin 2001: 87 vd.

²¹⁷ şahin 2001: 88.

²¹⁸ şahin 2001: 121.

²¹⁹ Schwertheim 1987: 156; Mert 2014: 17.

sınırlar dışında kaldığından tanrının bu epitheti konumuzun dışında tutulmuştur. Fakat E. Schwertheim çalışmasında Zeus Olympios Kültü'nün Zeus Kersoullou Kültü ile eş tutulması gerektiği yolunda tahmin yürütmüştür²²⁰. Aradan geçen sürede bu tahmini destekleyen bir adama yazıtı bulunmuştur: Aizanoi civarından çıkan bu yazıtta, adamanın yapıldığı tanrı olan Zeus, adı geçen Epiteton'ların her ikisini birden taşımaktadır. Tazlaktepe'de de bu tahmini kanıtlayacak buluntular ileride bölgede yapılacak çalışmalar sonucunda bulunabilir²²¹.

3.9.2.6. Zeus Ophelios

Tanrının Mysia Olympos'unda görülen diğer epitheti "Ophelios" olarak geçmektedir. Anlamı ile ilgili pek fazla bilgimiz olmayan bu epithet Hadrianoi yakınlarında Haydar'da bulunmuş olan bir sunakta görülmektedir. Bu sunak Zeus Ophelios ve Dionysos'a adanmıştır ve iki tanrının birlikte görülmesi bakımından ilgi çekicidir (Kat No: Zy 21).

3.9.2.7. Zeus Pandemos

E. Schwertheim tarafından yapılan araştırmalarda Harmancık yakınlarında Zeus'un "Pandemos" epithetinin geçtiği iki adet yazıt bulunmuştur (Kat No: Zy 19 - Zy 20). Ayrıca yine bu tanrı için düzenlenen törenlerden bahsedilen bir yazıtta bölgede tespit edilmiştir²²². Zeus Pandemos, panayırların koruyucusudur ve tanrı için "Pandemeia" adı verilen oyunlar sergilenmektedir. Yazıtların buluntu yeri bu çalışmada belirtilen sınırların dışında kalmaktadır ancak E. Schwertheim'in yazıtların buluntu yerinin in situ olmadığı ve muhtemelen Harmancık bölgesi ile bağlantılı olduğu görüşü üzerine teze dahil edilmiştir.

Ören Mevki'nde bulunan 128 - 129 yıllarına tarihlendirilen bir sütunda Zeus Pandemos adına yapılan bir adamdan bahsedilmektedir. Burada yazıtta geçen "İmparator Traian Hadrianus'un bekası ile" ifadesi bize bu sıfatın aynı zamanda politik bir anlamı olabileceğini düşündürmektedir (Kat No: Zy 19).

Zeus Pandemos, Synnada (Afyonkarahisar'ın güneyinde) kentinin baş tanrısıdır. Pandemos epithetinin kökeninin, Dor ve İon kökenli halklara dayandığı öne sürülmüştür.

²²⁰ Schwertheim 1987: 156, dipnot: 35.

²²¹ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 212.

²²² Schwertheim 1987: 87 Nr 128 Lev. 22.

Zeus Pandemos'a adanmış sunak ve steller üzerinde büst şeklinde betimlenen Zeus'un sağ eli, göğsünün üzerine konmuş büyük ve geniş gösterilmiştir. Tanrılık gücünün sembolü olan elin bu şekilde betimi Pyrygia'da bulunmuş olan birçok kabartma ve sunak üzerinde görülür²²³.

3.9.3. Değerlendirme

Antik Dünyanın Pagan anlayışının baş tanrısı Zeus bugüne kadar hep Yunan Tanrı'sı olması ile ön plana çıkmış ve mitoloji ile ilgili yapılan yayımlarda, tanrının Anadolu'daki kimlikleri ve insanların inançlarındaki yeri göz ardı edilmiştir. Anadolu'nun birçok bölgesinde olmakla birlikte Mysia Olympos'unda da Zeus'a ait yerel kültler bulunmuştur. Yukarıda Zeus'un bölgede bulunan sikkeleri ve yazıtlı eserleri incelenmiştir. Zeus için sunulan adak sayısının diğer tanrılara göre çok fazla oluşundan hareketle, Zeus'un bölgede inanılan baş tanrı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu tanrının diğer özelliği ise şu ana kadar yapılan araştırmalar ışığında bölgede yerel isim ile anılan tek tanrı olmasıdır.

Zeus bölgede 3 kere Anabatenos, 1 kere Kersussos, 1 kere Ktesios 1 kere Ophelios 1 kere Pandemos sıfatıyla saygı görmüştür. Bunların dışında özellikle Zeus Kersoullos, Mysia Olympos'unda 14 yazıtta görülmektedir ve bu yazıtların sayısı ve içerikleri açıkça, tanrının burada bir kehanet merkezi olarak işlev gören bir tapınağa sahip olduğunu ortaya koymaktadır²²⁴. Yazıtlarda geçen ortak kahin isimleri de bu tezi desteklemektedir.

Zeus bölge sikkelerinde de genelde tek tipte görülmüştür: Yüksek arkalıklı bir tahtta oturur, bir elinde asa diğer elinde Nike ya da patera tutar. Bu süreklilik de Zeus'un bölgedeki kutsal alanının olası bir heykelinin bu betimde olabileceğini düşündürmektedir.

Bölge yazıtlarının tümünü ve tanrıya ait sikkeleri genel çerçeve altında değerlendirdiğimizde 1. ve erken 3. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Buradan yola çıkarak Zeus kültü bölgede 1. - erken 3. yüzyıllar arasını kapsayacak uzun bir dönemde saygı görmüştür sonucuna varabiliriz. Diğer yandan Zeus adına yapılan adaların yoğunluğuna bakarak tanrının bölgeye hakim olan tanrı olduğunu söyleyebiliriz.

---

²²³ Şahin 2001: 144.

²²⁴ Akyürek Şahin - Uzunoğlu 2019: 242.

3.10. Olası Diğer Kültler

3.10.1 Hermes (HERMs 1)

Hadrianoi'de darp edilen Caracalla Dönemi'ne (211 - 217) ait bir sikkede kafasında şapka ile birlikte bir sepette oturan ve iki elini yukarı ileri doğru uzatmış bir çocuk betimlenmiştir. Fritze bu figürü doğuş mitosundan yola çıkarak, bebek Hermes olarak adlandırmıştır. Fakat betimde Hermes'in belirteçlerinden herhangi biri gözükmemektedir ve sikkenin fotoğrafının elimizde net bir görüntüsü bulunmamaktadır. Ayrıca bölgede tanrının varlığını destekleyecek başka arkeolojik veri de elimize geçmemiştir. Dolayısıyla Hermes'in bölgedeki varlığıyla ilgili yorum yapmak şu andaki bilgilerimiz dahilinde doğru olmayacaktır.

3.10.2. Kanatlı Tanrı (KTy 1)

Baraklı'da 1. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen mermerden profilli bir sunak üzerinde kanatlı tanrıdan bahsedilmektedir. Yazıtı göre Julius Orpheus, karısı ve çocukları ile birlikte kanatlı tanrı için bir adama yapmaktadır. E. Schwertheim bu kanatlı tanrının Eros olduğu yönünde tahmin yürütmüştür fakat, tam bir isim ya da betim olmadan bu sonuca varmak yanlış olacaktır.

Bölgede tespit edilen diğer arkeolojik verilerle birlikte değerlendirdiğimizde kanatlı tanrı olarak Nike'den bahsedilmiş olduğu fikri de öne atılabilir. Nike figürü bölge sikkelerinde Zeus'un elinde bir küre üzerinde de sıkça görülmüştür. Mevcut bilgilerimiz ışığında kanatlı tanrının Eros ya da Nike'yi temsil ediyor olabileceğini söyleyebiliriz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MYSİA OLYMPOSU'NDAKİ KUTSAL ALANLAR

4.1. Asartepe Kült Alanı (Asklepios?)

Asartepe, Keles'e yaklaşık 7 km mesafede yer alan Baraklı Köyü'nün ortalama 1 km kuzey batısında yer almaktadır. Köy içinde evlerde devşirme olarak tekrar kullanılan taş eserlerin Asartepe'den taşındığı söylenmektedir²²⁵.

Asartepe, Baraklı'nın en önemli su kaynağı olan Nilüfer Çayı'nın kenarında bulunmaktadır. Yeni Bursa - Keles yolundan bakılınca Asartepe batı kısımlarındaki taş ocakları ile dikkat çekmekte olup, ocaklardan yol yapımı için malzeme sağlanmaktadır. Bu taş ocağının yukarısında köylüler tarafından "Kale" olarak adlandırılan kayalık bir plato bulunmaktadır. Söylenceye göre bu kaleden erken dönemlerde ev inşaatları için taşlar alınmıştır. Bugün halen plato üzerinde taştan örülmüş çok az duvar kalıntısı tanınabilmektedir. Kayalardaki taşçı izleri de aynı şekilde erken dönem kullanımını gösterir, ancak tam olarak kullanımın ne zaman olduğu belirlenememektedir. Burası, bu ırmak vadisi üzerinde bir kontrol gözetleme istasyonu olarak kullanılmış olabilir, çünkü eski Bursa - Keles yolu bu vadi boyunca gidiyor olmalıdır²²⁶.

Asartepe'ye Baraklı köyü yakınlarında bulunan Roma Dönemi'ne ait Pınarcık Yolu'ndan batıya yönelerek ulaşılabilir (Resim 2). Yolun korunma durumu zamanla kullanılmadan dolayı tahrip olmuş olsa da iyidir. 40 metrelik bir bölümü korunabilen Asartepe Yolu'nun ölçülebilen genişliği 2,30 metredir. Yolun her iki kenarında kullanılan taşlar arada kalanlara göre daha iri ve düzenli kesilmişlerdir. Böylece yol ortadan başlayarak her iki yana doğru tatlı bir eğimle iner ve bunun sonucunda hafif dış bükey bir görünüm kazanır. Asartepe Yolu'nda kullanımdan dolayı oluşmuş olan çökmeler net bir şekilde gözlenmektedir. Yolun dış bükey inşa edilmesinin nedeni günümüzdeki gerekçelerle aynıdır; su tutmasına engel olmak. Böylece yağışlı havalarda suyun yol üzerinde kalması engellenmiş, su birikintisi veya buzlanma riski bertaraf edilmiştir. Yöre halkının ifadesine göre, yakın zamana kadar Asartepe Yolu, Keles'i Baraklı, Karaköy,

²²⁵ Şahin vd. 2009: 165.

²²⁶ Schwertheim 1987: 137; Mert 2014: 13.

Epçeler, Deliler, Güneybudaklar'ın kuzeyinden Soğukpınar, Bağlı, Elmaçukuru üzerinden Bursa'ya bağlayan kervan yoludur²²⁷.

4.1.1. Asartepe ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Taş Eserler

Alanda 2008 yılında Mustafa Şahin başkanlığında yapılan yüzey araştırmaları esnasında hem Asartepe'de hem de Baraklı'da incelemelerde bulunulmuştur. Bunun neticesinde mahallede çok sayıda taş eser, arazide ise bir yapı kalıntısı tespit edilmiştir.

Arazide yapılan incelemelerde yapı kalıntısının doğu bölümünde korunan apsis nedeniyle bir kilise olduğu anlaşılmıştır. Yüzey kalıntıları arasında kilisenin giriş bölümü ve narteks kısmına ait duvar izleri ve kapı eşiği, sütunce, sütun başlığı gibi mimari öğeler dikkat çekmektedir. Duvar izlerinden anlaşıldığı kadarı ile olası kilisenin ölçüleri 14,80 x 17 m olmalıdır (Resim 3)²²⁸.

Arazide yapılan incelemelerde tespit edilen taş eserler içerisinde mezar stelleri, geometrik ve bitkisel bezemeli mimari parçalar ve sunaklar kilisenin bir pagan tapınağı üzerinde kurulmuş olabileceğini düşündürdüğünden ayrıntılı bir şekilde irdelenmesinde fayda vardır.

4.1.1.1. Mimari Elemanlar

Yaptığımız incelemelere göre mimari taş eserleri kendi içerisinde iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi birinci evreye yani tapınak evresine işaret edenler, diğerleri ise ikinci evrede kilise olarak kullanılanlardır.

Buna göre erken evreye yani birinci evreye koyabileceğimiz üzerinde konsol geison bulunan bezemeli sima bloğu çok dikkat çekicidir. İri grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Her iki yanından kırılmış olmasına rağmen korunma durumu iyidir ve bezemeler net gözlemlenebilmektedir. Korunan kısmında iki konsol, konsolların altında akanthus yaprakları görülmektedir. Bununla birlikte 18 cm genişliğinde ve 13 cm derinliğinde bir tam kaset bulunmakta, kasette rozet ve İon kymationu dikkat çekmektedir. Sima kısmında lotus palmet dizisi, konsolun altından geçiş elemanı olarak

---

²²⁷ Gündüz 2014: 256.

²²⁸ Şahin vd. 2009: 165.

İon kymationu bulunmaktadır. İn situ olarak Asartepe’de bulunan parça olasılıkla 1. yüzyıla? tarihlenmektedir (Resim 4)²²⁹.

Diğer bir örnek yapı kalıntısının yaklaşık 200 m batısında bulunan Attik-İon sütun kaidesidir. İri grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Üzerinde darbelere dayalı kopmalar ve yüzeyde aşınma mevcuttur. 14 santimetrelilik plinthesi ile birlikte yarısından azı korunmuştur. Üst toros’un yarısından fazlası kırık durumdadır (Resim 5)²³⁰.

İkinci evre yani kiliseye ait parçaların bir bölümü Niyazi Alçır’ın bahçesinde bulunmuştur. İlk örnek olarak postamentli sütun kaideleri verilebilir. Bölgede 3 adet postamentli sütun kaidesi bulunmuştur. Bunlardan biri, Alçır’ın bahçesinde in situ olarak bir kısmı toprakta gömülü durmaktadır. Üzerinde büyük oranda aşınma ve kopmalar mevcuttur. 32 cm çaplı kaidesinin üzerinde 5 x 5 cm ölçülerinde kenet deliği bulunmaktadır. Kurşun akıtma kanalının uzunluğu 13 cm, genişliği ise 2 santimetredir (Resim 6)²³¹. Diğer bir postamentli kaide Asartepe’de in situ olarak bulunmuştur. Bu parçanın üzeri çok aşınmış olsa da profilini korumuştur. Kenarlarda kopmalar mevcuttur. (Resim 7)²³². Bölgede bulunan üçüncü mermerden postamentli sütun kaidesi Baraklı köyünde Cevdet Acar adına kayıtlı 96 numaralı evin giriş kapısının önünde durmaktadır. Kaidede çarpmalara dayalı kırık mevcuttur. Üst yüzünde 5 cm çapında dübel deliği ve 14 cm uzunluğunda 1 cm genişliğinde kurşun akıtma kanalları mevcuttur (Resim 8)²³³.

Bölgedeki diğer taş eser topluluğu toplamda 9 tane bulunan mermer mimari bloklardır. Bunlardan altısı Baraklı köyünde Cevdet Acar adına kayıtlı 96 numaralı evin giriş kapısında yer almaktadır ve bu blokların Asartepe’den getirildiği düşünülmektedir. Mimari blokları incelediğimizde ilki üzerinde aşınmalar mevcut olan, yarısı toprak altında gömülü olduğu için tam ölçüleri alınamayan parçadır (Resim 9)²³⁴. Bir diğerinde yüzeyde tahribat mevcuttur. Oldukça büyük olan bu bloğun üzerinde biri ortada ikisi her iki yanda olmak üzere sağdan sola 3 x 2 cm, 4 x 5 cm, 3 x 4 cm ölçülerinde beş adet kenet deliği bulunmaktadır. Blok üzerinde “T” şeklinde bir usta işareti dikkat çekmektedir

²²⁹ Ölçüler: Y: 31 cm, G: 72 cm - Konsol G: 14 cm, K: 56 cm - Konsol K: 11 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 73 Res. 152-152 a,b,c,d.

²³⁰ Ölçüler: Y: 28 cm, G: 50 cm, K: 18 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 72 Res. 148.

²³¹ Ölçüler: Y: 70 cm, Postament Y: 55 cm, G: 22 cm, K: Belirtilmemiş. Ayrıca bk. Şahin 2014: 69 Res. 143.

²³² Ölçüler: Y: 85 cm, Kaide Y: 17cm, Postament Y: 69 cm, G: 44,5 cm, K: 39 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 74 Res. 153.

²³³ Ölçüler: Y: 57 cm, Plinthos Y: 18 cm, G: 41 cm, Profilsiz G: 36 cm, K: 40 cm, Profilsiz D: 38 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 76 Res. 160-160a,b.

²³⁴ Ölçüler: Y: 31 cm, G: 62 cm, Ölçülebilene K: 18 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 75 Res. 157.

(Resim 10)²³⁵. Diğer mermerden mimari blok, yüzey aşınması dışında iyi korunmuş. Bloğun dar yüzünde 12 cm uzunluğunda 4 cm genişliğinde kenet delikleri mevcuttur (Resim 11)²³⁶. Evin kapısının solunda büyük miktarda aşınmış bir yüzeye sahip mermerden mimari blok bulunmaktadır. Köşelerde darbelere dayalı kırık mevcuttur (Resim 12)²³⁷. Yine kapının solunda bir diğer mimari blok vardır. Bir kısmı duvarın içinde olduğu için tam ölçüleri alınamamıştır (Resim 13)²³⁸. Kapının sağında köşelerinde darbelere dayalı kırıklar ve yüzeyde aşınması olan mermer profilli bir blok bulunmaktadır (Resim 14)²³⁹. Bu topluluğa bir diğer örnek Niyazi Alçır'ın bahçesinde bulunan mimari bloktur. Bu parçanın yüzeyinde aşınma ve kenar kısımlarda kopmalar vardır. Muhtemelen bir yapının üst bölümüne ait bir bloğun her iki kenarında birer kenet deliği ve kurşun akıtma kanalı bulunmaktadır (Resim 15)²⁴⁰. Diğer bir lokasyon olarak Aziz Yıldız'ın adına kayıtlı 60 numaralı evin girişi verilebilir. Burada 2 adet profilli blok bulunmaktadır. Bloklardan ilki kenarlarda kırıklar haricinde iyi korunmuştur. Üzerinde 3 x 3,5 cm genişliğinde ve 3,5 cm derinliğinde kenet deliği bulunmaktadır. Bu kenet deliğinin 16 cm uzunluğunda kurşun akıtma kanalı mevcuttur. (Resim 16)²⁴¹. İkinci blok ise çok ayrıntı vermemektedir, profil veren kısımda kırıklar mevcuttur ve yüzeyde tahribatı vardır (Resim 17)²⁴².

Bölgede ele geçen 3 adet sütun gövdesi diğer buluntu topluluğudur. Bunların ilki olarak Niyazi Alçır'ın bahçesinde sütun kaidesinin hemen yanında yine in situ olarak bulunan mermer sütun gövdesi verilebilir. Üzerinde aşınmalar mevcuttur. Üst ve alt kısmında kenet delikleri vardır. Üst kenet deliğinin çapı 4 cm, alt kenet deliğinin çapı 5 santimetredir (Resim 18)²⁴³. Alçır'ın evinin inek damında duran başlıklı sütun gövdesi korunan diğer bir taş eserdir. İri grenli beyaz mermerden yapılmış parçanın başlığında akanthus yaprakları arasında kuş motifi bulunmaktadır. Bu parça Bizans Dönemi'ne ait

²³⁵ Ölçüler: Y: 47 cm, G: 159 cm, K: 18 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 75-76 Res. 158,158a,b.

²³⁶ Ölçüler: Y: 38 cm, G: 85 cm, K: 31 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 76 Res. 159-159a.

²³⁷ Ölçüler: Y: 38 cm, G: 47 cm, Profilsiz G: 41 cm, K: 42 cm, Profilsiz K: 39 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 77 Res. 161.

²³⁸ Ölçüler: Ölçülebilen Y: 32 cm, G: 100 cm, Ölçülebilen K: 32 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 77 Res. 162.

²³⁹ Ölçüler: Ölçülebilen Y: 48 cm, Profilli G: 73 cm, Ölçülebilen K: 33 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 78 Res. 163.

²⁴⁰ Ölçüler: Y: 21 cm, G: 126 cm, K: 50 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 70 Res. 146-146a.

²⁴¹ Ölçüler: Y: 19 cm, G: 143 cm, K: 31 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 79 Res. 167-167a.

²⁴² Ölçüler: Y: 22 cm, G: 136 cm, K: 53 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 79 Res. 166-166a.

²⁴³ Ölçüler: Y: 65 cm, Ç: Üst kısım 21 cm, Alt kısım 33 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 69-70 Res. 144.

olmalıdır (Resim 19)²⁴⁴. Baraklı köyü Süleyman Bibi adına kayıtlı 107 nolu evin önünde bulunan ekmek fırınının güneyindeki çift yarım sütun gövdesi bulunan taş eserlerdendir. Sütun kısmının bir bölümü koparak kaybolmuş olsada üzerindeki 40 x 13 cm ölçülerinde ki haç betimi çok iyi korunmuştur. Ayrıca 3 cm çapında 3,5 cm derinliğinde kenet delikleri ve 8 cm uzunluğunda 1 cm genişliğinde kurşun akıtma kanalı korunmuştur. Bu parça da ikinci evre kullanımına ait belirgin bir örnektir (Resim 20)²⁴⁵.

Son olarak bölgede 3 adet ele geçen kapı eşiklerinden bahsedilebilir. Niyazi Alçır'ın bahçesinde oldukça iyi korunmuş olan bir kapı eşiği mevcuttur. Orta derecede grenli, seyrek gri damarlı mermerden yapılan parçanın her iki kenarında simetrik 13 cm kanal uzunluğu ve 13 cm çapı bulunan kenet deliği bulunmaktadır. Kapı eşiğinin her iki yanında kanadının oturacağı bölüm çerçevesindedir. Arazi sahibi, bu bölüm ilk açığa çıkarıldığında kapı eşiğinin her iki kenarında yer alan kare şeklindeki çukurlarda, üzerinde kuş resmi ile birlikte çiçekli başlığın yer aldığı yivli sütüncelerin olduğundan bahsetmektedir (Resim 21)²⁴⁶. Asartepe'de in situ olarak korunan parçalardan da 2 adet kapı eşiği bloğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri iri grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Yüzeyde aşınmalar ve çatlaklar yoğundur. Üzerinde kanat piminin gireceği 4 cm derinliğinde delik görülmektedir ve bu deliğin çapı 8 santimetredir (Resim 22)²⁴⁷. Diğer örnek yine iri grenli beyaz mermerden kapı eşiği parçasıdır, yüzeyde aşınma dışında bir parçası kopmuş durumdadır. Üzerinde kanat piminin gireceği 6,5 cm çapında delikler mevcuttur (Resim 23)²⁴⁸.

4.1.1.2. Steller, Sunaklar, Heykel Kaideleri ve Fragmanlar

Yaptığımız araştırmalara göre üzerinde yer alan yazıtlara veya formuna göre stel veya sunak olarak adlandırdığımız parçalar ile bir grup oluşturmamız mümkündür.

Bunlardan ilki üzerindeki yazıt okunmasada formu nedeni ile sunak olduğunu düşündüğümüz Niyazi Alçır'ın bahçesinde bulunan parçadır. Yazıt olmaması nedeniyle katalogda yer veremediğimiz mermer sunağın korunma durumu iyi olmayıp yüzeyi etkili

²⁴⁴ Ölçüler: Y: 63 cm, G: 18 cm, K: 18 cm, Sütun Başlığı Y: 16 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 74 Res. 155-155a.

²⁴⁵ Ölçüler: Y: 72 cm, G: 45 cm, K: 17 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 78 Res. 164.

²⁴⁶ Ölçüler: Y: 22 cm, G: 120 cm, K: 71 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 70 Res. 145-145a,b.

²⁴⁷ Ölçüler: Y: 33 cm, G: 86 cm, K: 47 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 72 Res. 150.

²⁴⁸ Ölçüler: Y: 20 cm, G: 110 cm, K: 63 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 72 Res. 151.

miktarda aşınmıştır. Üzerinde okunamayan 11 satır yazıt vardır. Üst bölümünde kenet deliği mevcuttur (Resim 24)²⁴⁹.

Bir diğer sunak Asartepe’de tespit edilen yapı kalıntısının 200 m batısında bulunmaktadır. İri grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Sonradan etkili şekilde tahrip olmuş, bir yüzünde perdah izleri görülmektedir. Sunağın üst yüzeyi düzgün işlenmişken, tabanı daha kaba bırakılmıştır. Üzerinde herhangi bir yazıt okunmamaktadır (Resim 25)²⁵⁰. Yapı kalıntısına ait apsisin kuzeyinde in situ olarak korunan iri grenli beyaz mermerden yapılmış başka bir sunak daha vardır. Sunağın üst kısmı kırılarak kaybolmuş, alt yarısı korunmuştur (Resim 26)²⁵¹.

Bölgede keşfedilen sunaklardan biri de Baraklı köyü cami avlusunda korunmaktadır. Alt kısmında sağ tarafta profil veren bölümünden kırılmıştır. Üst kısımda profili sağlam bir şekilde elimize ulaşmıştır. Yüzeydeki yoğun tahribattan dolayı üzerinde yazıt varsa da günümüzde görülememektedir (Resim 27)²⁵².

Yine dikkat çeken parçalardan bir diğeri üzerinde betim bulunan steldir. İnce kristalli gri damarlı beyaz mermerden yapılmış adak stelinin alınlık bölümü korunmuştur. Sağ köşesinde akroteri görülmektedir. Sol taraftaki akroter ve stelin gövdesi kırık ve kayıptır. Alınlığın orta kısmında sakallı bir erkek figürü yer almaktadır. Parça kırıldığından dolayı bu figürün sadece baş ve boyun kısmı görülebilmektedir. Alınlığın boş kısımları yıldız motifleri ile doldurulmuştur. İki yıldızın tamamı, üçüncüsünün yarısı korunmuştur (Resim 28)²⁵³. Figür, çevresindeki yıldızlardan dolayı gökyüzünü temsil ediyor olmalıdır. Bu nedenle figürün Zeus olduğu düşünülebilir ancak kesin olarak söylenemez.

Baraklı Asartepe’de, Niyazi Alçır’ın bahçesinde bulunan yazıtlı mezar steli halen orada korunmaktadır. Beyaz mermerdendir, tepesinde bir alınlık vardır. Alınlık yüzeyinin kenarı ve köşeleri palmet desenli akroterlerle süslenmiştir; sağ köşe akroteri kırıktır. Alınlık içi, kabaca işlenmiş bitkisel motiflerle bezenmiştir. Gövde yüksektir, alt kısmı kırıktır. Yazıtın yer aldığı alan, çerçeve içine alınmıştır. Stel, daha sonraki bir zamanda kapı eşiği olarak kullanılmıştır. Ön yüzün sol tarafında, alınlık bitiminde yer alan iki

²⁴⁹ Ölçüler: Y: 81, Profilsiz Y: 53 cm, G: 64 cm, K: 43 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 71 Res. 147.

²⁵⁰ Ölçüler: Y: 85 cm, G: 41 cm, K: 38 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 72 Res. 149.

²⁵¹ Ölçüler: Y: 43 cm, G: 35 cm, K: 35 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 74 Res. 154.

²⁵² Ölçüler: Y: 90 cm, G: 62 cm, Profilsiz G: 54 cm, K: 62 cm, Profilsiz K: 51 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 78 Res. 165.

²⁵³ Ölçüler: Y: 46 cm, G: 50 cm, K: 16 cm, Kabartma K: 3 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 75 Res. 156-156a.

dairesel delik, sol alt taraftaki bir yuvarlak delik ve yine ön yüzün sol kısmında yer alan dörtgen biçimindeki iki küçük oyuk, bu kullanımdan kalmadır. Bu nedenle, metne ait alandan da geniş bölümler silinmiş durumdadır. Metnin giriş bölümünde yer alan sesleniş, alınlığın alt çerçevesi üzerine yazılmıştır; metnin geri kalanı ise stel üzerindedir. Harfler çoğunlukla kare biçiminde 1,5 - 2 cm yüksekliğinde işlenmiştir²⁵⁴. Üzerinde okunabildiği kadarıyla 25 satır yazıt bulunmaktadır: “ *Hayırlı Uğurlu Olsun! 9. yılda, İkinci Kez İmparator Ceasar Titus Hadrianus Antoninus Augustus Pius’un ve Aurelius Verus Caesar’ın egemenliği zamanında, Hrisoforosluk görevini Bitiniarhos (--- Falanca ---) yapmaktayken --- ---ve eğer bir resmi görevli, --- lanetliyi --- (...’ya?) tapınağı 75 (Denarius) ? ---; (yap)-arsa,--- ---...(yap)-tığı her seferinde---. Fakat eğer bir köle--- ya da birine bir zararı dokunursa, muhafızlar [tarafından giysilerinden] soyulacaktır, sonra giysiler satılacaktır ve --- tapınağı ---.*”(Resim 29).²⁵⁵

Metinde muhtemelen bazı düzenlemeler yapılıyor, kurallar getiriliyordu; bunlar da herhalde Asartepe üzerindeki tapınak yeri ile ilgiliydi. Yazıt son derece büyük tahribata uğramış durumda olduğundan, orijinal içeriği konusunda yalnızca deneme olarak aşağı yukarı bir fikir belirtmekten daha fazlasını yapmak mümkün değildir. Fakat yine de elde kalmış olan az sayıdaki bölümün bir cezai yaptırım içeriyor olması ve yazıtın yazılı olduğu taşın kalitesi sayesinde şu sonucu çıkarabiliriz ki, bu metin olağanüstü öneme sahip bir belge olmalıdır. Başlangıç satırında sözü edilen, Antininus Pius’un dokuzuncu yılı, 23 Eylül 145 ile 22 Eylül 146 yıllarına denk gelmektedir. Dolayısıyla stelin tarihlendirmesi bu tarihler arasına yapılmaktadır²⁵⁶. Bu aynı zamanda tapınağında 2. yüzyılda varlığını kanıtlamaktadır.

Bölgede bulunan yazıtlı eserlerden biri de kilise kalıntılarının yakınında, çalılıkların içinde vadi tarafına doğru dönük duran 2. - 3. yüzyıla tarihlenen heykel kaidesidir. Yüzeyde aşınma mevcut, kaidenin sağ alt tarafı kırık, yan yüzleri pürüzsüzdür. Üst ve alt kısmında profili vardır. Hafif dışarı taşan profilli kenarlığın üzerinde üst taş plak bulunmaktadır ve bunun sağ ve sol taraflarında, akroter yeri belli edilmiştir. Profilin ön kısmı özenli işlenmiş fakat arkaya doğru özensizleşmiş ve yarım bırakılmıştır. Üzerinde harf yüksekliği 2,5 cm olan 9 satır yazıt görülmektedir: “*Hayırlı uğurlu olsun!*

²⁵⁴ Ölçüler: Y: 160 cm, G: 70 cm, K: 23 cm (Alınlık 32 cm x 70 cm). Ayrıca bk: Auzepy 2009: 453-454; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 213.

²⁵⁵ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 214.

²⁵⁶ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 215.

Iulianos Dion, hayat arkadaşı Lala ve çocukları ile birlikte, (bu) heykeli ve Mariokausion'u, kendi parasıyla, tanrının emri üzerine yaptırdı.”(Resim 30)²⁵⁷.

Diğer örnek ise, Roma İmparatorluk Çağı'nın ortalarına tarihlenen mermer fragmandır. Asartepe'de Bizans Kilisesi'nin kalıntıları arasında bulunan bu parçanın iki yanı da kırıktır, yazıt satırının üzerinde dışarı taşan bir profil şeridi mevcuttur. Üzerinde harf yüksekliği 2,5 - 3 cm olan yazıtında çevirisi ile “...emrettiği gibi...” yazmaktadır (Resim 31)²⁵⁸. Diğer yazıtlı parça yine kilise kalıntıları arasında bulunan düz ve uzunca bir yapı elemanıdır. Roma İmparatorluk Çağı'nın ortalarına tarihlenen fragmanın iki yanı da kırıktır, yazıt satırının üzerinde orijinalde herhalde dışarı taşan bir profil şeridi yer almış, fakat sonradan yontularak yok edilmiş olmalıdır. Üzerinde 3 - 3,5 cm harf yüksekliğine sahip yazıtı bulunmaktadır. Yazıt üzerinde korunan kısmında “...Lejyonu'nun eski askeri...” yazmaktadır (Resim 32)²⁵⁹. Bu yazıt Roma ordusunun dinlenme amacıyla konakladığı yerlerden birinin olasılıkla Mysia Olympos'u olduğunu akla getirmektedir. Romalıların, ordularını enerji toplamaları ve iyileşmeleri için bol oksijenli bölgelere termal sulara yolladığı bilinmektedir. Uludağ'ın da doğal ormanları ve Kocasu Vadisi ile bölgede bulunan kaplıcalar, orduların burayı tercih etmesinde rol oynamış olabilir²⁶⁰.

4.1.2. Değerlendirme

Yukarıda taş eserler üzerinde yapmış olduğumuz detaylı değerlendirmelere göre Baraklı / Asartepe'de kiliseden önce bir pagan tapınağı olduğu kesinlik kazanmaktadır. Bu tespit ayrıca alanın kutsallığının farklı dinlerde devam ettiğine işaret etmektedir.

Bu durumda ortaya çıkan soru Asartepe'deki kült alanının hangi tanrıya adanmış olabileceğidir. F. Battistoni ve P. Rothenhöfer'in daha önce yazıtlara göre yapmış oldukları değerlendirmelere göre, hem yapılan adamalar hem de yazıtlardaki kült talimatları burada bir kült alanının olduğunu işaret etmektedir. Ancak onlar da kült alanının hangi tanrıya ait olduğunu açık bir şekilde belirleyememişlerdir²⁶¹. Buna karşın

²⁵⁷ Ölçüler: Y: 87 cm, G: 56 cm, K: 57 cm. Ayrıca bk. Auzepy 2009, 454-455 Nr 2 ve Res. 3; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 216-217.

²⁵⁸ Ölçüler: Y: 19 cm, G: 40 cm, K: 34 cm. Ayrıca bk. Auzepy 2009, 455 Nr 4 ve Res. 39; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 217-218.

²⁵⁹ Ölçüler: Y: 15 cm, G: 51 cm. Ayrıca bk. Auzepy 2009, 455 Nr 3 ve Res. 38; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 218.

²⁶⁰ Şahin 2017: 40.

²⁶¹ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 210.

E. Schwertheim, adanan bir sunak masası ve taş üzerinde görülen meyvelerle dolu ve iki yılan tarafından çevrelenmiş sepet tasvirinden hareket ederek Asklepios ve şifa tanrıçası Hygieia'nın burada tapınım gördüğünü ileri sürmüştür²⁶². Diğer yandan Baraklı'da Dionysos (Kat No: Dİy 1) ve kanatlı tanrı Eros? veya Nike? (Kat No: Ey 1) için yapılan adamalarda olmuştur, fakat bu tanrıdan birinin Asartepe'de tapım gören baş tanrı olduğu şüphelidir²⁶³.

E. Schwertheim baş tanrının şifa tanrısı Asklepios olduğu görüşünden hareket etmekte, fakat buna gerekçe olarak kıvrılmış bir yılanı tasvir eden sunakları göstermektedir ki, bu heykellerin bir bölümünün buluntu yeri Hadrianoi'dir (Kat No: ASy 1 - ASy 2). Bir bölümünün ise bulunduğu yer bilinmemektedir (Kat No: ASy 3). Başka bir yazıtlı yılan sunağı Dedeler köyünde Selahattin Buhari Türbesi içinde bulunmuştur (Kat No: ASy 4)²⁶⁴. Bu adak sunakları ile Asartepe üzerindeki kült alanı arasında doğrudan bir bağlantı saptanmış olmadığına göre, bu sunaklar Baraklı'daki kültün bir Asklepios kültü olduğu sonucunu çıkarmaya yeterli değildir. Şu andaki araştırma sonuçları itibarıyla, bu yılan sunakları yalnızca, adı geçen kültün yöre çapında revaçta olan bir kült olduğunu belgelemektedirler²⁶⁵. Bunun yanında Baraklı'da bulunan yazıtlı sunağın (Kat No: ASy 5) üzerinde Asklepios'un adı geçmekte ve bu da bize tanrıya ait bir kült alanının varlığını yeniden sorgulatmaktadır.

Sağlıkla ilişkilendirilen Asklepios kültünün bu bölgede olabileceği ihtimali şaşırtıcı değildir. Çünkü Asklepeionlar şehirden uzak, sesiz, bir yamaç üzerinde yumuşak bir geçişle teraslandırılmış, temiz havası ve su kaynağı bulunan yerlere kurulmuştur²⁶⁶. Zira bugün bile dağlık coğrafya, yüksek rakımı sayesinde temiz ve bol oksijen içerirken, mineral bakımından oldukça zengin olan şifalı kaplıcalarıyla sağlık turizmi için de önemli destinasyon noktalarından olmayı hala sürdürmektedir²⁶⁷.

Mysia Olympos'u da coğrafi anlamda bu özellikleri taşıyan ve her yerden fişkıran sayılamayacak kadar çok sıcak termal su kaynaklarıyla²⁶⁸ şifalı sayılan ve antik dönemden günümüze kadar bu özelliği kullanılan bir dağdır.

²⁶² Schwertheim 1987: Nr 16 ve 138; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 210 dipnot 30.

²⁶³ Battistoni - Rothenhöfer 2014:210.

²⁶⁴ Şahin 2018: 162.

²⁶⁵ Battistoni - Rothenhöfer 2014:210.

²⁶⁶ Wroth 1882: 8; Şahin 2018: 160-161.

²⁶⁷ Şahin 2018:161.

²⁶⁸ Kandes 2009: 189.

Ayrıca 1935 yılında Prof. Dr. Siyami Hersek tarafından Kirazlıyayla'da yaptırılan ve Devlet tarafından Bursa Uludağ Üniversitesi'ne hastane olarak devredilen Kirazlıyayla Senatoryum Binası'nın²⁶⁹ buradaki Asklepios kültünün günümüzdeki devamlılığı olabileceğini akla getirmektedir.

Dedeler köyünde Selahattin Buhari Türbesi'nin içinde "kült eşyası" olarak kullanılan yılan şeklindeki sunak da kültürün devamlılığı düşüncesini desteklemektedir. Günümüzde bu sunak üzerine mermerden yuvarlak bir masa tablası konulmuş şekliyle korunmaktadır ve bu türbeyi halen alternatif tıp kapsamında sağlık bulmak isteyen vatandaşlar ziyaret etmektedir (Resim 33)²⁷⁰.

Hadrianoi'de çıkan Asklepios ve Hygieia sikkeleri de bölge kültürü için önemli belgelerdir²⁷¹. Bu sikkelerin bazılarında Asklepios tek başına elinde yılan dolanmış asasıyla sağlık verme gücünü gösterir şekilde betimlenirken, bir tanesinde Hygieia ile birlikte gösterilmiştir (Kat. No: AS-HYs 1). Bölgede çıkan Telesphoros betimli sikke de (Kat. No: AS-Ts 1) hastalıktan sonra sağlık bulmayı temsil etmesi bakımından bölgeye insanların sağlık bulma amaçlı geldikleri tezimizi doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, bölgede Asklepios ve Hygieia kültürünün varlığı kesin gözüyle bakılabilir. Ancak Asartepe üzerinde bulunan tapınağın Asklepios'a ait olduğunu söylemek elimizdeki verilere göre şimdilik çok zordur. İleride Baraklı Asartepe'de yapılacak kapsamlı kazı ve araştırmalar bu konuda daha kesin yorumlarda bulunmamıza yardımcı olacaktır²⁷².

4.2. Derecik Bazilikası

Derecik Bazilikası, Büyükorhan ilçesinin 5 km doğusunda, Mysia Olympos'unun eteklerinde, Derecik Mahallesi'nde yer almaktadır²⁷³. Derecik ismi "küçük dere" anlamına gelmektedir. Bu bölgenin ismine tarihi kaynaklarda açıkça rastlanmamaktadır. Ancak Roma İmparatoru Hadrian'ın (117 - 138) merkezi bugünkü Orhaneli olan Hadrianoi'yi kurmasıyla bu bölgenin de yerleşime açıldığı düşünülmektedir. Hadrian'ın

---

²⁶⁹ Şahin 2018: 161.

²⁷⁰ Şahin 2014: 36.

²⁷¹ Şahin 2018: 162.

²⁷² Şahin 2018: 163.

²⁷³ Fuchs - Bartschi 2018: 44.

bu yörede özellikle ava çıktığı sikkelerden bilinmekte²⁷⁴ olup alanın yoğun şekilde meşe ağaçlarıyla kaplı²⁷⁵ bir orman görüntüsünde olması bu durumu desteklemektedir.

Bu bölgede konumu ile Geç Roma Çağı'nda Hristiyanlar için önemi artan bölgelerdendir. Bunun nedeni, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesinden sonra bazı Hristiyan topluluklarının Uludağ'a (Mysia Olympos'u) göç etmesidir. Keşişler hermitik bir yaşam tarzı tercih etmişlerdir. Yazılı kaynaklara göre, bu dönemde Uludağ'ın farklı bölgelerinde birçok manastır inşa edilmiştir²⁷⁶. Bu manastırlardan bir tanesi de Derecik köyünde bulunan Derecik Bazilikası'dır²⁷⁷.

Kaynaklarda yer alan Olympos manastırlarının pek çoğunun bulunduğu yerler henüz bilinmemektedir. Çünkü bugüne kadar bölgede bu konu ile ilgili bir bilimsel çalışma ya da ayrıntılı bir yüzey araştırması yapılmamıştır. Günümüzde Uludağ manastırları ile ilgili bilgiler daha önceden bölgeyi gezen seyyahların yazdıklarından ya da yöreyi özellikle Uludağ'ı iyi bilen ve muhtemelen kanundışı yollarla eski eserler aradığı sanılan kimi kişilerin sözlü ifadelerinden, kaçak kazı faaliyetlerinden veya toprak sahibi köylülerin tarlalarını sürerken tesadüfen toprak üstüne çıkan eski eser kalıntılarını yetkili mercilere haber vermeleri sonucunda ulaşılmaktadır. Böyle tesadüflerle gün ışığına kavuşan bir olay 2001 yılında Derecik köyünde yaşanmıştır. Köyde yaşayan "Ferik" ailesine ait arazide yapılan kaçak kazı sonucu ortaya çıkan küçük bir mozaik parçası köylüler tarafından fark edilmiş ve Jandarma Karakolu'na bildirilmiştir²⁷⁸. Jandarmanın Bursa Müze Müdürlüğü'nü haberdar etmesiyle bölgede ilk araştırmalar başlamıştır.

İlk kazı ve incelemeler, arkeologlar Recep Okçu ve Konca Hançer tarafından Bursa Arkeoloji Müzesi adına yapılmıştır. Yaklaşık iki ay süren kurtarma kazısının ardından bazilikanın büyük bir kısmı mozaik zemini ile ortaya çıkarılmış, daha sonra finansman eksikliği nedeniyle kaderine terk edilmiştir²⁷⁹. Bazilika ile ilgili ilk yayın ise, Association Internationale Pour l'étude de la Mosaique Antique'nin (Uluslararası Antik Mozaik Araştırmaları Derneği) Türkiye şubesinin (AIEMA - Türkiye) 2006 yılında

---

²⁷⁴ Şahin 2014a: 38.

²⁷⁵ Jones 2012: 233.

²⁷⁶ Şahin - Okçu 2008: 79.

²⁷⁷ Şahin 2014a: 38.

²⁷⁸ Okçu 2007: 38.

²⁷⁹ Şahin - Okçu: 80.

düzenlediği uluslararası toplantı ile olmuştur²⁸⁰. Kongre etkinliklerinin bir parçası olarak bölgeye yapılan bir gezi sırasında, İsviçre'den Sophie Delbarre-Bartschi ve Claude-Alain Paratte, bazilika ile ilgili yakın bir gözlem yaparak ortak bir proje ile kilise ve çevresinin kazılmasına devam etmeyi teklif etmiştir. Bundan sonra, kazılar 2007'de tüm taraflarca imzalanan bir protokolle tekrar başlamıştır. Proje ortakları, Lozan Üniversitesi'nden, Arkeoloji ve Antik Bilimler Enstitüsü (IASA), İsviçre Antik Döşeme Araştırmaları Birliği (ASERA) ve Bursa Uludağ Üniversitesi'dir. Derecik Bazilikası kazılarını iki aşamaya bölmek mümkündür. İlk aşama, Bursa Arkeoloji Müzesi öncülüğünde yapılan kurtarma kazılarını içermektedir. İkinci aşama, bir kez daha aynı müzenin önderliğinde yapılan kazılarda Prof. Dr. Michel Fuchs (IASA - Lozan Üniversitesi), Dr. Sophie Delbarre-Bartschi (Neuchâtel Üniversitesi) ve MA Claude-Alain Paratte tarafından yürütülmüştür²⁸¹.

4.2.1. Derecik Bazilikası Kazıları

2001 yılında yapılan kurtarma kazılarından sonra, 2007 - 2009 yılları arasında yapılan bilimsel kazılar, Kilise'nin tarihlendirilmesine yardımcı olmuştur ve yapının daha eski ve çağdaş evreleri ile bazilikanın inşa edildiği kapalı çevresini ortaya çıkarmıştır²⁸².

2001 yılındaki çalışmalar, mozaığın bulunduğu alanda 5 x 5 m boyutlarında yapılan sondaj kazılarıdır. Bu çalışma ile mozaığın boyutlarının beklenenin üzerinde olduğu ve bazilikal bir kilisenin zeminini oluşturduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla kazı alanının kapasitesi artırılmış ve meşe ağaçları ile kaplı alanda, tarım toprağının hemen altında 50 - 120 cm derinlikte 12,5 x 20,75 m boyutlarında bazilikaya ulaşılmıştır²⁸³. Kazılarda, doğu-batı yönünde, nef, narteks, presbiteryum ve apsis ile birlikte bir kilise ortaya çıkarılmıştır (Resim 34).

Narteksin, nefin ve bazilika apsisinin tabanları tamamen mozaiklerle kaplanmıştır²⁸⁴. Mozaik, oppus tessellatum (tessera adı verilen küp biçimindeki taşlardan oluşturulan döşeme) tekniğinde; lacivert, beyaz, kırmızı, sarı ve zeytuni renkli taşlardan oluşturulmuştur. Bezeme elemanları olarak geometrik, bitkisel motifler ve tavus kuşu, güvercin, kekkik gibi kuş figürlerinin kullanıldığı görülmektedir (Resim 35). Ayrıca

²⁸⁰ Fuchs - Bartschi 2018: 44.

²⁸¹ Şahin - Okçu: 80- 81.

²⁸² Fuchs - Bartschi 2018: 44.

²⁸³ Okçu 2007: 39.

²⁸⁴ Şahin - Okçu: 84.

Hristiyanlıkta oldukça popüler bir bezeme grubu olan bir kantharosun iki tarafına tünemiş tavus kuşlarının yer aldığı “refrigerium” betimler gibi sahneler de mozaikler üzerinde yer alan betimlendendir. Ayrıca birbiriyle kesişen daire motifleri, merkezdeki sekiz kollu yıldızdan dağılan ve dört köşesinde kareler bulunan üç boyutlu küp şekiller, sekizgenler içerisinde daireler, döner durumda çarkıfelek gibi motiflerle bezenmiş alanlarda bulunmaktadır²⁸⁵. Mozaik zeminde, naos ile bema arasında kalan bölümde bir diakon (kilise görevlisi) tarafından adanmış olan bir adak yazıtı dikkat çekmektedir²⁸⁶. Mozaiklerde iki farklı çalışma türü göze çarpmaktadır. Büyük olasılıkla 4. yüzyılın sonlarında yapılmış ilk mozaik zemin bilinmeyen bir nedenden dolayı 5. yüzyılın sonlarında yenilenmiştir²⁸⁷.

İlk dönem kazılarında ortaya çıkarılan diğer bir buluntu kuzey nefin doğu ucunda kilise içinde bulunmuş mezar yapısıdır (Resim 36). Mezar, 40 - 45 yaşlarında bir kadına aittir²⁸⁸. Mezarın içinde metal kemer tokası, küçük ziller, birkaç tane anahtar, cam şişeler Bizans ve Arap mühürleri ve bir düzine madeni para bulunmuştur.

2001 yılında yapılan kazılar sırasında Apsis'in kuzey köşesinde dolgu malzemesi olarak kullanılmış ve üzerinde 4 satır yazıtı bulunan bir sunak tespit edilmiş²⁸⁹. 2. yüzyılın sonu erken 3. yüzyıla tarihlendirilen ve Mysia Bölgesi'nde kabul gören iki tanrıdan bahseden sunağın üzerinde “*Zeus Anabatenos, bu anıtı Zeus Kersoullos'a dikti*” yazmaktadır (Kat. Zy 4). Bazilikanın içerisinde mozaik olmayan bölümlerde yapılan başka bir sondajda yine bu sunakla aynı dönemden Roma Çağı'na ait bir adak steline rastlanmıştır (Kat. Zy 3). Bu adak stelinde de adil tanrı Zeus Anabatenos'tan söz edildiği anlaşılmıştır²⁹⁰.

2007 yılında başlayan ikinci dönem kazılarında ise iki mezar daha bulunmuştur. 2008 yılı kazılarında bazilikanın önceki evrelerini daha iyi tanımak amaçlanmıştır ve kilisenin içinde altı adet sondaj yapılmıştır²⁹¹. Bu kazılarda kilisenin öncesinde inşa edilen üç yapı katmanı tespit edilmiştir. Çalışmalarda ayrıca farklı dönem sikkeleri bulunmuş ve bunlardan üzerinde Septimus Severus'un eşi Iulia Domna'nın betiminin

---

²⁸⁵ Şahin 2014a: 43.

²⁸⁶ Şahin 2014: 63.

²⁸⁷ Şahin - Okçu: 86.

²⁸⁸ Şahin 2014: 64.

²⁸⁹ Fuchs - Bartschi 2010: 135.

²⁹⁰ Okçu 2007: 39-40.

²⁹¹ Fuchs - Bartschi 2010: 133.

olduğu ve 193 -196 yıllarına tarihlendirilen bronz bir sikke, kilisenin inşasından önceki döneme işaret eden diğer bir kanıt olmuştur (Resim 37)²⁹².

2009 yılında yapılan çalışmalarla da kilisenin yakın çevresinde ve kaldırım boşluklarında beş inşaat dönemi tespit edilmiştir. İlk dönemde, bir granitik katman üzerine yerleştirilen duvarlar kilisenin yanlarına yerleştirilmiştir. Kerpiç duvarların ve kiremitli çatının tespit edildiği yanmış bir tahribat tabakası ikinci dönemi karakterize eder. Üçüncü dönem, Hadrianoi'de darp edilen Iulia Domna sikkесinin toplandığı bir yıkım katmanına işaret eder²⁹³. Dördüncü dönemi, doğu-batı ekseninde ortalanmış bir ilk bazilikanın, doğu ucunda apsis, sütunsuz tek bir delik, iki duvar genişliğinde daraltılmış ve ikinci bir bazilikanın yeniden yapılanmasına tamamen entegre edilmiş bir narteks oluşumunu göstermektedir. Bu ikinci yapı iki duvar genişliğiyle daha büyüktür ve bazilikayı üçe bölmek için, narteks doldurulmuş ve sütunlar yerleştirilmiştir. Batı ucunda yeni bir narteks inşa edilmiştir. Yere yeni mozaikler döşenmiş ve üç ya da dört mezar kazılmıştır. 2009 yılında bazilikanın güneyinde dört adet çapraz şekilli sondaj da yapılmıştır. Bu sondajların dibinde, Protobizans Dönemi çevre duvarının bulunduğu, yukarıda kalın bir dolgu ile kaplanmış önceki dönemlere ait yapılar ve çeşitli duvarlar yer almaktadır (Resim 38)²⁹⁴.

Son dönem kazıları 2012 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda 450 - 457 yılları arasına tarihlendirilen Bizans İmparatoru Marcianus'a ait altın bir sikke bulunmuştur²⁹⁵.

Derecik Bazilikası, 4. yüzyılın ortaları tarihi ile kuzey batı Anadolu'da en erken inşa edilen kiliselerden birisidir. Küçük Asya'da çok az bilinen bir dönemin anlaşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Burada yapılan çalışmalar Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu'nun tarihsel ve dinsel gelişimine ışık tutarak, Doğu Dünyası'nda antik çağın ve Hristiyan başlangıcına denk gelen ve iyi bilinmeyen bu dönemin kronolojisini daha iyi tanımamıza olanak sağlamıştır²⁹⁶.

---

²⁹² Şahin 2014: 63.

²⁹³ Fuchs - Bartschi 2010a: 161.

²⁹⁴ Fuchs - Bartschi 2010: 134-135.

²⁹⁵ Fuchs - Bartschi 2018: 47.

²⁹⁶ Şahin 2014: 64.

4.2.3. Derecik Zeus Kutsal Alanı ve Değerlendirme

“Derecik Bazilikası Kazıları” başlığının altında da bahsettiğimiz gibi bölgede yapılan araştırmalar ve kazılar sonucunda yüzeyde ilk olarak Hristiyanlık Dönemi’ne ait kalıntılarını gördüğümüz yapının altında daha eski dönemlere ait katmanların ve eserlerin olduğu keşfedilmiştir. Özellikle 2001 yılında ki kazılarda bulunan iki sunak, üzerlerinde yer alan yazıtlar ile bölgenin inanç sistemini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Kat. Zy 3 numaralı ilk adak stelinde; “*Antiochos’un oğlu Asclas, kutsal ve adilliğin tanrısı Zeus Anabatenos’a, bir yemin olarak adak adamıştır.*” Kat. Zy 4 numaralı stelde ise “*Zeus Anabatenos, bu anıtı Zeus Kersoullos’a dikti*” yazmaktadır.

Zeus, diğer Olympos Dağları’nda olduğu gibi Mysia Olympos’unda da çok önemli bir yere sahiptir. Kazılarda bulunan ve günümüzde Bursa Arkeoloji Müzesi’nde sergilenen her iki adak steli üzerinde yer alan yazıtlara göre, Olympos’daki olası Zeus kült alanlarından birisi Derecik Bazilikası’nın temelleri altında yer almaktadır.

Kilise kalıntısı altında olasılıkla bir tapınağın yer alması, alanın kutsallığının pagan inancından Hristiyanlık’a geçişte değişmediğini, diğer bir ifade ile alanın kutsallığının devamlılığını göstermektedir. Kuzey nefin doğu ucunda kilise içinde bulunmuş aziz mezarı ise burada yeni gelen inanç sistemiyle birlikte, tapınağın değersizleştirilmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Uludağ’da varlığı kabul edilen birçok kilise veya manastır arasında Derecik Bazilikası, bugüne kadar bilimsel arkeolojik kazılar ile araştırılmış ilk örnektir. Bu nedenle, Bazilika, Uludağ’ın 4. ve 5. yüzyıllara tarihlenen, çok tanrılı inanç sisteminden tek tanrılı inanca geçişin anlaşılmasında çok önemli bir örnektir²⁹⁷.

4.3. Harmancık Kutsal Alanı

Harmancık ilçesi, Bursa iline 96 km uzaklıkta, Mysia Olympos’unun güneyindeki yaylalar arasında bulunmaktadır²⁹⁸. Bölge, Mustafa Şahin başkanlığında bir ekip tarafından Bursa ve Çevresi Yüzey Araştırması Projesi kapsamında 2010 sezonunda incelenmiş ve altı yeni yerleşim yeri tespit edilmiştir²⁹⁹.

²⁹⁷ Şahin - Okçu: 86-87.

²⁹⁸ Şahin 2014a: 46.

²⁹⁹ Şahin 2011: 11.

İlçede ilk önce Roma İmparatorluğu, daha sonra Bizans İmparatorluğu hüküm sürmüştür. Yapılan incelemeler ışığında bölgede özellikle Bizans Dönemi'ne ait yapıların kalıntlarına rastlansada günümüze kadar herhangi bir yapı korunabilmiş değildir. Yapıların mimari elemanları yöre halkı tarafından değişik yapılarda devşirme olarak kullanılmıştır³⁰⁰.

Yüzey araştırması esnasında yapılan keşiflerden Nalbant köyü yakınlarındaki Cuma Cami konumuz açısından önemlidir (Resim 39). Caminin yeri Nalbant, Okçular ve Yaylabaşı köyleri arasında kalmaktadır. Bu nedenle köy halkı Cuma günleri bu camide Cuma namazlarını kılmakta, sonrasında ise cami avlusunda kurulan pazarda alışverişlerini yapmaktadırlar. Bilindiği gibi Osmanlılar'da her köye imam verilemediği için Cuma Cami'si adı verilen orta camiler inşa edilmiştir. Cami, üzerindeki kitabeye göre 1957 yılında onarılmıştır.

Cami ve çevresinde henüz herhangi bir arkeolojik kazı yapılmamış olsada, araştırma ekibinin yerinde yaptıkları incelemelerde, cami içinde mezar anıtı veya mezar steli Roma Dönemi'ne ait, sütun veya sütun kaidesi gibi Bizans Çağı'na ait mimari elemanların camide devşirme olarak kullanıldığını tespit etmişlerdir³⁰¹. Yine yakın çevrede tespit edilen ve Asartepe olarak adlandırılan yerleşim yeri bu alanda sürekliliğin habercisi olarak dikkat çekmektedir.

Bu nedenle Cuma Cami'nde tespit edilen taş eserlerin bu bölümde detaylı incelenmesinde yarar vardır. Söz konusu elemanlar, mimari elemanlar ve yazılı eserler olarak iki alt grupta incelenecektir.

4.3.1. Mimari Elemanlar

Cami, ilk olarak 1982 - 1983 yıllarında bölgeyi ziyaret eden E. Schwertheim'in dikkatini çekmiştir³⁰². Caminin duvar temellerinde mermer sunaklar kullanılmıştır (Resim 40). Mermer blokların dizilme şekli bunların muhtemelen in situ olduğuna işaret etmektedir³⁰³. Köşe bağlantılarında, birisi açıkça okunabilen Yunanca yazıtlı sunaklar bulunmaktadır³⁰⁴. Giriş kapısının her iki köşesinde birer tane monolit mermer sütun yer

---

³⁰⁰ Şahin 2014a: 52.

³⁰¹ Şahin 2014: 46.

³⁰² Schwertheim 1987: 144.

³⁰³ Şahin 2011: 12.

³⁰⁴ Bu buluntular "Sunaklar" başlığı altında incelenecektir.

almaktadır. Bu sütunlar sıva nedeniyle dışarıdan görülememekte, iç taraftan belli olmaktadır³⁰⁵.

Cami içerisinde ahşap direkler ise yine mermer sütun kaideleri üzerinde durmaktadır. Kaidelerin üzerinde ahşap kaplama olduğu için ölçüleri alınamamıştır (Resim 41). Araştırma ekibi, kaidelerin in situ oldukları varsayımından hareketle burada bazilikal planda bir kilisenin olabileceğini ileri sürmüştür³⁰⁶. Caminin üst örtüsünü taşıyan direklerin kaideler üzerinde yerleştirilmesi ile yine bazilikal planda bir cami tasarımı ortaya çıkmıştır³⁰⁷. Bu varsayımı yapının çevresinde toplanan seramik parçaları da güçlendirmektedir. Günlük kullanıma işaret eden seramik parçalarına göre yapının ilk evresinin Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar geri gittiği düşünülmektedir. Caminin son cemaat yerinin üst katında duvara monte edilmiş, alınlığında bir rüzgar gülü betimi olan mezar steli, bu olasılığı güçlendirmektedir (Resim 42)³⁰⁸.

Cami çevresinde Antik Çağ'a ilişkin bulguları sayı olarak artırmak mümkündür. Örneğin caminin yaklaşık 20 m kuzey doğusunda bir çeşme yıkıntısı bulunmaktadır (Resim 43)³⁰⁹. Çeşmenin temelinde mermer blokların kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Define amaçlı tahribat çeşmenin sonunu hazırlamıştır³¹⁰.

Caminin kuzey doğusunda yaklaşık 50 m mesafede Nalbant Mezarlığı bulunmaktadır. Mezarlığın içinde de iki adet mermer bloğa rastlanmıştır. Bunlardan ilki yivler nedeniyle baştabana ait olabilir (Resim 44). Yine köy muhtarının ifadesine göre köylüler tarla sürerken bazen pulluklara mermer bloklar takılmakta, ancak arazileri ellerinden alınır korkusu ile tekrar gömülme ya da yok edilmektedir³¹¹.

Nalbant köyünde Mustafa Uysal'ın bahçesinde de iki adet mimari eser tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Bizans Dönemi'ni temsil eden mermerden korkuluk parçasıdır (Resim 45)³¹². Bir diğeri ise üzerinde 3,5 cm çaplı kenet deliği bulunan mermer sütun gövde parçasıdır (Resim 46)³¹³.

---

³⁰⁵ Şahin 2014: 43.

³⁰⁶ Şahin 2011: 12.

³⁰⁷ Şahin 2011: 13.

³⁰⁸ Ölçüler: Y: 99 cm, G: 65 cm, K: 31 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 145 Res: 311-311a; Şahin 2011: 13.

³⁰⁹ Şahin 2011: 13.

³¹⁰ Şahin 2014: 44.

³¹¹ Şahin 2011: 13.

³¹² Ölçüler: Y: 52 cm, G: 26 cm, K: 12 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014: 145 Res: 312.

³¹³ Ölçüler: Y: 46 cm, Ç: 28. Ayrıca bk. Şahin 2014: 145 Res: 313.

4.3.2. Yazılı Eserler

Cuma Cami'nin köşe bağlantılarında, birisi açıkça okunabilen Yunanca yazıtlı sunaklar bulunmaktadır³¹⁴. Sol köşede yer alan sunak üzerinde 5 satır yazıt vardır (Resim 47), diğerinin üzeri sıva ile kaplıdır. Fakat köy muhtarı Hasan Yıldız'ın söylediğine göre bu sunakta da yazıt bulunmaktadır.

Cuma Cami'nin dış duvarına monte edilmiş 2. yüzyıla tarihlenen bir sunak parçası bulunmaktadır (Resim 48). Sunağın üzerindeki yazıtta, “ *Ey yolcu, burada dur! Ben bir boş mezar olabilirim, ancak buradan geçene yabancı topraklarda gömülmüş olan Venustus ve Iuliane'nin oğlu Aristokres'in selamını veriyorum. O genç yaşta öldü ve bedeni İmparatorluk başkenti Roma'da gömüldü. O aynı zamanda doktorlar arasında da dikkat çeken bir isim yapmıştı. Mürebbiyesi Neikarete onun için çok göz yaşı dökerek ağladı, Aynı zamanda bu anıtı mezarın üzerine diktirdi.* ” yazmaktadır³¹⁵. Bu yazıttan yola çıkarak bölgede sağlık ile ilgili de bazı çalışmaların yapıldığını düşünebiliriz. Yakın çevrede örnek olarak Ilıcaksu köyü termal hamamlarının bulunması da bu savı destekler niteliktedir (Resim 49). Burası 40° civarında sıcak suya sahip termal hamamları olan bir bölgedir. Bölgedeki hamamların ilk kuruluşunun Roma İmparatoru Hadrian Dönemi'ne kadar gittiği düşünülmektedir³¹⁶.

E. Schwertheim, bölgede yaptığı incelemelerde Zeus Pandemos'a ait iki adet yazıt bulmuştur. Yazıtın buluntu yeri Cuma Cami'ne yakın bir noktadır. Bundan yola çıkarak Cuma Cami'nin bulunduğu alanın ilk olarak Zeus Pandemos kültünün saygı gördüğü bir kutsal alan olabileceği ileri sürülmüştür³¹⁷. “Mysia Olympos'unda Bulunan Kültler” bölümünde ele alındığı gibi Zeus Pandemos, panayırların koruyucusudur. Zeus Pandemos için Pandemeia adı verilen oyunlar sergilenmektedir. E. Scwertheim'in yayımladığı yazıtlara göre, bu şenliklerin Bithynia Kralı Ziaelas (254-258) veya onun haleflerinden birisi tarafından ilk olarak kurulduğu bilinmektedir³¹⁸. Sergilenen bu oyunlar hesaba katılırsa buradaki muhtemel kutsal alanın geniş bir yerleşime ait olduğunu kabul etmek

³¹⁴ Şahin 2014: 43.

³¹⁵ Y: 95 cm, G: 43-50 cm, K: 40-46 cm; Ayrıca bk: Schwertheim 1987: 49 Lev. 14 Fig. 61.

³¹⁶ Şahin 2014: 50; Şahin 2014a: 64.

³¹⁷ Schwertheim 1987: 144.

³¹⁸ Schwertheim 1987: 90-93 Nr 132 Lev. 23.

gerekmektedir³¹⁹. Bu olasılığı Bizans yazılı kaynaklarında bu bölgenin Pandemos olarak adlandırılması da güçlendirmektedir³²⁰.

4.3.3. Değerlendirme

“Mimari Elemanlar” ve “Yazılı Eserler” başlıkları altında incelediğimiz bütün bu buluntular Geç Roma ve Bizans Dönemi’nde bu bölgede yerleşimin olduğunu ve burada büyük bir antik yerleşimin varlığı ihtimalini ortaya koymaktadır³²¹. Bu nedenle Cuma Cami’nin de Cuma namazından sonra üç mahallenin toplandığı bir pazar alanına dönüşmesini tesadüften çok geleneksellikte açıklamak mümkündür.

Alanda yapılacak ayrıntılı araştırmalar veya kazılar bu konuda daha kesin bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır.

4.4. Tazlaktepe Zeus Kutsal Alanı

Tazlaktepe, Keles’in yaklaşık 13 km güney batısında, Akçapınar ile Belenören köylerinin arasında, 1104 m ile vadinin en yüksek noktasıdır. Tepenin bulunduğu alan hem Ryndakos (Kocasu) Vadisi’nin en hâkim noktasındadır hem de Uludağ’ın zirvelerinin en rahat görülebildiği yerdedir. Dolayısı ile Keles vadisinin her noktasından rahat görülebilmektedir. Bu konum da buraya özel bir anlam katarak, Keles’in en anlamlı kalıntısının burada olabileceğine işaret etmektedir.³²² Öyle ki söz konusu kült alanı da bu tepede yer almaktadır (Resim 50).

Tazlaktepe üzerine çıkan antik yol tepenin güney yamacında bulunmaktadır; geniş bir yay çizer şekilde ilerleyen yol günümüzde yer yer hala varlığını sürdürmektedir (Resim 51). Tepenin kuzeyi ise dik bir yamaçtan oluşmaktadır³²³.

Tazlaktepe daha önce 1985 yılında Alman epigraf E. Schwertheim tarafından ziyaret edilmiştir³²⁴. Daha sonra bu bölgede, 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın izni ile Mustafa Şahin başkanlığında bir ekip tarafından yüzey araştırması yapılmış ve incelemelerde bulunulmuştur³²⁵.

---

³¹⁹ Şahin 2014a: 52.

³²⁰ Şahin 2014a: 60.

³²¹ Şahin 2014: 44.

³²² Şahin vd. 2009: 167.

³²³ Şahin 2012: 11; Şahin 2013: 64.

³²⁴ Schwertheim 1987: 156; Şahin 2013: 67.

³²⁵ Şahin 2012: 11.

Tazlaktepe üzerinde yapılan yerinde incelemelerde toprak üzerinde herhangi bir mimari kalıntı görülmemektedir. Ancak hem yamaçta yapılan incelemeler, hem de çevre köylerde muhtelif yapılarda kullanılan mermer mimari malzeme burada bir yapının olduğunu açık bir şekilde göstermektedir³²⁶. Ayrıca defineciler tarafından açılan çukurlarda yer yer duvarlara ait kalıntıların bulunduğu anlaşılmaktadır (Resim 52). Define kazılarında dikkat çeken bir diğer bulgu genellikle mermerlerden oluşan taş eserlerdir. Açığa çıkan buluntular arasında çok sayıda Roma İmparatorluk Çağı'na ait kaba seramik parçaları da dikkat çekmektedir. Tarımsal faaliyetler veya kaçak kazılar neticesinde açığa çıkan moloz taş şeklindeki parçalar mülk sahipleri tarafından arazinin uygun yerlerine küçük tepeler oluşturacak şekilde toplanmıştır³²⁷. Yine tepenin yamacında rastlanan mermer parçalar heykellere ve bir yapının bulunduğu işaret etmektedir. Bunun yanı sıra Akçapınar, Belenören ve Haydar Köyleri'nde değişik zamanlarda buradan götürüldüğü ifade edilen yazıtlı veya yazısız mermer mimari parçalar kayda değerdir. Yazıtların büyük bir bölümü daha önce E. Schwertheim tarafından incelenerek yayımlanmıştır³²⁸. Yazıtlar burada Zeus Kersoulos'a ait bir tapınağın ve bu tapınağa ait bir *odeonun* bulunduğu işaret etmektedir. Bu durum da, tepenin önemini bir kat daha artırmaktadır.

4.4.1. Tazlaktepe ve Yakın Çevresinde Tespit Edilen Taş Eserler

Bölgede yapılan incelemelerde tespit edilen taş eserlerin çoğunluğunun Akçapınar ve Belenören gibi çevre köy/mahallelere taşındığı anlaşılmıştır. Bu eserler kendi içerisinde heykel yontuları, mimari elemanlar ve sunaklar olarak üç gruba ayrılabilir.

4.4.1.1. Heykel Yontuları

Tazlaktepe'den taşınan heykel yontularının büyük bölümü şu anda Belenören Kahvehane ve Kültür Evi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Buradaki eserlerin tümü ince kristalli beyaz mermerden yapılmıştır. İlk olarak saç tasvirli baş parçası örnek verilebilir. Muhtemelen bir heykele ait olan parçanın yüz bölümü kopmuş fakat saçta ait detaylar korunabilmiştir (Resim 53)³²⁹. Diğer eser bacak tasvirli parçadır. Yüzeyde aşınma

³²⁶ Şahin vd. 2009: 167

³²⁷ Şahin 2012: 11.; Şahin 2013: 67.

³²⁸ Schwertheim 1987: Nr 1, 3-5-7, 11, 13,22-24, 28-30, 32,36-37, 42, 46, 90, 115; Şahin vd. 2009: 167 dipnot: 9.

³²⁹ Ölçüler: Y: 14 cm, G: 11 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 92 Res. 190.

mevcuttur dolayısıyla tasvir zor anlaşılmaktadır. Üzerinde alçak kabartma şeklinde bir ata ait kalça bölümü; arka bacaklar ve kuyruk bulunmaktadır (Resim 54)³³⁰. Bir başka parça üzerinde alçak kabartma şeklinde kanat tasviri bulunmaktadır. Kopmalardan dolayı küçük bir bölümü korunmuştur (Resim 55)³³¹. Başka bir mermer parçanın üzerinde alçak kabartma şeklinde çam kozalağı veya üzüm salkımı betimi bulunmaktadır. Parçada kopmalar ve aşınmalar mevcut çok küçük bir kısmı korunmuştur, bir heykele ya da gırlant süslemesine ait olabilir (Resim 56)³³². Bahçede tespit edilen son parçanın üst bölümü kopmuştur, tasvirin sadece alt kısmı korunmuştur ve yüzeyde aşınma mevcuttur. Üzerinde çıplak olarak tasvir edilmiş bir delikanlı figürü bulunmaktadır. Kalçadan aşağı bölümü korunmuştur. Sol eliyle aşağı doğru çevrilmiş yanan bir meşale tutmakta, sağ elinde ise çelenk bulunmaktadır. Çelenk tutma veya yanar şekilde ters tutulan meşale genellikle mezar geleneğinde Eros'un elinde görülmektedir. Bu nedenle bu parçanın bir mezar steline veya lahit parçasına ait olduğu tahmin edilmektedir (Resim 57)³³³.

Mermer heykel yontularının bir tanesi de Tazlaktepe'de bulunmuş olan çene bölümüne ait yüz parçasıdır. Yüzün üst bölümü kırılarak kaybolduğu için sadece alt çene kısmı bulunmaktadır. Yüzeyde tahribat olmasına karşın dudak formu seçilebilmektedir. Muhtemelen mermer bir heykelin parçasıdır. Ölçüleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir (Resim 58)³³⁴.

Başka bir heykel yontu parçası Ramazan Porsuk'un evinin giriş kapısının yan duvarında devşirme parça olarak kullanılmaktadır. Bu parça beyaz mermerden grifon/aslan ayağı şeklinde plastik işlemeli, muhtemelen masa ayağı parçasıdır. Yüzeyde aşınmaları ve kopmaları mevcuttur (Resim 59)³³⁵. Bu parçanın bir benzeri yine aynı duvarda bulunmaktadır (Resim 60)³³⁶.

4.4.1.2. Mimari Elemanlar

Bölgedeki mimari eserlerin bir bölümü Akçapınar'da, bir bölümü ise Belenören'de bulunmaktadır. Bunlara ilk örnek olarak Akçapınar'da Ahmet Aydemir'in

³³⁰ Ölçüler: Y: 11 cm, G: 7.5 cm K: 5 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 92- 93 Res. 191.

³³¹ Ölçüler: Y: 9 cm, G: 7 cm, K: 3 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 93 Res. 192.

³³² Ölçüler: Y: 6 cm, G: 6,5 cm, K: 6 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 93-94 Res. 193-193a.

³³³ Ölçüler: Y: 13 cm, G: 16,5 cm, K: 8 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 94 Res. 194.

³³⁴ Şahin 2014, 28 Res. 21.

³³⁵ Ölçüler: Y: 40 cm, G: 17 cm, K: 35 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 79 Res. 168.

³³⁶ Ölçüler: Y: 42 cm, G: 15 cm, K: 26 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 80 Res. 169-169a.

evinin duvarında, üst yüzü dışarı denk gelecek şekilde yerleştirilmiş beyaz mermerden eğimli formda mimari parça verilebilir. Yüzeyde aşınmalar mevcuttur. Üst yüzde kısa kenarlarda ve dış kısımda uzun kenarda 4 cm genişliğinde kenet delikleri bulunmaktadır. Kenet deliklerinin kanal ile birlikte uzunluğu 8 santimetredir. Üst yüzeyde anasthyrosis bulunmaktadır (Resim 61)³³⁷. Yine bu evin alt köşesinde kuzey batı kısmında herhangi bir ayrıntısı olmayan dikdörtgen formda mimari bir parça da bulunmaktadır (Resim 62)³³⁸.

Belenören Kahvehane ve Kültür Evi'nin çatısında bitişik yol kenarında hafif aşınma dışında iyi korunmuş beyaz mermerden mimari blok bulunmaktadır. Üst yüzü yukarı gelecek şekilde kısa tarafında ortada 8 x 3 cm ölçülerinde bir kenet deliği bulunmaktadır. Exedra veya cavea benzeri yarım daire şeklinde bir yapıya ait olmalıdır. Mustafa Şahin, "Yüzey Araştırması ve Taş Eser Kataloğu"nda bu bloğun, yazıtlardan var olduğunu öğrendiğimiz Tazlaktepe'de bulunan Zeus Kutsal Alanı'ndaki odeona ait bir blok olabileceğini söylemektedir (Resim 63)³³⁹. Yine burada benzer bir mimari blok daha durmaktadır. Beyaz mermerdendir ve üzerinde aşınmalar mevcuttur. Bu parça da exedra veya cavea gibi yarım daire şeklinde bir yapıya ait olmalıdır (Resim 64)³⁴⁰. Kültür evinin bahçesinde üst yüzeyinde ikili kademelenme görülen beyaz mermerden mimari blok bulunan eserlerdendir. Üzerinde aşınmalar mevcuttur, bir kısmı kopmuş olduğundan ancak korunan kısmının ölçüleri alınabilmiştir (Resim 65)³⁴¹. Diğer parça ise Tarım Merkezi'nin giriş kapısında yer alan beyaz mermerden mimari bloktur. Depo girişinde devşirme olarak kullanılan bloğun yüzeyinde aşınma vardır. Üst yüzeyde kanal şeklinde oturma kanalı dikkat çekmektedir (Resim 66)³⁴².

Bazı mimari parçalar ise günümüzde Aynapınar çeşmesinde devşirme olarak kullanılmaktadır. Çeşmenin sol üst köşesinde üzerinde ranke ve rozet motifi ile dikkat çeken mermerden mimari blok bulunmaktadır. Muhtemelen bir friz bloğudur, çeşme inşaatında üzeri sıva ile kaplandığı için bloğun sadece ön yüzü görülmektedir (Resim 67)³⁴³. Çeşmenin kuzey köşesinde ise, gri damarlı iri grenli beyaz mermerden bezemeli

³³⁷ Ölçüler: Y: 65 cm, G: 36 cm, K: Belirtilmemiş. Ayrıca bk. Şahin 2014, 80-81 Res.170-170a.

³³⁸ Ölçüler: Y: 40 cm, G: 97 cm, K: 28 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 81 Res. 171.

³³⁹ Ölçüler: Y: 25 cm, G: 100 cm, K: 38,5 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 96 Res. 198.

³⁴⁰ Ölçüler: Y: 25 cm, G: 100 cm, K: 35,5 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 96 Res. 199.

³⁴¹ Ölçüler: Y: 19 cm, G: 46 cm, K: 40 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 90 Res. 184.

³⁴² Ölçüler: Y: 32 cm, G: 84 cm, K: 80 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 98 Res. 203.

³⁴³ Ölçüler: Y: 35, G: 38 cm, K: Alt profil 5 cm, Üst profil 9 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 82 Res.173.

mimari blok bulunmaktadır. Üzerinde büyük derecede aşınma ve kopmalar mevcuttur. İç yüzü ranke ve palmet motifleriyle süslüdür. Muhtemelen mimari bir eleman parçasıdır. Batı yüzünde ranke frizi ve üst bitiş profili vardır, doğu yüzü batıya benzer şekilde yapılmıştır. Kuzey bölümünde yine ranke frizi ve lesbos kymationu bulunmaktadır (Resim 68)³⁴⁴.

Belenören Kahvehane ve Kültür Evi'nin bahçesinde gri damarlı beyaz mermer postamentten bahsedilebilir. Üzerinde aşınma vardır. Sunağın karşılıklı birer yüzünde üst kapak için 14 cm genişliğinde, 7 cm derinliğinde, 23 cm yüksekliğinde montaj yuvaları yer almaktadır. Üst tarafta 18,5 cm çapında ve 13 cm derinliğinde silindirik kül haznesi bulunmaktadır. Muhtemelen daha sonraları zeytinyağı presi olarak kullanılmıştır. Bloğun üzerindeki oyuklar ahşap kolların takılması için olmalıdır (Resim 69)³⁴⁵.

Yine beyaz mermerden balüstrat parçası da bu alandadır. Yüzeyinde aşınma ve derin çatlaklar mevcuttur (Resim 70)³⁴⁶.

Belenören köyü cami avlusunda son derece dikkat çekici bir plaster bulunmaktadır. Beyaz mermerden yapılan parçanın yüzeyinde aşınma olsada motif detayları iyi korunmuştur. Köşe kısımlarında kopmalar vardır. Plasterin üç yüzünde dikey olarak konumlandırılmış bitkisel ranke motifleri bulunmaktadır. Ön yüzdeki ranke motifi üç taraftan lesbos kymationu ile çerçevelenmiştir. Yan yüzlerde profil veren çerçeveler bulunmaktadır (Resim 71)³⁴⁷.

Akçapınar köyü 108 numaralı evin karşısında duvarda bulunan mermerden parça tespit edilen mimari eserlerdendir. Evin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan parça muhtemelen bir mezar stelinin alınlık bölümüne aittir (Resim 72)³⁴⁸.

Başka bir mimari grup kaidelerdir, bunlardan ilki olarak Hasan Yıldız'ın evinde, merdiven desteği olarak yeniden kullanılan postamentli kaideden bahsedilebilir. Yüzeyde aşınmalar mevcuttur. Postamentin ölçülebilen yüksekliği 70 cm, niş bölümünün yüksekliği 17cm, genişliği 9 cm, derinliği 4,5 cm (Resim 73)³⁴⁹. Belenören'de Tarım Merkezi'nin giriş kapısının yanında da gri damarlı beyaz mermerden postamentli kaide

³⁴⁴ Ölçüler: Y: 38,5 cm, G: 51 cm, K: 35 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 82-83 Res. 174-174a,b,c,d.

³⁴⁵ Ölçüler: Y: 60 cm, G: 51 cm, Profilsiz G: 44 cm, K: 48 cm, Profilsiz K: 41 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 91-92 Res. 188-188a,b.

³⁴⁶ Ölçüler: Y: 19 cm, G: 36 cm, K: 15 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 90 Res. 186-186a.

³⁴⁷ Ölçüler: Y: 68 cm, G: 39 cm, K: 40 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 87-88 Res. 182-182a,b,c,d,e,f,g,h.

³⁴⁸ Ölçüler: Y: 22 cm, G: 29 cm, K: Belirtilmemiş. Ayrıca bk. Şahin 2014, 86 Res. 180-180a.

³⁴⁹ Ölçüler: Y: 86 cm, G: 34 cm, K: 28 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 81 Res. 172-172a.

bulunmaktadır. Üst kaidenin ortasından aşağıya doğru derin bir çatlak vardır. Alt kısımda sağ köşede kopma mevcuttur. Üzerinde 18 cm uzunluğunda ve 1 cm genişliğinde kurşun akıtma kanalı bulunmaktadır. Tarım merkezinin girişinde her iki tarafta antitetik yerleştirilmiş iki adet kaideden birisidir (Resim 74)³⁵⁰. Diğeri ise gri damarlı beyaz mermerden yüzeyinde aşınma olsa da iyi korunmuş postamenttir. Üzerinde 16,5 cm uzunluğunda ve 2,5 cm genişliğinde kurşun akıtma kanalı mevcuttur (Resim 75)³⁵¹. Bu postamentli kaideler Bizans Dönemi'ne tarihlenen elemanlardır. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda bölgede geç döneme ait herhangi bir yapıya rastlanmamıştır.

Belenören Kahvehane ve Kültür Evi bahçesinde iri kristalli beyaz mermerden sütun kaidesi bulunmaktadır. Çevresinde kopmalar mevcuttur ve alt yüzeyinde iki adet kenet deliği vardır (Resim 76)³⁵². Bahçede bulunan diğeri parça, küçük bir bölümü korunabilmiş olan beyaz mermerden üzeri profilli plaster kaide parçasıdır. Bir kısmı kopuk halde günümüze ulaşmıştır (Resim 77)³⁵³.

Tarım merkezinin giriş kapısının yanında gri damarlı beyaz mermerden kapı eşiği bulunmaktadır ve bir bölümü toprak altında kalmaktadır. Üzerinde kapı kanadı piminin gireceği 8 cm çapında oyuk vardır. Pim deliği yuvasının uzunluğu ise 16 cm, genişliği 11 santimetredir. Bunların dışında üzerinde iki adet büyük, iki adet küçük olmak üzere toplam dört adet oyuk daha bulunmaktadır (Resim 78)³⁵⁴.

Buluntu gruplarından biri ise sütun gövdeleridir. Akçapınar köyü cami avlusunda bir bölümü kırık olan mermerden yivli sütun gövdesi parçası geç dönem özellikleri göstermektedir. Yüzeyde aşınmalar olsa da iyi durumdadır (Resim 79)³⁵⁵. İkinci mermerden sütun gövdesi parçası iyi korunmuş haldedir (Resim 80)³⁵⁶. Bir diğeri sütun gövdesi bir kısmı toprak altında gömülü olarak avluda bulunmaktadır (Resim 81)³⁵⁷. Yine köyde 209 numaralı evin köşesinde de mermerden sütun gövdesi bulunmaktadır. Üst yüzeyinde büyük miktarda aşınmalar ve üst kısmında kopmalar mevcuttur. Toprağa

³⁵⁰ Ölçüler: Y: 94 cm, G: 49 cm, Profilsiz G: 42 cm, K: 51 cm, Profilsiz K: 43 cm, Ç: Üst Kaide 40 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 96-97 Res. 200.

³⁵¹ Ölçüler: Y: 76 cm, G: 47 cm, Profilsiz G: 47 cm, K: 48 cm, Profilsiz K: 42 cm, Ç: Üst kaide 30 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 97-98 Res. 202-202a.

³⁵² Ölçüler: Y: 10 cm, Ç: Alt kısım 55 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 92 Res. 189.

³⁵³ Ölçüler: Y: 35 cm, G: 28 cm, K: 17 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 91 Res. 187.

³⁵⁴ Ölçüler: Y: 30 cm, G: 170 cm, K: 82 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 97 Res. 201-201a.

³⁵⁵ Ölçüler: Y: 92 cm, Ç: Alt kısım 35 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 85 Res. 177.

³⁵⁶ Ölçüler: Y: 108 cm, Ç: Üst kısım 28 cm, Alt kısım 31,5 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 85 Res. 178.

³⁵⁷ Ölçüler: Y: 95 cm, Ç: Alt kısım 34 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 85 Res. 179.

gömülü olduğu için bir bölümü ölçülebilmiştir (Resim 82)³⁵⁸. Belenören Kahvehane ve Kültür Evi bahçesinde bulunan üzerinde çatlaklar ve aşınmalar olan mermerden sütun parçasının da üst yüzeyinde 5 cm uzunluğunda kenet deliği mevcuttur (Resim 83)³⁵⁹.

Akçapınar köyü cami avlusunda grenli beyaz mermerden yapılmış Korinth başlığı bulunmaktadır. Oldukça iyi korunmuştur, Korinth başlığının elemanları her yüzde tam olarak görülmektedir. Alt yüzde tam ortada 5,5 x 5,5 cm ölçülerinde kenet deliği mevcuttur (Resim 84)³⁶⁰. Diğer bir başlık Belenören Kahvehane ve Kültür Evi bahçesinde bulunan İon başlığıdır. Yüzeyde aşınmaların yanı sıra başlığın yarısı kopmuş haldedir. Üzerinde 5 cm yüksekliğinde abaküsü bulunmaktadır. Alt ve üst kısımlarında ortaya denk gelecek yerde dübel deliği mevcuttur (Resim 85)³⁶¹.

4.4.1.3. Sunaklar

Akçapınar köyü cami avlusunda muhtemelen Tazlaktepe'den getirilmiş mermerden profilli bir sunak parçası bulunmaktadır. Üst yüzeyde aşınmalar haricinde iyi korunmuştur. Sadece üst bölümünden bir parça görülebilmektedir büyük bir kısmı avluya gömülü halde bulunmaktadır (Resim 86)³⁶².

Diğer bir sunak tarım merkezinin giriş kapısının güney batı köşesindedir. Gri damarlı beyaz mermerden yapılmış bir mezar sunağıdır. Yüzeyi oldukça tahrip olmuştur. Üst ortasında kül için silindirik hazne yer almaktadır (Resim 87)³⁶³.

4.4.2. Tazlaktepe Zemin Etüdü Çalışması

Yazılı belgelerden elde edilen sonuca göre, Tazlaktepe üzerinde odeonun da bulunduğu bir kutsal alan yer almaktadır. Bu alanda olası tapınağın yerini belirlemek üzere 2015 yılında Almanya'nın Kiel Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nden Dr. Harald Stümpel ve Ercan Erkul'un başkanlığında bir ekip ile kısa süreli zemin araştırması yapılmıştır. Toplam yüz ölçümü yaklaşık 1 hektara varan ve A - B olarak isimlendirilen

³⁵⁸ Ölçüler: Y: 57 cm, Ç: 32 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 86 Res. 181.

³⁵⁹ Ölçüler: Y: 92 cm, Ç: Üst kısım 35 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 90 Res. 185.

³⁶⁰ Ölçüler: Y: 45 cm, Kalathos 38 cm, Abaküs 6 cm, G: Belirtilmemiş, K: Alt yüz 33x33 cm, Volütlü üst yüz 53x55 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 83-84 Res. 175-175a,b,c.

³⁶¹ Ölçüler: Y: 19 cm, G: 45 cm, K: 50 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 89 Res. 183-183a,b.

³⁶² Ölçüler: Y: 35 cm, G: Üst kısım 58 cm, Gövde 45 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 84 Res.176.

³⁶³ Ölçüler: Y: 48 cm, G: 60 cm, K: 58 cm. Ayrıca bk. Şahin 2014, 99 Res. 204.

alanlarda jeomanyetik ve jeoradar yöntemler kullanılarak incelemelerde bulunulmuştur (Resim 88) .

A ve B ölçüm alanlarında yapılmış olan jeomanyetik ölçümlerde A alanın kuzey kısmında herhangi bir yapıya ait iz tespit edilememiştir. Bununla birlikte güneye uzanan kısmında kuvvetli manyetik anomaliler dikkat çekmektedir. Bu denli kuvvetli manyetik anomaliler yapı malzemesi olarak kullanılmış pişmiş toprak malzemelerden kaynaklanabilir. Manyetik anomalileri üreten yer altındaki yapıların derinliklerini ve geometrilerini detaylı olarak ortaya çıkarabilmek için yüksek çözünürlüklü jeoradar ölçümlere ihtiyaç duyulmuştur. Jeoradar ile elde edilen görüntülerde yapılardan gelen yansımalar elde edilmiştir. Bu yansımaların yüzeyden yaklaşık olarak 0.5 m ile 1.5 m arası bir derinlikte bulunduğu hesaplanmaktadır. Olası yapı kalıntıları resimde kırmızı çerçeve içinde gösterilmektedir (Resim 89) B ölçüm alanında ise kuzey batı köşede geniş çaplı manyetik anomaliler gözlenmiştir. Anomalilerin bulunduğu alanlarda ne tür yapıların bulunduğunu ancak arkeolojik kazılar ile anlamak mümkündür.

Jeofiziksel incelemeler sonucunda da Kutsal Alan'da bir takım yapıların bulunduğu anlaşılmıştır. Olası yapıların planları tam olarak belirlenememiş olsada, inşasında mermer kullanıldığı başta Belenören ve Akçapınar olmak üzere çevre köylere dağılmış olan mimari malzemelerden rahat bir şekilde anlaşılmaktadır. Özellikle bezemeli plaster blokları ve Korinth düzeninde veya İon düzeninde işlenmiş olan sütun başlıkları yapıların özelliğini anlama konusunda kayda değerdir. Söz konusu mimari parçalara göre Tazlaktepe üzerindeki bulunan tapınağın Erken Roma İmparatorluğu Dönemi'nde, diğer bir ifade ile 1. yüzyılda, inşa edildiğini ileri sürmek mümkündür.

4.4.3. Değerlendirme

Yazıtsal malzeme, arkeolojik kalıntı ve yapılan zemin etüdü çalışması Tazlaktepe'de bir kutsal alan olduğu konusunda kafamızda soru işareti bırakmamıştır. Elimizdeki materyaller ışığında kutsal alanın Zeus'a ait olduğunu da kesin olarak söyleyebilmekteyiz.

Bölgede Zeus Kersoullos'a ait 14 adet yazıt elimize geçmiştir³⁶⁴. Zeus Kersoullos Kültü'nün ne kadar önemli olduğunu gösteren iki buluntu türü, bu tanrı için başka

³⁶⁴ Ayrıca bk. Kat No: Zy 2, Zy 5, Zy 6 Zy 8, Zy 9, Zy 10, Zy 11, Zy 12, Zy 13, Zy 14, Zy 15, Zy 16, Zy 17.

yörelerde yapılmış adamlar ile Tazlaktepe’de, fakat dışarıdan gelen kişilerce yapılmış adamalardır. İlk gruptaki buluntulara örnek olarak Aizanoi ve Derecik’ten (Kat No: Zy 2 - Zy 4) çıkan bu tanrıya yönelik adamları gösterebiliriz³⁶⁵. İkinci gruba ait adak yazıtı örnekleri arasında; Prusa’lı Asklepiades’in³⁶⁶ (Kat No: Zy16) ve Caesarea Germanica’lı Iunius Cornelius Lisias’ın adakları sayılabilir³⁶⁷. Bu son adamada Zeus Kersoullos için bir odeon yaptırıldığından bahsetmesi bakımından dikkat çekicidir³⁶⁸.

Diğer bir yazıt, Aizanoi’li olup Olgeizon’da oturan Attolos’un (Kat No: Zy 7) adamasıdır³⁶⁹. Burada tanrının epitheti Kersussos olarak kullanılmıştır³⁷⁰. Tanrının bu sıfatı henüz başka bir yerde karşımıza çıkmamıştır.

Tercüme edilen yazıtlardan Tazlaktepe’de kehanet yapıldığı da anlaşılmaktadır. Kahin olarak; “*Epithumetos’un oğlu Apollonios*” ve “*Thimotheos’un oğlu ...*” isimleri karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Akçapınar’da bulunan yazıt, burada çok önemli kehanetlerde bulunulduğunu göstermektedir³⁷¹. Bu yazıtta göre, Roma Devleti’nin imparatorluk olmasının önünü açan Actium Deniz Savaşı’nın Octavian’ın zaferi ile biteceği, savaştan önce burada görevli kahinler tarafından tahmin edilmiştir³⁷². Bundan yola çıkarak Tazlaktepe üzerinde yer alan Zeus Kutsal Alanı’nda bir kehanet merkezinin yer aldığı, bu kehanet merkezinde bir kahinlik mercinin önemli rol oynadığı ve bu merkezin, bölgesel çapta öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz³⁷³.

E. Schwertheim çalışmasında bölgedeki Zeus Kersoullos Kültü’nün, Zeus Olympios Kültü ile eş tutulması gerektiği yolunda tahmin yürütmüştür³⁷⁴ fakat bu konuya şüphe ile yaklaşmak gerekir.

Sonuç olarak Tazlaktepe Kutsal Alanı’nda Zeus, Kersoullos veya Kersoussos³⁷⁵ ve Olympios sıfatları ile saygı görmüş olmalıdır. Kersoullos epithetinin Thrakia kökenli bir bitki tanrısı olan Kerses’den geldiği düşünülmektedir³⁷⁶. Zeus bu epithette köylülerin

³⁶⁵ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 211 dipnot: 36.

³⁶⁶ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 211 dipnot: 37 Nr 28.

³⁶⁷ Schwertheim 1987: 40 Nr 46 Lev. 13.

³⁶⁸ Şahin 2013: 68.

³⁶⁹ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 211.

³⁷⁰ Şahin 2012: 13.

³⁷¹ Schwertheim 1987, 21 Nr 24 Lev. 7.

³⁷² Şahin 2012: 15.

³⁷³ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 212.

³⁷⁴ Battistoni - Rothenhöfer 2014: 212

³⁷⁵ Şahin 2011: 77.

³⁷⁶ Schwertheim 1987: 4.

tanrısı olarak saygı gördüğü tahmin edilmektedir³⁷⁷. Olympios ise yüksek dağ anlamına gelmektedir³⁷⁸. Tanrı bu sıfatta, Uludağ'ın Zeus'u olarak saygı görmektedir. Hadrianoi sikkelerinde betimlenen Zeus'a göre ise tanrının kült heykelinin nasıl olduğu hakkında tahmin yürütmek mümkündür. İmparator Hadrianus Dönemi'nde darp edilen sikkelerin bir çoğunun arka üzerinde Zeus tahtında otururken sağ elinde küre üzerinde Nike, solunda ise asa tutarken betimlenmiştir. Bu durumda kutsal alanda bulunan Zeus kült heykelinin tipi hakkında yorumda bulunursak; bir taht üzerine oturur şekilde, bir elinde asa, diğerinde küre üzerinde Nike tutarken betimlenmiş olmalıdır.

Akla gelen diğer bir soru Tazlaktepe Zeus Kutsal Alanı'nın belli bir kente bağlı olup olmadığıdır. Çevrede yapılan yüzey araştırmalarında en yakın antik kentlerden birisinin Keles ilçesinde bulunan Kellia, diğerinin ise Orhaneli ilçesinde yer alan Hadrianoi olduğu belirlenmiştir. Zeus Kutsal Alanı'nın, İmparator Hadrian tarafından kurulmuş olan Hadrianoi ile sıkı bağlantısı, aynı kahin isimlerinin bu kentteki yazıtlarda da geçmesi ile belgelenmektedir³⁷⁹. Tazlaktepe aynı zamanda Aizonai'yı Hadrianoi (Orhaneli) üzerinden Miletopolis (Mustafakemalpaşa) veya Kellia (Keles) üzerinden Prusa ad Olympum'a (Bursa) bağlayan yol ağının geçtiği Kocası Vadisi'nin tam ortasında yer almaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Tazlaktepe'de bulunan adak yazıtları çok geniş bir coğrafyadan gelen ziyaretçilere işaret etmektedir. Bu durum tepe üzerinde yer alan Zeus Kutsal Alanı'nın, sadece bir kente bağlı olmadan bağımsız bir karaktere sahip olduğunu ve çevrede bulunan antik kentlerin tamamına hizmet vermiş olabileceğini akla getirmektedir. Yazıtlarda değişik kentlerden buraya gelerek bağışta bulunan kişilerden bahsedilmesi de bu olasılığı güçlendirmektedir.

Tazlaktepe üzerinde ileride yapılacak bilimsel arkeolojik kazılar bir yandan Zeus Kutsal Alanı'nı açığa çıkartırken, diğer yandan Uludağ'ın inanç turizmi açısından önemli ziyaret yerlerinden birisi olmasının önünü açacaktır³⁸⁰.

---

³⁷⁷ Schwertheim 1987: 4.

³⁷⁸ Şahin 2011: 121.

³⁷⁹ Schwertheim 1987: 140.

³⁸⁰ Şahin 2013: 72.

SONUÇ

Bu çalışmada, Bursa'nın ilçelerinden Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık ve Keles ile sınırlandırmaya çalıştığımız Mysia Olympos'unda bulunan kültler ve kutsal alanlar irdelenmiştir. Mysia Olympos'u antik yazarlardan öğrendiğimiz kadarıyla bölgenin en tanınmış ve etkileyici dağıdır. Bu özelliğinden dolayı yüksek/ulu anlamına gelen "Olympos" ismini almıştır. Antik dönemde Olymposlar, tanrıların yaşadığı mekan olarak düşünülmektedir ve insanlar için kutsal dağlardır. Dağın gösterişli görüntüsü daha sonra seyyahların da ilgisini çekmiş ve bölge çok sayıda gezgin tarafından ziyaret edilmiştir. Onlardan öğrendiğimiz kadarıyla da Mysia Olympos'u kutsallığını devam ettirmiş ve Hristiyanlık Dönemi'nde dağda keşişler yaşamaya başlamıştır. Osmanlı hakimiyeti sırasında ise dağ Müslüman dervişler tarafından ilgi görmüştür. Günümüzde Uludağ ismini alan dağ, sürekliliği ile Mysia Olympos'unun Antik Dönem'den günümüze ulaşan bir kutsallığı olduğuna işaret etmektedir.

Yapılan araştırma kapsamında bölgede Roma Dönemi'ne ait inanç sistemine işaret edebilecek Hadrianoi darpı sikkeler ve bölge geneline dağılan yazıtlı eserler öncelikle göz önünde bulundurulmuştur. Sikkelerin tamamı Olympos'un en önemli kenti ve olasılıkla kontrol merkezi olan Hadrianoi (Orhaneli) kentinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde darp edilenlerden oluşmaktadır. Sikkelerin çoğunun Hadrian Dönemi'nde darp edildiği dikkat çekmektedir (Resim 91). Yazıtlı eserler, Keles'in Baraklı, Belenören, Akçapınar, Dedeler ve Haydar köylerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Büyükorhan Derecik'te ve Orhaneli'de kayda geçen tanrı - tanrıça adı görülen yazıtlar bulunmaktadır (Resim 90 - 93).

Yazılı belgelere göre bölgede saygı gören tanrılardan birisi Apollon'dur. Tanrının bölgede betimlendiği sikkeler ve fragman şeklinde bir adet adak yazıtı ele geçmiştir. Apollon bölge sikkelerinin tümünde üçayak ve kithara ile betimlenmiştir. Bu ipucundan yola çıkarak tanrının bölgede kehanet ile ilgili bir kültürün bulunmuş olabileceğinden bahsetmek isteriz. Üçayakla ilgili bir diğer ihtimal ise yarışlarda ödül olarak veriliyor olmasıdır³⁸¹. Bu ihtimal Mysia Olympos'unda tanrı adına yarışlar yapılmış olabileceğini güçlendirmektedir.

---

³⁸¹ Hdt.I,144.

Apollon'un kız kardeşi Artemis de Mysia Olympos'unda saygı gören tanrıçalardan biridir. Tanrıça ile ilgili herhangi bir yazıt bulunamamış olsa da bölgede 2. - 3. yüzyıllar arasına tarihlenen sikkeler belirleyici olabilir. Betim özellikleri Artemis'in bölgede avcı kimliğiyle saygı görmüş olabileceğine işaret etmektedir. Hadrian'ın Hadrianoi kentini avlanmak için kullandığı rivayeti³⁸² göz önünde bulundurulursa tanrıçanın bu özelliği ile saygı görmüş olabilme ihtimali oldukça mantıklıdır. Bu olasılık Artemis'in Mysia Olympos'unda bir kutsal alanı olma ihtimalini de gündeme taşımaktadır. Her ne kadar Artemis sikkelerde tek başına betimlenmiş olsada Hadrianoi kökenli sikkelerde Apollon'un yanında yüksek bir sütun üzerinde cepheden, kısa elbiseli, yanında yayı ve sırtında sadağı ile betimlenmektedir (Kat. No: APs 3 - APs 4). Diğer bir ifade ile Apollon Artemis heykelinin bulunduğu bir kutsal alanda betimlenmiştir. Bu yer Artemis'in Mysia Olympos'undaki kült alanına işaret ediyor olmalıdır.

Mysia Olympos'unda külte sahip olduğunu düşündüğümüz bir diğer tanrı Asklepios'tur. Bölgede Asklepios adına 2. yüzyıla tarihlendirilen mermerden bir sunak adanmıştır. Bunun dışında yılan tasvirli plastik sunaklar da Asklepios'a işaret etmektedir. Asklepios'u ayrıca Hadrianoi kökenli çok sayıda sikke üzerinde de görüyoruz. Bu veriler bir araya getirildiğinde, özellikle 2. - 3. yüzyıllarda, etkili bir Asklepios inancının olduğundan bahsetmek mümkündür. Asklepios ile birlikte sağlığı temsil eden Hygieia da bölgede saygı görmüş olmalıdır. Tanrıçanın Asklepios ile birlikte tasvir edildiği sikke (Kat. No: AS-HYs 1) veya tanrıça ile ilişkilendirilen sunak bu olasılığı güçlendirmektedir. Dağın iyileştirme ile ilgili potansiyeli düşünülürse, elbette hastalıklardan sonra iyileşmeyi temsil eden Telesphoros'unda tanrı ikilisinden ayrılmaması gerektiği kabul görecektir.

Bölgede Athena'ya ait izleri sadece sikkeler üzerinde görebiliyoruz (Kat. No: ATs 1 - 7). Tanrıçanın iki sikkesinde önünde sunak olması ve elinde patera tutması, sunuları kabul ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu betimlerden yola çıkarak burada bir Athena kutsal alanının olduğundan bahsedilebilir. Sikke betimlerinin tamamı İmparator Hadrian Dönemi'ne (117 - 138) aittir. Dolayısıyla Athena'nın özellikle 117 - 138 yılları arasında bölgede saygı gördüğünü söylemek isteriz.

---

³⁸² Schwertheim 1987: 158.

Sadece sikke betimleri üzerinde tespit ettiğimiz bir diğer tanrıça Demeter'dir. Bu sikkelerden ikisi Commodus (180 - 192) sikkesidir ve burada tanrıça tek başına betimlenmiştir (Kat. No: DEs 1 - DEs 2). Bir diğer sikke ise Philippus (244 - 249) Dönemi olup burada tanrıçaya kızı Persephone eşlik etmektedir. Buradan yola çıkarak, tanrıçanın geleneksel olduğu şekli ile kızı Persephone ile birlikte saygı görmüş olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca sikkelerden birinde tanrıçanın önünde yanan sunak betimlenmiştir. Bu durumda Demeter'in bölgede bir kutsal alana sahip olabileceğini düşünmek yanlış olmaz. İleride yapılacak araştırma ve çalışmalarla bu görüşü destekleyecek verilerin ele geçmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Kültü olan bir diğer tanrı Dionysos'tur. Dionysos, hem sikkeler (Kat. No: Dİs 1 - 6) hem de sunaklar üzerinde (Kat. No: Dİy 1) karşımıza çıkmaktadır. Tespit edilen bir sunakta ise Zeus Ophelios ile birlikte adı geçmektedir (Kat. No: Zy 21). Bu durum farklı tanrıların birlikte aynı kült alanında saygı görmüş olabileceğini akla getirmektedir.

Herakles bölgede bugüne kadar yapılan araştırmalarda sadece bir sikke üzerinde karşımıza çıkmıştır. Philippus Dönemi'ne (244 - 249) ait bu sikkeden hareket ederek Herakles'in de Mysia Olympos'unda saygı görmüş olabileceğini söyleyebiliriz.

Saygı gören bir diğer tanrıça Tyche olmalıdır. Tyche'nin Roma İmparatorluğu Dönemi'nde özellikle 3. yüzyılda şehrin koruyucu tanrısı olarak saygı gördüğü ve benimsendiği bilinmektedir. Hadrianoi'de bulunan sikkeler ışığında, tanrıçanın geç 2. yüzyıldan başlayarak Mysia Olympos'unda saygı görmüş olabileceğini düşünüyoruz.

Mysia Olympos'unun patronu baş tanrı Zeus'dur. Zeus bölgede çok sayıda farklı epiteli ile saygı görmektedir. Sikke betimleri ve yazıtlar bu önerinin en iyi belgeleridir. Zeus için adanan adak yazıtlarının sayısı, diğer tanrılara göre ezici bir farkla öndedir.

Bu tespitimizi Zeus'un bölgede yerel ismi ile anılan tek tanrı olması da güçlendirmektedir. Zeus bölgede Anabatenos, Kersussos, Ktesios Ophelios Pandemos ve Kersoullos epiteleri ile saygı görmüştür. Özellikle Zeus Kersoullos, Mysia Olympos'unda yazıtlarda 14 kez görülmektedir (Kat. No: Zy 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17) (Resim 92). Bu durum tanrının Mysia Olympos'unda bir kehanet

merkezinin olduğuna işaret etmektedir. Buluntular ışığında Zeus kültürünün özellikle 1. ve erken 3. yüzyıllar arasında etkili olduğunu göstermektedir.

Baraklıda 1. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen sunak üzerinde kanatlı bir tanrıdan bahsedilmektedir (Kat No: KTs 1). E. Schwertheim bu kanatlı tanrının Eros olduğu söylese de tam bir figür ya da isim olmadan bu yorumu kabul etmek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte diğer arkeolojik verileri de göz önünde bulundurduğumuzda kanatlı tanrının Nike olabileceği de akla gelmektedir. Sözü edilen kanatlı tanrının hangi tanrıyı temsil ettiğini henüz bilmesek de şimdilik Mysia Olympos'unda kanatlı bir tanrının saygı görmüş olabileceğini ileri sürmek isteriz.

Hadrianoi sikkelerinden bir seri üzerinde kafasında şapka ile bir sepette oturan bir çocuk betimi dikkat çekmektedir (Kat. No: HERMs 1). Fritze, bu figürü doğuş mitosundan yola çıkarak, bebek Hermes olarak adlandırmak istemektedir. Fakat betimde Hermes'e işaret edebilecek başka bir belirteç bulunmamaktadır. Bununla birlikte Mysia Olympos'unda şimdilik Hermes'in saygı görmüş olabileceğini destekleyen başka herhangi bir veri de bulunmamaktadır. Bu nedenle şimdilik Hermes kültürünün varlığından bahsedemeyiz.

Tez kapsamında kutsal alanlar da ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Kült alanı olduğunu düşündüğümüz ilk yer Baraklı yakınlarında Asartepe'de yer almaktadır. Asartepe ve Baraklı mahalle merkezinde devşirme veya dekoratif amaçlarla kullanılan çok sayıda taş eser bulunmaktadır. Bunlara göre Asartepe'de bir pagan tapınağı ve kült alanının olduğunu söylemek mümkündür. Elde edilen verilere göre tapınak daha sonra kilise veya manastır olarak kutsallığını devam ettirmiştir. Elimizdeki veriler ışığında bu tapınağın sahibi büyük olasılıkla Asklepios'tur. Yine de kesin sonuçlara varmak için bölgede araştırma ve kazı çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Diğer bir kutsal alan Derecik Bazilikası olarak bilinen manastır kompleksinin bulunduğu yerde olmalıdır. Derecik, özellikle Geç Antik Çağ'da Hristiyanlar için önemi artan yerlerden birisi olmuştur. Kazılarda bulunan iki adak steli üzerinde yer alan

yazıtlara göre, Mysia Olympos'unda bulunan olası Zeus kült alanlarından birisi Derecik Bazilikası'nın temelleri altında yer almaktadır.

Harmancık'a geldiğimizde bölgede incelediğimiz bütün buluntular Geç Roma ve Bizans Dönemi'nde bu bölgede yerleşimin olduğunu ve burada büyük bir antik yerleşimin varlığı ihtimalini ortaya koymaktadır. Fakat kesin sonuçlar için bölgede çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Tazlaktepe üzerinde ise, heykel yontuları, mimari elemanlar, sunaklar incelenmiş ve bölgede yapılan zemin etüdü çalışması değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar Tazlaktepe ile ilgili kafamızdaki tüm soru işaretlerini silmiştir ve burada bir kutsal alan olduğu ve bu alanın Zeus'a ait olduğu kesinlik kazanmıştır. Bu bölgede ileride yapılacak bilimsel arkeolojik kazılar bir yandan Zeus Kutsal Alanı'nı açığa çıkartırken, diğer yandan Uludağ'ın inanç turizmi açısından önemli ziyaret yerlerinden birisi olmasının önünü açacaktır.

KATALOG

Bu bölümde tanrılar ile ilgili elde edilen veriler kendi içinde sikkeler ve yazılı belgeler halinde alt gruplara ayrılmıştır. Bir karışıklığa meydan vermemek için tanrı ve tanrıçalar kendi arasında alfabetik olarak sıralanıp, tanrının isminin ilk harfi kısaltma olarak alınmıştır. Eğer isimler aynı harf ile başlıyorsa kısaltmada ismin ilk iki ya da üç harfi kullanılmıştır. Ana kısaltmalarda büyük harf tercih edilmiştir. Örneğin; Apollon “AP”, Artemis “AR” gibi. Ayrıca materyallerde karışıklık olmaması için kendi içerisinde alt başlıklara ayrılıp kısaltılmış hali küçük harf ile gösterilmiştir. Örneğin; Apollon’a ait sikkeler “APs”, yazıtlar “APy” gibi. Ölçüler santimetrik cinsten yazılmıştır. Tanrılar kendi iç başlıklarında sıralanırken kronolojik değil, tipolojik veya kompozisyon olarak değerlendirilerek sıralanmışlardır. Kısaltmalarda Türk Dil Kurumu’nun tavsiye ettiklerine uyulmuştur.

APOLLON

APs 1

Bulunduğu Yer:	Hadrianoi
Ölçüler:	Ç: 2,7 cm
Tanım:	Bronz sikke. Ön yüzde Septimius Severus’un portresi sağ tarafa bakmakta, genç ve sakalsız tasvir edilmiş. Üzerinde bol kumaştan paludamentum . Arka yüzde ayakta Apollon görülmekte. Başında defne çelengi var. Kendi soluna doğru bakmakta, çıplak ve vücudunu açmış, sağ bacak önde sol bacağı dizden kırarak sağ bacağın arkasına atmış. Sol elinde kithara, sağ elinde plektron tutmakta. Yanında bir yılanın dolanmış olduğu üçayağa dayanmış bir şekilde durmakta.
Tarih:	193 - 211
Kaynakça:	Fritze 1913: 187 Nr 533(eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 32; RPC VI: 4160. Foto: https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4160 (12.10.2019).

APs 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Severus Alexander'ın portresi sağa doğru bakmakta.

Arka yüzde cepheden ayakta kendi soluna doğru bakan Apollon. Çıplak ve genç delikanlı olarak tasvir edilmiş. Sol elinde kithara tutmakta. Sağ elinde plektron var. Sağ bacağı kırarak sol bacağının üzerine atmış. Etrafında yılan sarılı uçayağa yaslanarak durmakta.

Tarih:

222 - 235

Kaynakça:

Fritze 1913: 188 Nr 534 (eski kaynakça ile); SNG 1945: 174.

APs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzün fotoğrafı olmadığından ayrıntılı yorum yapılamamakla birlikte Fritze'den, sikkenin ön yüzünde zırh ve paludamentum ile Septimius Severus'un portresi olduğunu öğreniyoruz.

Arka yüzde cepheden ayakta, soluna bakar şekilde Apollon görülmekte; sağ bacak önde solu dizden kırılarak sağ bacağın

arkasında. Sol elinde, yılan dolanmış üçayaktan destek olarak kithara tutmakta. Sağ elinde olasılıkla plektron. Sağında üzerinde bir bant dolanmış şekilde duran yüksek bir sütunda cepheden, kısa elbiseli Artemis yer almakta; arkasında sadağı, yan ileri uzattığı solunda ise yayı ile.

Tarih: 193 - 211

Kaynakça: Fritze 1913: 184 Nr 521 Lev. 8 Fig 28 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 22.

APs 4

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş

Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde Iulia Augusta portresi sağa doğru bakmakta.

Arka yüzde cepheden ayakta Apollon. Kendi soluna bakmakta, sol bacağından dizden kırarak sağ bacağının üzerine atmış. Sol elinde kithara tutmakta. Genç ve çıplak olarak betimlenmiş. Sağ arkasında yüksek bir sütunda cepheden, kısa elbiseli Artemis yer almakta; arkasında sadağı, yan ileri uzattığı solunda ise yayı ile.

Tarih: 217

Kaynakça: SNG 1945: 173.

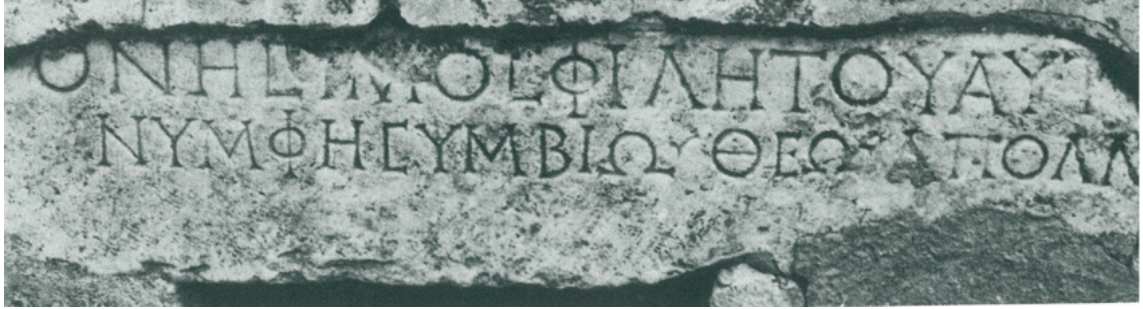

APy 1

- Bulunduğu Yer:** Akçapınar
Korunduğu Yer: Akçapınar'da yerleşim yerinin dışında kalan Aynapınar Çeşmesi'nin yapımında kullanılmış halde bulunmakta.
Ölçüler: Y: 14 cm
G: 64 cm
K: 27 cm
Tanım: Açık renk mermerden fragman. Düz ve geniş bir yapı sergilemekte, sağ tarafında kırık bulunmakta. Üst yüzeyine sonradan yivler açılmış. Dar yüzeyinde bezeme bulunmamakta. Taş bir duvarın içinde yerleşik biçimde durduğundan, yan ve arka taraflarının kırık olup olmadığı belirlenememekte. Üzerinde 2 satır yazıt:

*“Filetos Oğlu, Aut-...’lı Onesimos,
hayat arkadaşı Nimfe (ile birlikte),
Tanrı Apollon’a [- - ?]”*

- Tarih:** 2. - 3. yüzyıl
Kaynakça: Schwertheim 1987: 14-15 Nr 13 Lev. 4; Kaplanoğlu - Elbas 2009, 30 (yalnızca resim mevcut); Battistoni - Rothenhöfer 2014: 226 Nr 16.

ARTEMİS

ARs 1

- Bulunduğu Yer:** Hadrianoi
Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş
Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde sağa bakar şekilde Hadrian tasvir edilmiş. Sakallı ve kafasında defne çelengi var.
Arka yüzde cepheden Artemis sağa doğru ayakta ok atmaya hazırlanmakta. Sol elinde yay tutuyor sağ eliyle sırtına asılı duran oklardan birini almak üzere sadağına uzanmış. Kısa, hareketli bir

elbise giymiş ve ayağında sandaletleri var. Arka planda koşar şekilde köpek tasvir edilmiş.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913: 177 Nr 503(eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: Nr 9; CA 581.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=26328|28|581|604580f858a76a3c0da9a8cf74c68903> (03.10.2019).

ARs 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 1,8 cm

Tanım:

Bronz sikke. Yüzeyde çokça aşınma var, sikke üzerindeki figürler zor seçiliyor. Ön yüzde Hadrian büstü sağa doğru bakmakta. Sakallı tasvir edilmiş.

Arka yüzde ayakta Artemis, üzerinde iki kat gözükten kısa elbisesi var. Ayağında sandaletleri görülmekte. Sağa doğru vücudunu açarak durmakta, sol elinde yay var, sağ eliyle sadağından ok almaya hazırlanmakta.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913: 177 Nr 502 Lev. 8 Fig. 21(eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 10; RPC III: 1606.

ARs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Fritze bu sikkenin Septimius Severus Dönemi'ne ait olduğunu ve ön yüzde portresinin işlendiğini bildirmekte. Sikkenin ön yüzünün fotoğrafı elimizde yok.

Arka yüzde sağa doğru ayakta duran Artemis'i görmekteyiz. Sol ayağı öne doğru hamle yapmış, Sol elinde yay bulunmakta, sağ eliyle sadağından ok alıyor. Üzerinde kısa elbisesi ve sandaletleri. Ayaklarının yanında köpek figürü bulunmakta.

Tarih:

193 - 211

Kaynakça:

Fritze 1913: 185 Nr 523 Lev. 9 Fig. 2 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 23.

ARs 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2 cm

Tanım:

Bronz sikke. Korunma durumu iyi figürler net bir şekilde seçilebilmekte. Ön yüzde Septimus Severus'un portresi görülmekte. Sakallı bir erkek olarak betimlenmiş ve kafasında çelenk var.

Arka yüzde ayakta duran Artemis sağa doğru dönmüş. Sağ ayağı önde. Tam seçilemesede sol elinde yay tuttuğunu anlıyoruz. Omzunda asılı sadağından ok almak üzere uzanmış. Üzerinde kısa elbisesi. Ayaklarının yanında köpek figürü.

Tarih:

193 - 211

Kaynakça:

CA 371.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=638935|1171|371|0800|1cea939e37ffabad1756ae2eb105> (03.10.2019)

ARs 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Bronz sikke. Çok iyi korunmuş. Figürler çok net seçiliyor. Ön yüzde Valerian'ın sağa bakar halde portresi bulunmakta. Üzerinde dökümlü elbisesi görülmekte.

Arka yüzde kısa elbise ile ayakta Artemis sağa doğru hamle yapmakta; sol bacağı dizden kırarak geyiğin kalçasına yaslanmış, sol eliyle geyiğin boynuzundan kendisine doğru çekerek zapt etmeye çalışmakta. Sağ kolu havaya doğru kaldırılmış.

Tarih:

253 - 260

Kaynakça:

Fritze 1913: 192 Nr 544 Lev. 9 Fig. 10 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 126 Nr 40; ASM: 4895.

Foto:<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=4895>
(03.10.2019).

ASKLEPIOS

ASs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 3,1 cm

Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian büstü. Sağa doğru bakmakta, sakallı ve başında defne çelengi var. Üzerinde paludamentumu görülmekte.
Arka yüzde sola doğru bakar şekilde konumlanmış ayakta duran Asklepios'u görmekteyiz. Üzerinde sol omuzundan asılı ve üst gövdeyi açıkta bırakan hymationu, sağ elinde ise etrafında yılan dolanmış esasını görüyoruz. Sakallı olarak tasvir edilmiş, kafasında çelenk bulunmakta.

Tarih: 117 - 138

Kaynakça: Fritze 1913: 179 Nr 51 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 8; RPC III: 1617.

ASs 2

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: 2 cm

Tanım: Bronz sikke. Yüzeyde çok aşınma olduğundan ayrıntılar çok belli değil. Ön yüzde Hadrian'ın büstü görülmekte. Sağa doğru bakmakta, sakalsız ve genç işlenmiş.
Arka yüzde ayakta duran Asklepios figürü tam seçilmesede elinde tuttuğu etrafına yılan dolanmış esasından hekim tanrı olduğunu anlıyoruz.

Tarih: 117 - 138

Kaynakça: Fritze 1913: 179 Nr 512 (eski kaynakça ile); RPC III: 1605.

ASs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,4 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Marcus Aurelius'un eş imparatoru olarak Commodus'un büstü görülmekte. Saçları dağınık genç bir erkek olarak tasvir edilmiş, başı sağa dönük.

Arka yüzde ayakta vücudunu açarak duran Asklepios görülmekte. Sola doğru bakmakta, üst vücudunu açıkta bırakan ve sol omuzundan aşağı sarkan hymation üstünde. Sağ eli ile etrafında yılan sarılı esasını tutmakta.

Tarih:

180 - 192

Kaynakça:

Fritze 1913: 183 Nr 519 Lev. 8 Fig. 27(eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 19; RPC IV.2: 505.

Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/505> (03.10.2019).

ASs 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Septimus Severus'un büstünü görmekteyiz, sağa doğru bakmakta. Sakallı tasvir edilmiş.

Arka yüzde ayakta duran Asklepios sola doğru bakmakta. Üzerinde hymation vücudunun üst bölümünü açıkta bırakmakta. Sağ eliyle esasını tutuyor. Asanın etrafına belirteçlerinden olan yılan dolanmış.

Tarih:

193 - 211

Kaynakça:

CA: 483.

Foto: <https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=90168%7C96%7C483%7Cdb28507034068ea227ef2f0ae9e633d0> (03.10.2019).

ASs 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,5 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Iulia Domna'nın büstü görülmekte. Sağa doğru bakmakta. Üzerinde bol dökümlü bir elbise var.

Arka yüzde ayakta duran ve sola doğru bakan Asklepios görülmekte. Ayrıntılar aşınmadan dolayı belli olmasada üzerinde hymation ve sağ elinde yılan dolanmış asası görülmekte.

Tarih:

193 - 217

Kaynakça:

Fritze 1913: 186 Nr 526 (eski kaynakça ile); SNG 1945: 172; Schwertheim 1987: 125 Nr 26; CA: 87.

Foto:

<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=1147579%7C2292%7C87%7C96f475021eb74a2852b4767a224ee0cb> (03.10.2019).

ASs 6

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde sağa doğru Iulia Domna portresi. Üzerinde bol dökümlü bir elbise var.

Arka yüzde ayakta duran ve sola doğru bakan hymation ile Asklepios sağ elinde yılan dolanmış asasını tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih:

193 - 217

Kaynakça: Fritze 1913:186 Nr 525 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 26.

ASs 7

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş

Tanım: Ön yüzde Iulia Domna'nın büstü görülmekte. Sağa doğru bakmakta. Üzerinde bol dökümlü bir elbise var.

Arka yüzde ayakta duran ve sola doğru bakan Asklepios görülmekte. Hymation giymiş, sağ elinde yılan dolanmış asası görülmekte. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih: 193 - 217

Kaynakça: Fritze 1913:186 Nr 527 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 26.

AS-HYs 1

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş.

Tanım: Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasada Fritze'den ön yüzde Valerian'ın büstü olduğunu öğrenmekteyiz

Arka yüzde birbirlerine bakar şekilde Asklepios ve Hygieia görülmekte. Asklepios sahnenin sağ tarafında sola doğru bakmakta üst vücudunu çıplak bırakan hymation giymiş, sağ elinde etrafında yılan dolanmış asası bulunmakta. Hygieia sahnenin sol tarafında sağa doğru bakmakta, üzerinde uzun dökümlü yere kadar elbisesiyle görülmekte, kucağında yılan tutmakta.

Tarih: 253 - 260

Kaynakça: Fritze 1913: 192 Nr 545 Lev. 9 Fig. 12 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 43.

AS-Ts 1**Bulunduğu Yer:**

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde sağa doğru profilden Artemis büstü; arkada saçı bağlanmış ve omuzunun arkasında sadak ile.

Arka yüzde ise cepheden ayakta seyirciye doğru bakan Telesphoros; üzerinde kapuze ve uzun bir manto ile.

Tarih:

3. yüzyılın ilk çeyreği

Kaynakça:

Fritze 1913: 175 Nr 495 Lev. 8 Fig. 18 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 31.

ASy 1**Bulunduğu Yer:**

Akalan / Orhaneli

Korunduğu Yer:

Bursa Müzesi Env. Belirtilmemiş.

Ölçüler:

Y: 54 cm

G: 31 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım:

Koninin etrafında kıvrılan bedeni pullu tasvir edilmiş yılanlı sunak. Mermerden yapılmış. Korunma durumu üzerinde aşınmalar olsada gayet iyi. Yılanın pul tasvirleri belirgin. Yılanın kafası kayıp. Koninin üst kısmında 2 satır yazıt:

“ ΑΣΚΛΗΖ ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ
ΤΟΝ ΑΣΚΛΗΠΙΟΝ ”

Tarih:

2. - 3. yüzyıl

Kaynakça:

Schwertheim 1987: 15 Nr 14 Lev. 5.

ASy 2

Bulunduğu Yer: Orhaneli (Hadrianoi) Çevresi

Korunduğu Yer: Bursa Müzesi Env. 2080

Ölçüler: Y: 47,5 cm

G: 20 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım:

Koninin etrafında kıvrılan bedeni pullu tasvir edilmiş yılanlı sunak. Mermerden yapılmış. Korunma durumu iyi, alt kısmında kopmalar var. Yılanın kafası ASy 1 gibi burada da kayıp. Anıtın alt kaidesi yuvarlak bir form vermekte. Bu kaidede 4 satır yazıt bulunmakta:

“ ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΖΕΝΩΝ ΘΕΝΩΝΟΖ
ΑΝΕΘΗΚΑ ΤΟΝ ΘΕΟΝ
ΕΚ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΚΑΤ ΕΠΙΤΑΓΗΝ ”

Tarih: 2. - 3. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 15 Nr 15a Lev. 5.

ASy 3

Bulunduğu Yer: Belirtilmemiş
Korunduğu Yer: Bursa'da özel bir koleksiyonda yer almaktadır.
Ölçüler:
Y: Belirtilmemiş
G: Belirtilmemiş
K: Belirtilmemiş

Tanım: Schwertheim aynı ASy 2 gibi koninin etrafında kıvrılan bedeni pullu tasvir edilmiş bir yılanlı sunağın varlığından bahsetmiş fakat resmine ulaşamadığımız için bu parça ile ilgili bilgilerimiz kısıtlı. Yine Schwertheim'a göre bu heykelin üzerinde 3 satır yazıt bulunmakta.

“ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΤΩ ΘΕΩ ΚΑΤΑ ΕΠΙΤΑ-
ΓΗΝ ΑΠΡΑ ”

Tarih: 2. yüzyıl
Kaynakça: Schwertheim 1987: 15 Nr 15b (eski kaynakça ile).

ASy 4

Bulunduğu Yer: Dedeler
Korunduğu Yer: Selahattin Buhari Türbesi
Ölçüler: Y: 46 cm

G: Yaklaşık 26 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım:

Koninin etrafında kıvrılan bedeni pullu tasvir edilmiş mermer yılanlı sunak. Üzerinde yıpranma ve kopmalar var. Yılanın beşinci kıvrımının yukarisından, heykel kırılmış; daha sonra da bu kırığın yeri sunak üzerine yuvarlak ve taş bir tabla yerleştirebilmek amacıyla yontulup düzeltilmiş. Taban kısmı yuvarlak form vermekte ve kısmen tahrip olmuş 2 satır yazıt bu kısmın üzerinde:

*“Hayırlı Uğurlu Olsun! - - - ...-enos (Oğlu) Hermo-... - - - - ,
[karısı - -] ile birlikte - - ”*

Tarih:

Roma İmparatorluk Çağı'nın ortaları

Kaynakça:

Battistoni - Rothenhöfer 2014: 223 Nr 13.

ASy 5

Bulunduğu Yer:

Baraklı / Asartepe

Korunduğu Yer:

Baraklı'da Hüseyin Altay'ın evinin önünde bulunmuş, şimdi okulun bahçesinde.

Ölçüler:

Y: 66 cm

G: 33 cm

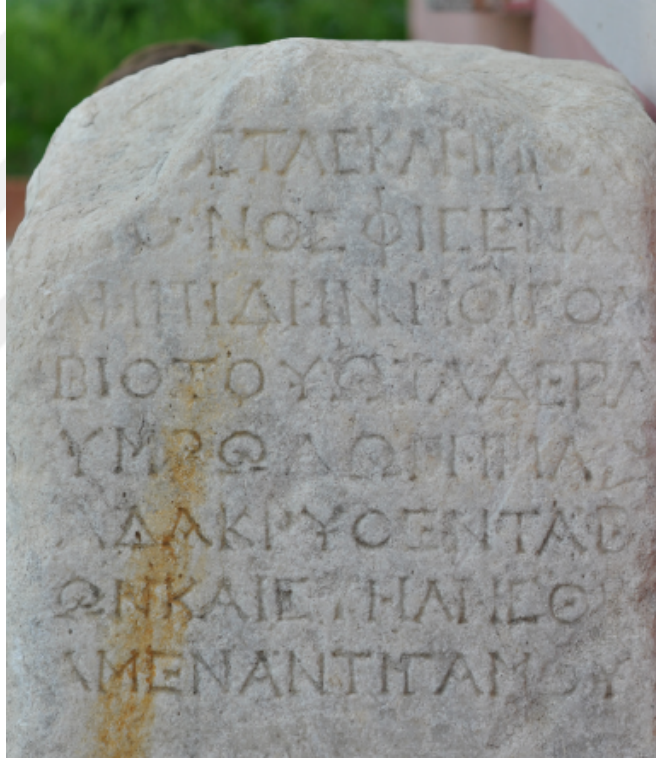
K: 36 cm

Tanım: Açık gri renkli mermerden yapılmış yazıtlı sunak. Korunma durumunda, gövdesinin üst kısmında kırık var. Alt profilinin kenarları, özellikle de sağ taraf kopmuş. Üzerinde 8 satır yazıt:

*“Asklepio... öldürücü Moira
Asklepides’i bu hayattan koparıp aldı,
biz de onun mezarı yanına, gözyaşlarıyla ıslanmış
bu armağanları, sunaklarla yazıt taşını yerleştirdik,
düğünü(nü) görmek yerine.”*

Tarih: 2. yüzyıl (Schwertheim’a göre, 1. - 2. yüzyıl)

Kaynakça: Schwertheim 1987: 50, Nr 63 Lev. 15; Kaplanoğlu - Elbaş 2009: 210; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 234-235 Nr 31.

AS-HYy 1

Bulunduğu Yer: Baraklı

Korunduğu Yer: Baraklı’da Halil Alcır’ın evinin avlusunda devşirme mimari eleman olarak kullanılmakta.

Ölçüler: Y: 72 cm

G: 41 cm

K: 31 cm

Tanım: Mermerden yazıtlı sunak. Yüzeyde aşınma mevcut sunağın üst kısmında profile zarar veren kırıklar var. Üzerindeki betim ve yazıt

deforme olmuş. Sunağın ortasında resim bölümünde cista mystica gözükmekte, etrafında ise yılan figürü ve üst kısmında 6 satır yazıt:

*“ İyİ Şanslar,
Ariston oğlu Philippos,
erkek kardeşi Demosthenes ile birlikte
kendi yollarının tanrıçası için (fedakarlık yapıp)
bir sunak adadı.”*

Tarih: 2. - 3. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 16 Nr 16 Lev. 5; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 25 Res. 10.

ATHENA

ATs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,5 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian'ın büstü sağa doğru bakmakta. Sakalsız ve dağınık saçlı tasvir edilmiş, başında çelenk var. Üzerinde dökümlü paludamentumu ile.

Arka yüzde ayakta duran Athena görülmekte. Vücudunu sola doğru çevirmiş ve khiton giymekte. Kafasında miğferi bulunmakta.

Sol eliyle mızrak , sağ elinde patera tutmakta ve sağ kolunu öne doğru uzatmış. Sol önünde yanan ya da ışıklı sunak. Ön kısmında kalkanından da bahsedilmekte ama sikkedeki tahribattan dolayı kalkan figürü tam görülememekte.

Tarih: 117 - 138

Kaynakça: CA: 275.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=1120426%7C2237%7C275%7C224b964e9075d7e57658e3b27b20682c> (05.10.2019).

ATs 2

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: 2,5 cm

Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian büstü sağa doğru bakmakta. Başında defne çelengi ve üzerinde dökümlü paludamentumu var. Arka yüzde sola doğru vücudunu açmış Athena ayakta. Başında miğferi ve üzerinde khiton var. Sol eliyle patera, sağ eliyle mızrak ve kalkanını tutmakta. Ayaklarının önünde yanan veya ışıklı sunak bulunmakta.

Tarih: 117 - 128

Kaynakça: Fritze 1913: 178 Nr 508 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 7; SNG 2001: 1059; RPC III: 1616.

ATs 3

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,5 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian büstü sağa doğru bakmakta. Başında defne çelengi bulunmakta ve üzerinde dökümlü paludamentum ile.

Arka yüzde sola doğru dönmüş ayakta duran, başında miğferi ve üzerinde khiton ile Athena. Sol elinde patera tutmakta ve elini öne doğru uzatmış. Sağ eliyle yerde duran kalkanını tutmakta.

Tarih:

117 - 128

Kaynakça:

Fritze 1913: 178 Nr 506 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 5; RPC III: 1614.

ATs 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş.

Tanım:

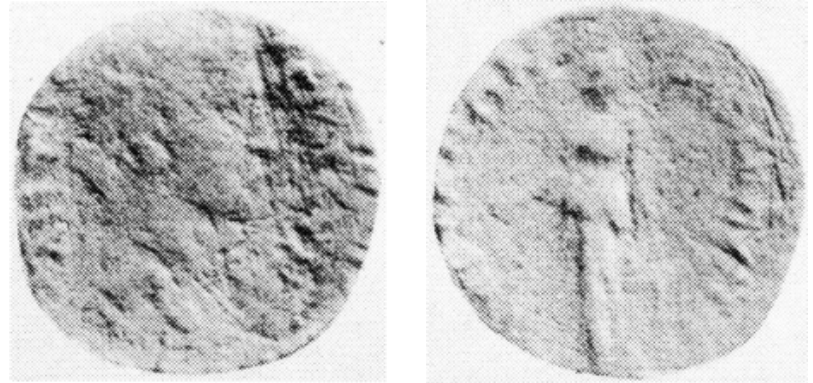
Ön yüzde sağa doğru Senatonun Hadrian zamanı büstü görülmekte. Arka yüzde ayakta duran Athena sola doğru bakmakta. Üzerinde khiton ve elinde kalkanı ile.

Tarih:

117 - 128

Kaynakça:

Fritze 1913: 175 Nr 494 Lev. 8 Fig. 17 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 12.

ATs 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:	Ç: 2,4 cm
Tanım:	Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian başı sağa doğru, sakallı olarak betimlenmiş, kafasında defne çelengi var. Üzerinde dökümlü paludamentumu görülmekte. Arka yüzde ayakta Athena sola doğru bakmakta. Başında miğferi üzerinde khitonu var. Sol elindeki paterayı ileri doğru uzatmış, sağ eliyle ayaklarına dayalı kalkanını ve mızrağını tutmakta. Sol tarafında yerde belirteçlerinden olan baykuş figürü bulunmakta.
Tarih:	117 - 128
Kaynakça:	Fritze 1913: 178 Nr 507 Lev. 8 Fig 23 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 6; RPC III: 1615.

ATs 6	
Bulunduğu Yer:	Hadrianoi
Ölçüler:	Ç: 2,3 cm
Tanım:	Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian'ın büstü bulunmakta. Sağa doğru bakıyor. Sert bakışlı ve sakallı olarak işlenmiş. Başında defne çelengi bulunmakta. Arka yüzde sağa doğru bakan ayakta Athena görülmekte. Baş kısmı tahribata uğramış olsada miğferini giymiş olduğunu anlıyoruz. Üzerinde khiton. Sağ kolunu havaya kaldırmış ve mızrak tutuyor. Sol elinde ise kalkanı bulunmakta.
Tarih:	117 - 138
Kaynakça:	Fritze 1913: 177-178 Nr 505 Lev. 8 Fig. 22 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 4; RPC III: 1609.

ATs 7

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,4 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Sabina'nın büstü. Sağa doğru bakmakta. Saçları toplu tasvir edilmiş, üzerinde dökümlü bir elbise var. Arka yüzde ayakta sağa doğru bakan Athena görülmekte. Başında belirteçlerinden olan miğferi var ve khiton giymiş. Sağ kolunu havaya kaldırmış elinde mızrağını tutmakta, sol elinde kalkanı bulunmakta.

Tarih:

117 - 128

Kaynakça:

Fritze 1913: 180 Nr 513(eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 13; RPC III: 1611.

DEMETER

DEs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 3,1 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde sağa bakar şekilde Commodus büstü. Sakallı tasvir edilmiş, üzerinde dökümlü elbisesi ile.

Arka yüzde ayakta duran Demeter. Sola doğru bakmakta, üzerinde uzun ve dökümlü elbisesi ve onun üzerinde de mantosu var. Sağ elinde uzun bir meşale tutuyor, sol elinde iki adet haşhaş kozası bulunmakta.

Tarih:

180 - 192

Kaynakça:

Fritze 1913: 183 Nr 516 Lev. 8 Fig. 26 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 18; SNG 2001: 1064; CA: 1501.

Foto: <https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=135240%7C160%7C1501%7Cc522797023e626a5fd6654baafe9755e> (05.10.2019).

DEs 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,9 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde sağa bakar şekilde Commodus büstü. Sakallı ve üzerinde zırh ile tasvir edilmiş.

Arka yüzde ayakta duran Demeter. Sola doğru bakmakta, üzerinde uzun ve dökümlü elbisesi var. Sağ elinde uzun bir meşale tutuyor, diğer elinde haşhaş kozası ve mısır püskülü tutmakta. Elini öne doğru uzatmış, sol tarafında sunak betimi bulunmakta.

Tarih:

180 - 192

Kaynakça:

Fritze 1913: 183 Nr 518 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 18; RPC IV.2: 504.

Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/504> (05.10.2019).

DEs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş.

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde yok ama Fritze burada Philippus'un eşi Otacilia Severa'nın büstü olduğunu bildirmekte. Arka yüzde ise, ayakta birbirlerine bakar şekilde işlenmiş solda Demeter ve sağda kızı Persephone. Demeter khiton giymiş, Persephone khiton üzerine hymation ile örtünmüş başının arkasından da peçesi uzanmakta. Her ikisi de cepheden işlenmiş. Demeter'in sağ elinde asa ve sol elinde başakların arasında haşhaş kozası bulunmakta. Persephonenin ise, sol elinde asası, diğer elinde ise bir atribüt? bulunmakta.

Tarih:

244 - 249

Kaynakça:

Fritze 1913: 191 Nr 542 Lev.9 Fig. 11 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 38.

DIONYSOS

Dİs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzün resmi elimizde olmadığı için ayrıntılı yorum yapılamamakta ancak Fritze burada Hadrian'ın büstünün betimlendiğini söylemekte.

Arka yüzde ayakta duran sola doğru bakmakta olan Dionysos. Vücudunu sola doğru açmış ve çıplak betimlenmekte. Saçları bukleler halinde işlenmiş, sol eliyle thyrsos tutmakta sağ elinde ise kantharos var. Sağ yanında panter bulunmakta.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913: 179 Nr 509. Lev. 8 Fig. 24 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 11.

Dİs 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,3 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian büstü sağa bakmakta, başında defne çelengi ile tasvir edilmiş.

Arka yüzde ayakta sola doğru duran çıplak Dionysos. Sikke iyi korunamadığı için ayrıntıları çok seçilemesede sağ elinde kantharos, sol elinde ise thyrsos'u bulunmakta. Ayaklarının yanında ise panter betimlenmiş.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913: 179 Nr 510 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 11; SNG 2001: 1062; RPC III: 1602.

Dİs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,4 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Sabina'nın büstü, sağa doğru bakmakta, saçları toplu halde betimlenmiş.

Arka yüzde ayakta duran çıplak Dionysos, sola doğru vücudunu açarak durmuş, sağ elinde kantharos, sol elinde thyrsos tutmakta. Sağ ayağının yanında panter işlenmiş.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913: 180 Nr 513a (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 14; RPC III: 1618.

Dİs 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş.

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasada Fritze'den ön yüzde Philippus'un büstü olduğunu öğrenmekteyiz

Arka yüzde ayakta duran çıplak işlenmiş sola doğru bakmakta olan Dionysos görülmekte. Sol elinde thyrsos tutmakta, ileri doğru uzattığı sağ elinde ise kantharostan şarap dökmekte. Kantharosun altında çıplak ve sakallı işlenmiş bir Satyr bulunmakta. Satyr, sağ bacağı ve kolu ileri doğru hamle yapar şekilde hareketli işlenmiş. Muhtemelen dans etmekte.

Tarih:

244 - 249

Kaynakça:

Fritze 1913: 190 Nr 539 Lev. 9 Fig. 8 (eski kaynakça ile).

Dİs 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasada Fritze'den ön yüzde Philippus'un büstü olduğunu öğrenmekteyiz.

Arka yüzde ayakta sola doğru dönmüş Dionysos. Çıplak, genç bir erkek olarak tasvir edilmiş. Saçları kıvrırcık ve arkada toplanmış. Sol elinde belirteçlerinden olan thyrsos bulunmakta, sağ elinde ise

üzüm salkımı tutuyor. Üzüm salkımının altında Dionysos alayından olan bir Satyr işlenmiş, o da üzüme doğru uzanıyor. Dionysos'un sol ayağının yanında ise bir ayağını havaya kaldırarak betimlenmiş panter bulunmakta.

Tarih:

244 - 249

Kaynakça:

Fritze 1913: 189 Nr 538 Lev. 9 Fig. 7 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 35.

Dİs 6

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasa da Fritze'den ön yüzde kafasında defne çelengi ile betimlenmiş Septimus Severus'un yarım boy portresinin olduğunu öğrenmekteyiz.

Arka yüzde ise Dionysos, cepheden soluna dönmüş, üst vücudu çıplak genç delikanlı şeklinde görülmekte. Yüksek arkalıklı ayaklı bir koltuk üzerinde oturmakta. Solunda, sağ elinde dizinin üzerinde tuttuğu bir atribüt, sol kolunda ise bir sopa ile bir kişi. Koltuk iki kenthaurlardan sola götürülen bir araba üzerinde. Kenthaurlardan ön tarafta olan başını arkaya çevirmiş, sol eliyle bir meşale tutmakta. Diğer kenthaurlardan sağa doğru duruyor sağında bir atribüt? Her ikisi de boş kollarıyla birbirlerine sarılıyorlar.

Tarih:

193 - 211

Kaynakça:

Fritze 1913: 185 Nr 524 Lev. 9 Fig. 1 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 21.

Diy 1

Bulunduğu Yer: Baraklı (Muhtemelen Asartepe'den)
Korunduğu Yer: Baraklı'da Hüseyin Altan'ın evinin dış duvarına yerleştirilmiş.
Ölçüler: Y: 72 cm

G: 50-56 cm

K: Belirtilmemiş.

Tanım: Mermerden yazıtlı sunak. Korunma durumu çok kötü halde, yüzeyde ciddi aşınma mevcut, sunağın bir kısmı yer altında gömülü ve yazıt bölümüne demir monte edilerek tahrip edilmiş. Ön tarafında 8 satır yazıt:

“Hayırlı olsun!

Alexanderos Oğlu,

Hadrianoi kenti vatandaşı Tirannos,

Dionysos'u(n heykelini) kendi kaynaklarından diktirdi.

Papias oğlu Zeilas Kahin iken.”

Tarih: 2. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 14 Nr 12 Lev. 4.

HERAKLES

HRKs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş.

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasada Fritze'den ön yüzde Philippus'un büstü olduğunu öğrenmekteyiz

Arka yüzde ayakta duran sağa doğru Herakles. Çıplak, kaslı ve güçlü erkek olarak tasvir edilmiş. Belirteçlerinden olan aslan derisini koltuk altına asmış.

Tarih:

244 - 249

Kaynakça:

Fritze 1913: 190 Nr 540 Lev. 9 Fig. 9 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 126 Nr 37.

TYCHE

Ts 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,2 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Commodus'un eşi Crispina'nın büstü görülmekte. Sağa doğru bakmakta, saçları ense altından topuz yapılmış. Sikke Marcus Aurelius Dönemi'ne ait, burada eş imparator olarak Commodus'un sulh yargıncı olmadan dahil olduğu sikkelerden bir örnek.

Arka yüzde ayakta Tyche'yi görüyoruz. Sola doğru bakmakta. Kalathos giymiş, elinde belirteçlerinden dümen ve Cornucopia tutmakta.

Tarih:

179 - 180

Kaynakça:

Fritze 1913: 184 Nr 520 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 20; RPC IV.2: 506.

Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/506> (05.10.2019).

Ts 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,3 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde sağa doğru bakan Iulia Mamaea büstü. Dalgalı saçları arkada toplanmış, diadem ile betimlenmiş. Arka yüzde ayakta sola doğru bakan Tyche. Kalathos giymiş, elinde dümen ve cornucopia tutmakta.

Tarih:

222 - 235

Kaynakça:

Fritze 1913: 188 Nr 535 Lev. 9 Fig. 5(eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 33; RPC IV: 4159.

Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4159> (05.10.2019).

Ts 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,4 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde sağa doğru bakan Iulia Mamaea büstü. Dalgalı saçları arkada toplanmış, diadem ile betimlenmiş. Arka yüzde ayakta sola doğru bakan Tyche. Kalathos giymiş, elinde dümen ve cornucopia tutmakta.

Tarih:

222 - 235

Kaynakça:

Fritze 1913: 188 Nr 536 (eski kaynakça ile); RPC IV: 4159 Nr 2.

Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/4159> (05.10.2019).

Ts 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde Iulia Domna sağa doğru bakmakta.

Arka yüzde ayakta Tyche. Kalathos giymiş, elinde dümen ve cornucopia ile. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih:

193 - 217

Kaynakça:

Fritze 1913: 186 Nr 528 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 125 Nr 27.

Ts 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde başında defne çelengi, üzerinde zırh ile Philippus.

Arka yüzde ayakta sola doğru Tyche. Kalathos giymiş, elinde dümen ve cornucopia tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih:

244 - 249

Kaynakça:

Fritze 1913: 190 Nr 541 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 36.

Ts 6

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde sağa doğru başında defne çelengi, üzerinde zırh ile Valerianus portresi.

Arka yüzde ayakta sola doğru bakan Tyche, kalathos giymekte, elinde dümen ve cornucopia tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih:

253 - 260

Kaynakça:

Fritze 1913: 193 Nr 546 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 41 .

Ts 7

- Bulunduğu Yer:** Hadrianoi
Ölçüler: Belirtilmemiş
Tanım: Ts 6 katalog numaralı sikke ile aynı görsel özelliklere sahip bu sikkede de ön yüzde sağa doğru başında defne çelengi, üzerinde zırh ile Valerianus portresi bulunmakta.
Arka yüzde ayakta sola doğru bakan Tyche. Kalathos giymiş, elinde dümen ve cornucopia tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.
Tarih: 222 - 235
Kaynakça: Fritze 1913: 193 Nr 547 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 42.

Ts 8

- Bulunduğu Yer:** Hadrianoi
Ölçüler: Belirtilmemiş
Tanım: Ön yüzde Gallienus'un eşi Salonina'nın portresi diadem ile birlikte.
Arka yüzde ayakta sola doğru kalathos giymiş Tyche, Schwertheim'in söylediğine göre bir direğe yaslanmakta, elinde dümen ve cornucopia tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.
Tarih: 253 - 268
Kaynakça: Fritze 1913: 193 Nr 549 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 45.

ZEUS

Zs 1

- Bulunduğu Yer:** Hadrianoi
Ölçüler: Ç: 2,9 cm
Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian'ın büstü sağa doğru bakmakta. Sakallı tasvir edilmiş ve kafasında defne çelengi var.
Arka yüzde oturur şekilde Zeus. Sola doğru vücudunu açarak tahtta oturmakta. Sağ eli öne doğru uzatılmış ve elinde Nike, sol eliyle ise asa tutmakta. Vücudu kaslı ve güçlü bir erkek olarak tasvir edilmiş. Üst vücut açıkta belden aşağısı hymation ile kapatılmış.
Tarih: 117 - 138
Kaynakça: Fritze 1913: 176 Nr 498 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 1; SNG 2001: Nr 1058; RPC III, 1608.

Zs 2

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 3.1 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian'ın büstü sağa doğru bakmakta. Kafasında defne çelenk ile tasvir edilmiş.

Arka yüzde oturur şekilde Zeus. Sola doğru vücudunu açarak tahtta oturmakta. Sağ eli öne doğru uzatılmış ve elinde küre üzerinde duran Nike bulunmaktadır. Diğer elinde ise asasını tutmakta. Vücudunun üst kısmını açıkta bırakan hymation giymiş.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913:176 Nr 499 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 3; SNG 2001: 1057; RPC III: 1613; CA: 482.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=90167|96|482|5f08de164880893cc9355d4da41cdc51> (05.10.2019).

Zs 3

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş

Tanım:

Ön yüzde Hadrian'ın büstü. Sikkenin ön yüzünün fotoğrafı elimizde yok fakat Fritze bu sikkenin Zs 2 numaralı sikke ile aynı özellikleri taşıdığını belirtmekte.

Arka yüzde oturur şekilde Zeus. Sola doğru vücudunu açarak tahtta oturmakta. Sağ eli öne doğru uzatılmış ve elinde Nike bulunmaktadır.

diğer eliyle ise asasını tutmakta. Vücutunun üst kısmını açıkta bırakan hymation giymiş.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

Fritze 1913:176 Nr 500 Lev. 8 Fig 20 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 124 Nr 3.

Zs 4

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 3.2 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde Hadrian'ın büstü sağa doğru bakmakta. Kafasında defne çelengi ile tasvir edilmiş.

Arka yüzde Zeus diğer örneklerdeki gibi oturarak tasvir edilmiş. Sağ elinde küre üzerinde Nike bulunmakta. Sağ elinde asa tutmakta. Üzerinde vücudunun yarısını kapatan hymation. Kafasında saçlarına iliştirilmiş çelenk detayı dikkat çekmekte.

Tarih:

117 - 138

Kaynakça:

CA: 2115.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=856238|1611|2115|4805bf583e8f349dbd836d2ffb5dbff6> (05.10.2019).

Zs 5

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: 2,7 cm

Tanım:

Bronz sikke. Ön yüzde bol dökümlü elbisesiyle Geta büstü.

Arka yüzde yüksek bir tahtta oturan Zeus. Sağ elini öne doğru uzatmış elinde patera, vücudu açıkta, sol elinde uzun bir asa tutuyor.

Tarih: 209 - 212

Kaynakça: CA 312.

Foto:<https://www.coinarchives.com/a/openlink.php?l=1402702|2848|326|cfc20e03202080286b9b0cf990b9b10f> (05.10.2019).

Zs 6

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş

Tanım: Ön yüzün fotoğrafı olmadığından ayrıntılı yorum yapılamamakta fakat Fritze'den, Geta'nın yarım boy portresinin burada betimlendiği bilinmekte.

Arka yüzde yüksek bir tahtta oturan Zeus, kısa sakallı tasvir edilmiş, üst gövdesi çıplak, sol eliyle asa tutuyor. Sağ elini koldan öne doğru açmış. Elindeki nesne belli değil.

Tarih: 209 - 212

Kaynakça: Fritze 1913:187 Nr 531 Lev. 9 Fig 4 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 30.

Zs 7

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: Belirtilmemiş

Tanım: Ön yüzde zırhı ile sağa doğru Philippus.
Arka yüzde yüksek bir tahtta oturan Zeus sola doğru, elinde asa tutmakta. Sikkenin fotoğrafı elimizde bulunmamaktadır.

Tarih: 244 - 249

Kaynakça: Fritze 1913:191 Nr 543 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 126 Nr 39.

Zs 8

Bulunduğu Yer: Hadrianoi

Ölçüler: Ç: 2,9 cm

Tanım: Bronz sikke. Ön yüzde Commodus'un büstü sağa doğru bakmakta. Hafif sakallı tasvir edilmiş.
Arka yüzde ayakta duran Zeus görülmekte. Vücudunu öne doğru açmış, yarı çıplak ve sağ elinde patera tutmakta. Sol elinde asası var. Sağ yanında ışıklı ya da yanan bir sunak ile betimlenmiş.

Tarih: 180 - 192

Kaynakça: Fritze 1913:181 Nr 514 Lev. 8 Fig 25 (eski kaynakça ile); Schwertheim 1987: 124 Nr 17; SNG 2001: 1066; RPC IV.2: 502.
Foto: <https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/4/502> (05.10.2019).

Zy 1

Bulunduğu Yer: Orhaneli

Korunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzesi Env. 1186

Ölçüler: Y: 62 cm
G: 41 cm
K: 8,5 cm

Tanım: Kristalli mermerden adak levhası. Kenarlarda çarpma ve kopmalar dışında iyi korunmuş.
Dar verilen alınlık üzerinde tepe ve köşe akroterleri kaba hatlarıyla verilmiş, kenarları sınırlanmayan resim alanında ortada ayakta durur şekilde cepheden betimlenmiş Zeus yer almakta. Sağ kol yan aşağıda, sol kol dirsekten kırılarak yukarı doğru kaldırılmış, eliyle asa tutmakta. Vücudunun göğüs bölümünü açıkta bırakacak şekilde

giyilen mantonun ucu arkadan sol omuza çıkıp sol göğüs üzerinden aşağıya doğru bırakılmış. Başlı cepheden, bakışlar seyirciye doğru, uzun saçını her iki omuzunun üzerine dökümlü bırakmış, saç sakal ve bıyık detayları kaba hatlarıyla işlenmiş.

Zeus'un her iki yanında adakta bulunanlar yer almakta. Seyirciye göre sol tarafta $\frac{3}{4}$ cepheden hyton üzerinde hymation giysili yazıtı göre Apphaia adında bir kadın yer almakta mantosu başını ve sağ omuzunu açıkta bırakacak şekilde vücudu sıkıca sarmakta. Manto ucu sol omuzdan aşağıya inip sol el bileğinin üzerinden aşağıya doğru bırakılmış. Vücut hafifçe soluna doğru dönmüş, yana doğru uzattığı sağ eli sunağın üzerinde.

Sağ köşede başını kendi sağına çevirmiş şekilde ayakta duran ve cepheden betimlenen erkek, hyton üzerinde sağ omuzu ve kolu açıkta bırakacak şekilde hymation giysili, manto kenarı sağ kol altından sol omuza doğru çapraz yükselmekte ve manto ucu yan aşağıdaki sol kol üzerinden aşağı doğru bırakılmış. Sağ eli sunağın üzerine gelecek şekilde yanda.

Kompozisyonun ortasında köşeli bir sunak, resim alanında kanatlarını her iki yana açmış şekilde cepheden betimlenmiş kartal. Sunağın üzerinde tanımlamayan adaklar alınlıkla her iki figürün başı üzerinde kalan boş alanda ve podyumda yazıt:

“İyi Şanslar;

Koloos oğlu Alexandros ve Menekrates'in kızı Apphia

Bunu oğulları Hermias ve Apollanias için adadılar.

Onlar Zeus Anabatenos'a yemin olarak adadılar.”

Tarih:

Olasılıkla Erken İmparatorluk Çağı

Kaynakça:

Mendel 1912, 840; Schwertheim 1987, 11-12 Nr. 9 Lev. 3; LIMC VIII, 1997: 383 Kat. 148. Bk. “Zeus” (R. Vollkommer).

Zy 2

Bulunduğu Yer: Orhaneli (Hadrianoi)
Korunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzesi Env. 751
Ölçüler: Y: 64 cm
G: 43 cm
K: 10 cm

Tanım: Kristalli mermerden adak levhası. Üst kısmında boydan boya çarpma ve kopmalar sağ üst köşe kırık ve eksik kenarlarda çarpma ve kopmalar ve yüzeyde aşınmalar mevcut, genel olarak iyi korunmuş.

Levha üzerinde dörtgen bir şekilde sınırlandırılmış resim alanında ayakta Zeus görülmekte. Sol kolu dirsekten kırılarak kaldırılmış, elinde asa tutuyor. Asanın önünde kartal figürü var. Sağ elinde patera bulunmakta. Elin alt bölümünde sunak görülmekte. Arkada ise ağaç figürü var. Zeus'un üstünde üst kısmını açıkta bırakan bir manto var, bu manto sol kolunda dirsekten aşağı doğru sarkıtılmış. Aşınmadan dolayı tam görülmesede sakallı bir erkek olarak tasvir edildiği anlaşılmakta. Betimin altında podyumda 2 satır yazıt:

“Thalamos, Menekratos'un oğlu
Zeus (Kersoullos) için yaptırdı.”

Tarih: 2. yüzyıl

Kaynakça: Mendel 1912, 839. ; Schwertheim 1987, 5-6 Nr. 2 Lev.1; Çaçu 2005: 456 Nr 2.

Zy 3

Bulunduğu Yer: Derecik, Büyükorhan

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi

Ölçüler: Belirtilmemiş

Tanım: Mermerden adak levhası, kenarlarda çarpma ve kopmalar, resim alanında yarıklar ve yüzeyde aşınma mevcut. Alınlık üzerinde akroterler aşınmalardan dolayı tam form gösterememekte. Sınırlanmış resim alanında dört adet figür bulunmakta. En yukarıda solda sığır başı, onun yanında sağda saçları yanlara uzayarak betimlenen bir büst ve aşağısında büyük bir küpeyi ya da askıyı andıran bir obje, bu obje giysi ile alakalı şematik bir resim olabilir. Bu iki figürün ortasında aşağıda sol tarafta bir sunak ve sunağın sağında bir phiale. Resim alanının içinde figürlerin ortasına yerleştirilmiş oldukça kaba ve ham altar üzerine yine kaba harflerle yazılmış yazıt:

*“Antiochos’un oğlu Asclas
Kutsal ve adilliğin tanrısı Zeus Anabatenos’a
Bir yemin olarak adak adamıştır.”*

Tarih: 150 - 300 arası
Kaynakça: Jones 2012, 235 Fig. 2.

Zy 4

Bulunduğu Yer: Derecik, Büyükorhan
Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi
Ölçüler: Belirtilmemiş
Tanım: Mermerden sunak. Üzerinde aşınmalar olsada iyi korunmuş. Apsisin kuzey köşesinde yapı malzemesi olarak kullanılmış. Resim bölümünde dairesel çelenk görülmekte. Yazı kısmı rahatça okunabilecek şekilde belirgin çıkıntılarla birlikte aralıklı. Mermer sunakta 4 satır yazılmış yazıt:

“Zeus Anabatenos, bu anıtı Zeus Kersoullos’a dikti.”

Tarih: 2. yüzyılın sonu ya da muhtemelen erken 3. yüzyıl
Kaynakça: Jones 2012, 234 Fig.1.

Zy 5

Bulunduğu Yer: Akçapınar yakınındaki bir tepede, Tazlaktepe?

Korunduğu Yer: Akçapınar Cami'nin girişinde

Ölçüler: Y: 221 cm

G: 56 cm

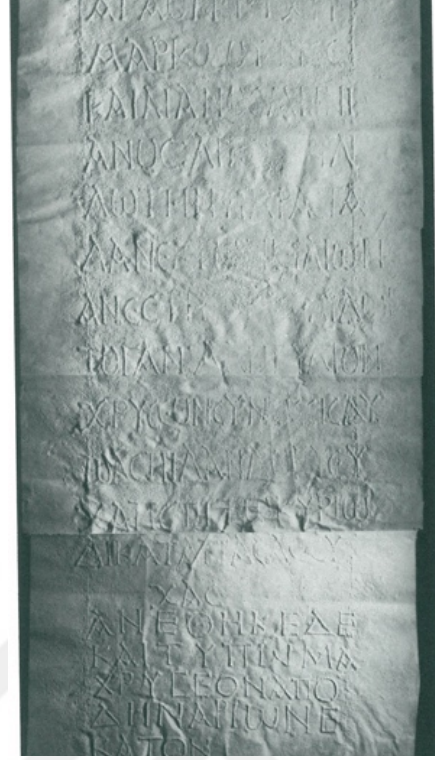
K: 32 cm

Tanım: Gri beyaz mermerden yapılmış kaba bir levha. Ön yüzde resim alanında yazıt bulunmakta. Yazıtın ilk satırı etkili şekilde tahrip olmuş ama çoğunluğu okunabiliyor. Yazıtlı sunak sadece mülahazalar olarak tanıtıldığı için anıt hakkında fazla yorum yapılamıyor. Yazı alanında 18 satır yazıt bulunmakta:

*“İyi Şanslar,
Marcus Ulpius? Caelianus Menianus
Zeus Kersoullos'a kendi istekleriyle diktiler.
Ve hediye olarak bir Toga, bir tane iki taşlı altın yüzük,
bir kalkan ve bir mızrak ve kutsal Zeus'a minnettarlıkla sundular.
O ayrıca 100 Denar değerinde altın bir şey diktiler.”*

Tarih: 2. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987, 3-5 Nr. 1 Lev. 1.

Zy 6

Bulunduğu Yer: Akçapınar

Korunduğu Yer: Akçapınar yolunun kenarında çimenliğin üzerinde

Ölçüler: Y: 58 cm

G: 38 cm

K: 30cm

Tanım:

Açık renk mermerden yapılmış bir sunak. Sol üst bölümde derin kırık olması sebebiyle üst bloğun ve üst profilin ön yüzünde büyük kopmalar meydana gelmiş. Alt kısımda ayak profilinde de sağ tarafa doğru büyüyen kırıklar mevcut.

Kaidenin yukarısında yer alan ayak profilinin yüksekliği, üst profilin yüksekliğinin yaklaşık iki katı. Ortada resim alanında 8 satır yazıt yer almakta. Yazıtın bazı harfleri gövdeye bulaşan çimento nedeniyle zor okunmakta:

*“Hayırlı olsun Mele[...] Oğlu Asklepiades,
emir üzerine Zeus Kersoullos’a;
kendisi, hayat arkadaşı Hrision ve oğulları adına
(bu) sunağı dikmiştir.
Libo’ludur.”*

Tarih: 2 yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 6-7 Nr 3 Lev. 1; Kapanoğlu, Elbas 2009: 29;
Battistoni - Rothenhöfer 2014: 226 Nr 17.

Zy 7

Bulunduğu Yer: Akçapınar

Korunduğu Yer: Akçapınar Belediye Başkanı'nın evinde tavan kirişlerine destek yapı elemanı

Ölçüler: Y: 138 cm

G: 32 cm

K: Belirtilmemiş.

Tanım: Yazıtlı mermer sütun. Yüzeyde aşınma dışında iyi korunmuş. Üzerinde 8 satır yazıt bulunmakta.

*“Olgeizeos'da ikamet eden
Aezanoi vatandaşı Attalos'un oğlu Attalos,
Zeus Kersussos'un yeminini
kendi imkânlarıyla yaptı (bu sütunu yerleştirerek).”*

Tarih: 2. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 7 Nr 4 Lev. 1.

Zy 8

Bulunduğu Yer: Akçapınar

Korunduğu Yer: Köy camisinin yanında

Ölçüler: Y: 98 cm

G: 36-39 cm

K: Belirtilmemiş.

Tanım: Yazıtlı mermer sütun. Yazıtın başlangıcını içeren üst kısım kopuk. Yüzeyde aşınma izleri gözüküyor. Üzerinde 7 satır yazıt:

*“...Ζεϋς Κερσούλλος ἰν,
...ἂυ κϋτσαλ ἂυζἰτἰ
...Γαἰϋα Αἰδἰϋς ἂε Μενας
...ἂυπἰρἂυ...”*

Tarih: 1. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 8 Nr 5 Lev. 2; Çaçı 2005: 457- 458 Nr 5.

Zy 9

- Bulunduğu Yer:** Haydar köyü çevresi
Korunduğu Yer: Haydar'da bir evin önünde gömülü
Ölçüler:
Y: 87 cm
G: 32 cm
K: Belirtilmemiş
Tanım: Yazıtlı mermer sütun. Üzerinde 10 satır yazıt bulunmakta:

*“ İyi Şanslar!
Zeus Kersoullos için,
Aristokrates'in oğlu Artas,
Plane'den? Bayan Ammia ile beraber
ve çocukları Apphas, Aristokrates ve Chrisogonos
bu sütunu kendi gayretleriyle diktirdiler
Epithymetos'un oğlu Apollonios kahin idi. ”*

- Tarih:** 2. yüzyıl
Kaynakça: Schwertheim 1987: 9 Nr 6 Lev. 2; Çaçu 2005: 458 Nr 6.

Zy 10

Bulunduğu Yer: Belenören
Korunduğu Yer: Şaban Işık'ın evinin dış duvarına yerleştirilmiş
Ölçüler: Y: 11,5 cm
G: 49 cm
K: 25 cm

Tanım: Beyaz mermerden anıt parçası, oldukça tahrip edilmiş. Yüzeyde aşınma mevcut ve çevresinin her kısmında kopmalar var. Üzerinde 2 satır yazıt okunuyor:

“ ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ Κ[— —]
ΔΩΕΗΣ ΔΙΙ ΚΕΡ[ΣΟΥΛΛΩΕΥΧΗΝ] ”

Tarih: 2. - 3. Yüzyıl
Kaynakça: Schwertheim 1987: 10 Nr 7 Lev. 2.

Zy 11

Bulunduğu Yer: Orman yolunda Şehriman köyünün yaklaşık 3 km kuzey doğusunda, Gürgencik Çeşmesi'nin yakınında

Korunduğu Yer: İn situ

Ölçüler: Y: 149 cm

G: 49 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım: Mermerden yazıtlı sütun parçası, oldukça tahrip edilmiş durumda. Üzerinde derin çatlaklar ve kopmalar var. Yazıt kısmı çatlaklardan dolayı tahrip olsada hala okunabiliyor. 12 satırdan oluşan yazıt şu şekilde:

“İyi Şanslar!

Philon'un oğlu Aurelian Onesimos, Hellen?

... oğlu ve Apollonius'un oğlu İskender,

Zeus Kersoullos'un emri ile,

Kendi imkanlarıyla bu adağı yaptılar.”

Tarih: 3. yüzyıl

Kaynakça: Schwertheim 1987: 10 Nr 8 Lev. 3.

Zy 12

Bulunduğu Yer: Belenören
Korunduğu Yer: Belenören'de kahvehane önündeki alanın çimenliğinde
Ölçüler: Y: 180 cm

G: Alt kısım 34,5; Üst kısım 28,5 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım: Yukarı doğru incelen form veren mermer sütun. Orijinal boyutları hemen hemen korunmuş. Üzerinde 8 satır yazıt bulunmakta. Bölge sakinlerinin anlattığına göre, 1919-1922 devresinde, bölgede bulunan Yunan askerlerinin, bu tür anıtları öne sürerek çeşitli haklar talep edebileceğinden korkulduğu için, yazıt kazınıp silinmiş. Fakat, yine de okunup anlaşılabilmiştir:

“Hayırlı Uğurlu Olsun!... (Falanca'nın oğlu,)

Adriane Şehri Vatandaşı Kleandros,

Zeus Kersoullos için (bu) sütunu kendi parasıyla diktirdi;

Kahin, Epitimetos'un Oğlu Apollonios idi.”

Tarih: Roma İmparatorluk Çağı'nın ortaları

Kaynakça: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 227 Nr 18.

Zy 13

Bulunduğu Yer: Belenören

Korunduğu Yer: Belenören, kahvehane önündeki alanın çimenliği

Ölçüler: Y: 64 cm

G: 32 cm

K: Belirtilmemiş

Tanım: Mermerden sütun parçası. Yüzeyde çok tahribat var. Korunma durumu kötü olduğu için, bu yazıtta da Nr.12 gibi silmenin denenip denemediğini anlamak çok zor. Üzerinde 7 satır yazıt:

*“Hayırlı Uğurlu Olsun! Zeus Kersoullos’a (bu sütunu)
Klea-... Oğlu... Apollonios... ve ... emir uyarınca
kendi paralarıyla (yaptırıp adadılar);
Kahin, Theimotheos Oğlu... Nos idi.”*

Tarih: Roma İmparatorluk Çağı’nın ortaları.

Kaynakça: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 228 Nr 19.

Zy 14

Bulunduğu Yer: Belenören

Korunduğu Yer: Belirtilmemiş

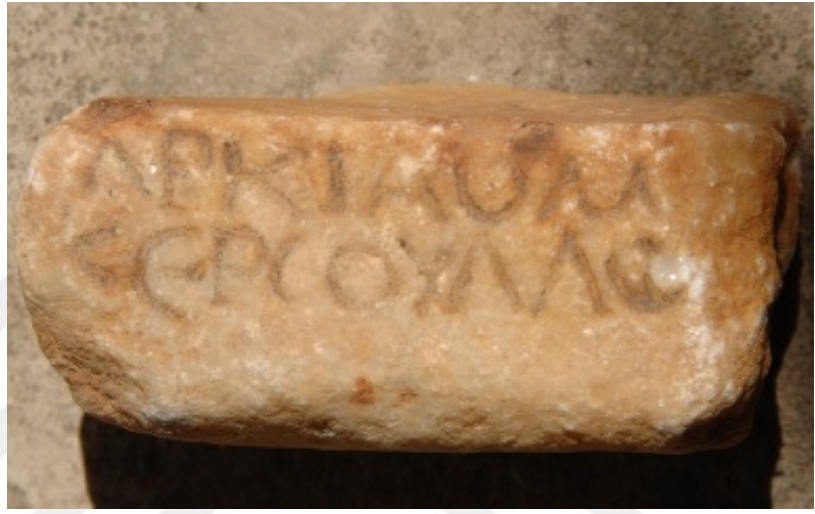
Ölçüler: Y: 4 cm

G: 8 cm

Tanım: K: Belirtilmemiş
Açık renk mermerden yapılmış fragman. Yüzeyde aşınma mevcut. Üzerinde 2 satır yazıt bulunmakta. Harfler içinde, çağımıza ait mavi boya izleri var:

“ Marcia Om...- - - Zeus Kersoullos 'a - - - ”

Tarih: Roma İmparatorluk Çağı'nın ortaları (?)
Kaynakça: Çaçu 2005: 465 Res. 4; Battistoni - Rothenhöfer 2014: 228 Nr 20.

Zy 15

Bulunduğu Yer: Haydar
Korunduğu Yer: Haydar köyünde Mehmet Turgut'a ait evde. Evin bir direği bu fragmanın üzerine oturtulmuş durumda.

Ölçüler: Y: 38 cm
G: 31 cm

Tanım: K: Belirtilmemiş
Mermer sütuna ait bir fragman. Korunma durumu çok iyi değil üzerinde aşınmalar var. Sütunda 2 satır yazıt bulunmakta fakat aşınmadan dolayı tam okunamıyor. Okunan kısmından yazıtın Zeus Kersoullos adına yapılan çalışmalardan bahsettiğini anlamaktayız:

“ ... (zemini) döşemiştir (?) ... Zeus Kersoullos 'a ”

Tarih: Roma İmparatorluk Çağı'nın ortaları
Kaynakça: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 233-234 Nr 29.

Zy 16

Bulunduğu Yer: Haydar

Korunduğu Yer: Haydar köyünde Mehmet Metin'e ait arsa üzerinde

Ölçüler: Y: En az 65 cm

G: Belirtilmemiş

K: Belirtilmemiş

Tanım: Grimsi açık mermerden yapılmış sütun fragmanı. Bir samanlığın zeminine çakılı durumda, oradaki bir kirişin desteği olarak iş görmekte. Üst ve alt taraflarında kırıklar var. Üzerinde 9 satır yazıt bulunmakta. Yazıtın birinci satırı tahribata uğramış:

*“ İmparator Caesar Augustus Germanicus Dacicus ’un
on[küsur?]juncu yılında.*

*Emir uyarınca Zeus Kersoullos'a
İmparator'un zafer (kazanması) için,
Papas Oğulları, ... Prusa Vatandaşları
Asklepiades ile Papas, (bu) sütunları kendileri,
anne-babaları [ve çocukları] adına kendi paralarıyla diktirdiler.”*

Tarih: 113 yılı sonundan 114 yılı ortalarına kadar

Kaynakça: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 232-233 Nr 28.

Zy 17

Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi Env. 3051

Ölçüler: Y: 189 cm

Ç: 25-34 cm

Tanım:

Gri mermerden sütun gövdesi. İnce ve uzun adak sütununda bazı kısmi kırılmalar ve çatlaklar bulunmakta. Arka kısımda derin çizikler mevcut. Aksi halde, iyi korunmuş olan sütun üzerine 8 satır yazıt var. Erozyon-aşınma nedeniyle bazı harfler zar zor okunabilmekte:

“İyi şanslar!

Aoriasse köyünden Ankyra vatandaşı

Asklepiades'in oğlu olan Apollonios,

emir uyarınca, Kahin Rufus'un söylediği bir komuta göre

bu sütunu Zeus Kersoullos'a adamıştır.”

Tarih:

Roma İmparatorluk Çağı

Kaynakça:

Akyürek Şahin - Uzunoğlu 2019: 242 Nr 2.

Zy 18

Bulunduğu Yer: Keles Ana Sultan Türbesi

Korunduğu Yer: Keles soğuk hava deposu

Ölçüler: Y: 44 cm

G: 40 cm

K: 19 cm

Tanım:

Açık renk mermerden, bir sunağın üst bölümünü oluşturan yazıtlı parça. Üst blok bezemesiz, profil sade, hafif içbükey; üst bloğun ve buna ait profilin sol tarafı kopmuş, sağ tarafı tahrip görmüştür; yan yüzeyleri kabaca işlenmiş, yine kabaca yontulan arka yüzeyin işlenişinin bitmediği anlaşılmakta. Gövde, orta yerinden kırık. Üzerinde 6 satır yazıt:

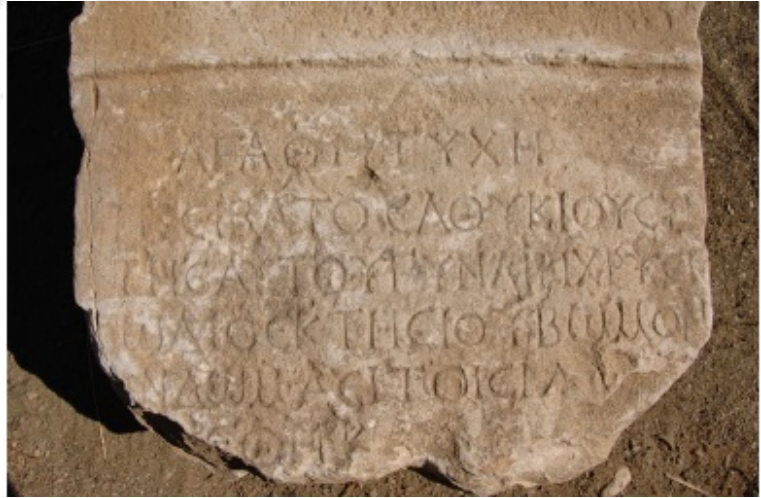
*“Hayırlı Uğurlu Olsun! Lucius Oğlu Privatus,
karısı Hrision ile birlikte,
Zeus Ktesios’un (bir) sunağını diktirmiştir.”*

Tarih:

1. - 2. yüzyıl

Kaynakça:

Çaçu 2007, 33-36., Battistoni - Rothenhöfer 2014: 219 Nr 6.

Zy 19

Bulunduğu Yer: Ören Mevki

Korunduğu Yer: Karagöz Cami'sinin önünde

Ölçüler: Y: 67 cm

G: 36 cm

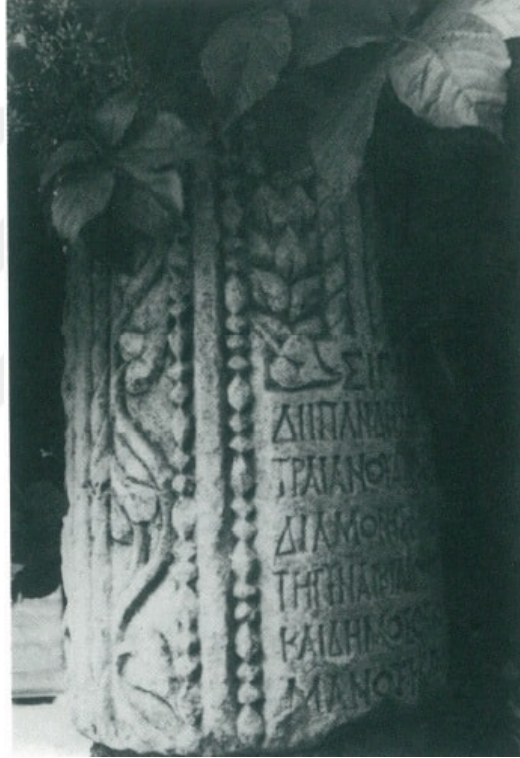
Tanım:

Mermer sütun parçası. Sütunun her yeri çiçek, meyve ve geometrik motiflerle dekore edilmiş. Yazıtın yazılacağı bir bölüm ayrılmış. Üzerinde 8 satır yazıt:

*“ 213 yılının.... Germanos oğlu Meidias
Karısı Apphia ile birlikte (bu adağı)
İmparator Traian Hadrianus'un bekası ile
Oğulları Kleandros ve Demosthenes
ve kız kardeşi Laodike'nun oğulları olan
Germanos ve Meidias için agonethetik yaptığı sırada
Zeus Pandemos'a adadı.”*

Tarih: 128 - 129

Kaynakça: Schwertheim 1987: 86 Nr 126 Lev. 21-22.

Zy 20:

Bulunduğu Yer: Ören Mevki

Korunduğu Yer: Karagöz Cami'sinin önündeki duvarda

Ölçüler: Y: 76 cm

G: 34 cm

Tanım:

Mermerden sunak. Tepesi kesilmiş, üst ve alt kısmı kırılmış durumda. Üzerinde aşınmalar mevcut. Üzerinde 4 satır yazıt okunuyor. Yazıtta Zeus Pandemos ismi görülmekte:

“ ΜΕΓΑΣ
ΖΕΥΣ
ΠΑ<N>ΔΗ-
ΜΟΣ ”

Tarih: Belirtilmemiş.
Kaynakça: Schwertheim 1987: 87 Nr 127 Lev. 22.

Zy 21

Bulunduğu Yer: Haydar köyü
Korunduğu Yer: Yukarı Mahallede'ki caminin girişine açılan kapı direğinde
Ölçüler: Y: 47 cm
G: 44 cm
K: 44 cm

Tanım: Kumtaşından yazıtlı sunak. İyi korunamamış yüzeyde aşınma mevcut. Sunağın bir kısmı sıva altında ve orta kısmına demirden bir destek monte edilmiş. Üzerindeki Zeus Ophelios ve Dionysos'a adanmış yazıtın sadece 4 satırı okunabilmekte:

“ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ
ΔΙΙ ΩΦΕΛΙΩ
ΚΑΙ ΔΙΟΝΘΣΩ
ΠΟΤ[ΑΜΩ]Ν Φ[–
– – ”

Tarih: 2. - 3. yüzyıl
Kaynakça: Schwertheim 1987: 12-13 Nr 10 Lev. 2.

OLASI DİĞER KÜLTLER

HERMs 1

Bulunduğu Yer:

Hadrianoi

Ölçüler:

Ç: Belirtilmemiş.

Tanım:

Sikkenin ön yüzünün resmi elimizde olmasada Fritze'den ön yüzde Caracalla'nın büstü olduğunu öğrenmekteyiz

Arka yüzde Fritze'nin yorumuna göre; profilden çıplak çocuk Hermes? sola doğru bakmakta. Kafasında petasos bulunmakta, bir sepetin içinde oturuyor. Her iki elini de yukarı öne doğru uzatmakta.

Tarih:

211 - 217

Kaynakça:

Fritze 1913: 186 Nr 529 Lev. 9 Fig. 3 (eski kaynakça ile);
Schwertheim 1987: 125 Nr 28.

Ky 1

Bulunduğu Yer:

Baraklı

Korunduğu Yer:

Baraklı köyünün 2. mahallesinin kuyusunun yanında toprağa gömülü

Ölçüler:

Y: 138 cm

G: 50 - 58 cm

K: 46 - 55 cm

Tanım:

Mermerden profilli sunak. Yüzeyde tahribat var, sağ alt köşede profile denk gelen yerde büyük bir kırık mevcut. Üzerinde sekiz satır yazıt bulunmakta. Korunma durumu çok iyi olmasada yazıtın büyük bir kısmı okunabiliyor:

*“İyi Şanslar!
kanatlı tanrı, Julius Orpheus tarafından
eşi Daphnis ve sevgi dolu çocuklarla birlikte dikildi.
kehanete göre, o ... (tanrının) resmini yaptı.
Asklepiodorus kahin iken.”*

Tarih:

1. yüzyılın sonları

Kaynakça:

Schwertheim 1987: 28 Nr 29 Lev. 9.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

Çalışmada Alman Arkeoloji Enstitüsü ve Amerikan Arkeoloji Enstitüsü tarafından önerilenler dışında aşağıdaki önerilere yer verilmiştir. Antik kaynakların kısaltmalarında Der Kleine Pauly'nin, Türkçe kısaltmalarda ise Türk Dil Kurumu'nun tavsiyeleri göz önünde bulundurulmuştur.

- Akşit 2010 İ. Akşit, The Aegean Mythology. The Story of The Two Sides, A. Eryılmaz Williams - J.R. Williams (çev.) (İstanbul). Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publication 13.
- Akyürek Şahin - Uzunoğlu 2019 N.E. Akyürek Şahin - H. Uzunoğlu, “ New Inscriptions From the Museum of Bursa”, GEPHYRA 17, 239-285.
- Ardıç 2014 M. Ardıç, Patara ve Letoon Antik Kentlerinde Apollon Kültü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ASM Asia Minor Coins
(<https://www.asiaminorcoins.com>)
- Auzepy 2009 M.F. Auzepy - H. Çetinkaya - O. Delouis - J.P. Grelois - M. Kaplan - A. Lamesa, “Campagne de prospection 2008 de la mission Marmara”, Anatolia Antiqua 16, 413-442.
- Bahar vd. 2018 H. Bahar - M. Turgut - B. Küçük, “Hititlerde Yerleşim Yeri - Kutsal Dağ İlişkisi Üzerinde Bir Mesafe Önerisi”, SEFAD 39, 403-424.
- Battistoni - Rothenhöfer 2014 F. Battistoni ve P. Rothenhöfer, “Keles ve Orhaneli Yörelerinden Yazıtlar”, M. Şahin (ed.), Olympos Araştırmaları (Keles - Orhaneli - Harmancık - Büyükorhan), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I (Bursa). 205-254.

- Baydur 1994 N. Baydur, Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ - Tanrılar, (İstanbul). Graphis Yayınları.
- Bernard 1943 C.A. Bernard, Bursa Banyoları, R.R. Yücer (çev.), (İstanbul). Kenan Matbaası.
- Bonnefoy 2000 Y. Bonnefoy, Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I, L. Yılmaz (çev.) (Ankara). Dost Kitabevi.
- Boyana 2016 H. Boyana, "Nikaia Kenti ve Dionysos Kültü", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri II (Kocaeli). 43-59.
- Buxton 1992 R. Buxton, "Imaginary Greek Mountains", JHS 112, 1-15.
- CA Coin Archives (<https://www.coinarchives.com>)
- Carreri 1808 G. Carreri, Collection Abregee des Voyages Anciens et Modernes 3 (Paris). Nabu Press.
- Cook 1914 A.B. Cook, Zeus Study in Ancient Religion I (Cambridge). Cambridge University Press.
- Covel 1998 J. Covel, Voyages en Turquie 1675 - 1677, J.P. Grelois (ed.) (Paris). P. Lethielleux.
- Cömert 2006 B. Cömert, Mitoloji ve İkonografi (Ankara). De Ki Yayınları.
- Çaçu 2005 A. Çaçu, "Zeus Kersoullos", I. Bursa Turizm Sempozyumu, 453-468.
- Çaçu 2007 A. Çaçu, "Zeus Ktesios", Bursa Araştırmaları 18, 33-36.
- Çelgin 1986 G. Çelgin, Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis, (İstanbul). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çevik 2007 N. Çevik, "Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağlar", M. Alparslan - M. Doğan Alparslan - H. Peker (ed.), Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan (İstanbul), 175-195.

- Daşkın 2008 R. Daşkın, Uludağ Florası, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Bursa).
- Dernschwam 1987 H. Dernschwam, İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Y. Öner (çev.), (Ankara). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliade 2003 M. Eliade, Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi - Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına - Cilt I, (İstanbul). Kabalcı Yayınları.
- Eliade 2009 M. Eliade, Dinler Tarihine Giriş, L. Arslan (çev.) (İstanbul). Kabalcı Yayınevi.
- Erhat 2007 A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü (İstanbul). Remzi Kitabevi.
- Ertuğrul 2013 Ö. Ertuğrul, Mitoloji İkona ve İkonografya (İstanbul). Paradigma Akademi Yayınları.
- Estin - Laporte 2008 C. Estin - H. Laporte, Yunan ve Roma Mitolojisi, M. Eran (çev.) (Ankara). Tübitak Popüler Bilim Kitapları 168.
- Fritze 1913 H.V. Fritze, Die Antiken Münzen. Nord-Griechenlands IV - Mysiens (Berlin).
- Fuchs - Bartschi 2010 M.E. Fuchs ve S. Delbarre-Bartschi, "Derecik Project Excavation, Study and Restoration of a Protobyzantine Basilica near Büyükşehir, Province of Bursa", 32. Kazı Sonuçları Toplantısı 4 (İstanbul), 133-145.
- Fuchs - Bartschi 2010a M.E. Fuchs ve S. Delbarre-Bartschi, "Fouilles suisses a Derecik, Büyükşehir, Province de Bursa", Antk 53, 156-164.
- Fuchs - Bartschi 2018 M.E. Fuchs ve S. Delbarre-Bartschi, "The Basilica od Derecik and Thousand One Churches of the District of Büyükşehir / Derecik Bazilikası ve Büyükşehir İlçesinin Bin Bir Kilisesi", M. Şahin

- (ed.), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri IV - Olympos Araştırmaları II (Bursa), 44-61.
- Ful 2008 Ş.D. Ful, Yazıtlar Işığında Mysia Kültürleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Erzurum).
- Görkey 1999 Ş. Görkey "Asklepios Kültü ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (Ankara), 347-353. TTK Yayınları.
- Graf 1996 F. Graf, "Apollon", DNP I (Stuttgart), 863-870.
- Graf 1997 F. Graf, "Artemis", DNP II (Stuttgart), 53-59.
- Graf 1997a F. Graf, "Asklepios", DNP II (Stuttgart), 94-100.
- Graf 1998 F. Graf, "Herakles", DNP V (Stuttgart), 387-394.
- Graf 1998a F. Graf, "Hygieia", DNP V (Stuttgart), 777-778.
- Graf - Ley 1997 F. Graf - A. Ley, "Athena" DNP II, (Stuttgart), 160-167.
- Graves 2012 R. Graves, Yunan Mitleri - Tanrılar, Kahramanlar, Söylenceler, U. Akpur (çev.) (İstanbul). Say Yayınları.
- Grimal 2012 P. Grimal, Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü (İstanbul). Kabalcı Yayınları.
- Grimal 2012a P. Grimal, Yunan Mitolojisi (Ankara). Dost Yayınları.
- Günaydın - Kaplanoğlu 2000 N. Günaydın - R. Kaplanoğlu, Seyahatnamelerde Bursa (Bursa). Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları.
- Gündüz 2014 S. Gündüz, "Keles İlçesi Antik Yolları", M. Şahin (ed.), Olympos Araştırmaları (Keles - Orhaneli - Harmancık - Büyükorhan), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I (Bursa), 255-260.
- Hammer 1818 J.V. Hammer, Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos (Pesth). Adolph Hartleben.

- Hammond 1970 N.L.G. Hammond, Oxford Classical Dictionary (1970).
- Jackson 1999 R. Jackson, Roma İmparatorluğu'nda Doktorlar ve Hastalıklar, Ş. Mumcu (çev.) (İstanbul). Homer Kitabevi.
- Jones 2012 C.P. Jones, "Zeus Anabatenos and Zeus Kersoullous", ZPE 180, 233-236.
- Kandes 2009 V.I. Kandes, Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına kadar Bursa, İ.K. Ahmet (çev.) (Bursa). Gaye Kitabevi.
- Kaplanoğlu - Elbas 2009 R. Kaplanoğlu - A. Elbas, Antik Dönem'de Uludağ'ın Kutsal Vadisi Bursa Keles İlçesi (Akçapınar - Belenören - Haydar - Menteşe Köyleri) (İstanbul). Osmangazi Belediyesi.
- Karayaka 2007 N. Karayaka, Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Pisidia Tanrıları (İstanbul). Ege Yayınları.
- Karaosmanoğlu 2005 M. Karaosmanoğlu, Mitoloji ve Ege'nin Tanrıları (Erzurum). Eser Ofset Matbaacılık.
- Landwehr 1990 Ch. Landwehr, "Die Sitzstatue eines bartigen Gottes in Cherchel", B. Andreae (Hrsg.), Phrymochos - Probleme, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts (Mainz), 101-122.
- Langdon 2000 M.K. Langdon, "Mountains in Greek Religion", The Classical World 93. 5, 461-470.
- Leunclavius 1596 J. Leunclavius, Annales Sultanorum Othmanidarum (1596). Francofurti: A. Wechel.
- Ley 1997 A. Ley. "Demeter", DNP III (Stuttgart), 419-426.
- Lubenau 2012 R. Lubenau, Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde 1587-1588, T. Noyan (çev.) (İstanbul). Kitap Yayınevi.

- Lucas 1714 P. Lucas, Voyage du Sieur Paul Lucas II (Amsterdam).
- Mendel 1912 G. Mendel, Musees Imperiaux Ottomans - Catalogue des sculptures Gresques - Romains et Byzantines (Constantinople).
- Mendel 1914 G. Mendel, Musees Imperiaux Ottomans - Catalogue des sculptures Gresques - Romains et Byzantines 3 (Constantinople).
- Mert 2014 İ.H. Mert, "Hadrianoi'un Tarihi Coğrafyası", M. Şahin (ed.), Olympos Araştırmaları (Keles - Orhaneli – Harmancık - Büyükorhan), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I (Bursa), 11-19.
- Mikalson 2005 J.D. Mikalson, Ancient Greek Religion (Malden). Blackwell Publishing.
- Nilsson 1941 M.P. Nilsson, Geschicthe der griechischen Religion (München). C. H. Beck.
- Nilsson 1950 M.P. Nilsson, Geschicthe der griechischen Religion II - Die hellenistische und römische Zeit (München). C. H. Beck.
- Okçu 2007 R. Okçu, "Derecik Bazilikası Kurtarma Kazısı", M. Şahin (ed.), III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri, 8-10 Haziran 2016 (Bursa) 37-45.
- Özkılınç 2019 M. Özkılınç, Nikaia'nın Hellenistik ve Roma Kültürleri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Bursa).
- RPC III M. Amandry ve A. Burnett vd. Roman Provincial Coinage III: Nerva, Trajan and Hadrian (96–138) (London). British Museum.

- RPC IV Roman Provincial Coinage Online
(<https://rpc.ashmus.ox.ac.uk>)
- Schlesier 1997 R. Schlesier, "Dionysos", DNP III (Stuttgart), 626-662.
- Schwertheim 1987 E. Schwertheim, Die Inschriften von Hadrianoi und Hadrianeia IK 33 (Bonn). Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Seaford 2006 R. Seaford, "Dionysos", S. Deacy (ed.), Gods and Heroes of the Ancient World (NewYork). Routledge.
- Sevin 2001 V. Sevin, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I (Ankara). TTK Yayınevi.
- SNG 1945 Sylloge Nummorum Graecorum (Copenhagen) The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Vol. 19, Mysia.
- SNG 2001 Sylloge Nummorum Graecorum (Paris) Département des Monnaies, Médailles et Antiques, Vol. 5 Mysia (2001).
- Şahbaz 2018 M. Şahbaz, "İslam Öncesi Türklerde Dağ Kültü ve İnancı" Social Science Studies Journal 4, 2250-2261.
- Şahin 2001 N. Şahin, Zeus'un Anadolu Kültleri (İstanbul), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.
- Şahin 2005 M. Şahin, "Terrakotten aus Knidos: Erste Ergebnisse Die Kulte auf der Rundtempelterrasse" IstMitt 55, 65 -93.
- Şahin 2011 M. Şahin, "2010 Yılı Bursa İli Yüzey Araştırması Harmancık - Mudanya" 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1 (Malatya), 11 - 27.
- Şahin 2012 M. Şahin, "Roma Kehaneti Tazlaktepe'den", Şehrengiz 33, Aralık 2012, 10 -17.

- Şahin 2013 M. Şahin, “Tazlaktepe Zeus Kült Alanı”, Sultan’s City, Ağustos - Eylül 2013, 62-75.
- Şahin 2014 M. Şahin, “Yüzey Araştırması ve Taş Eser Kataloğu”, M. Şahin (ed.), Olympos Araştırmaları (Keles - Orhaneli - Harmancık - Büyükorhan), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I (Bursa), 21-158.
- Şahin 2014a M. Şahin, “Bursa’nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri (Orhaneli - Büyükorhan - Harmancık - Keles)” (2014).
- Şahin 2017 M. Şahin, “ Antik Dönem ve Kaplıcalar”, C. İrgil (ed.), Bursa Sağlık Tarihi I (Ankara), 33-61.
- Şahin 2017a D. Şahin, Roma Mitolojisi (İstanbul). Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Şahin 2018 D. Şahin. “Olympos’da Asklepios Kültü / Asclepius Cult in Olympos”, M. Şahin (ed.), Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri IV - Olympos Araştırmaları II (Bursa), 160-170.
- Şahin - Okçu 2008 M. Şahin - R. Okçu, “ Architecture and Mosaics in Recently Discovered Palaeochristian Basilicas”, HispAnt 6, 79-87.
- Şahin vd. 2009 M. Şahin -İ.H. Mert -D. Şahin, “Keles Yüzey Araştırması 2008” 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3 (Denizli), 163-179.
- Şevki 2007 O. Şevki, Bursa ve Uludağ (Bursa). Gaye Kitabevi.
- Simeon 2007 Polonyalı Simeon, Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi, H.D. Andreasyan (çev.) (İstanbul). Kesit Yayınları.
- Simon 1990 E. Simon, Die Götter der Römer (München). Hirmer Verlag.
- Simon 1998 E. Simon, Die Götter der Griechen (München). Hirmer Verlag.

- Tanrıver 2009 D.S.A. Tanrıver, Apollon Klarios Kültü Kehanet Pratikleri ve Adaklar, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Bursa).
- Tanyu 1973 H. Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları (Ankara). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tekçam 2007 T. Tekçam, Arkeoloji Sözlüğü (İstanbul). Alfa Yayınları.
- Thomas 1998 Christine M. Thomas, “The Sanctuary of Demeter at Pergamon: Cultic Space for Women and its Eclipse”, H. Koester (ed.), Pergamon citadel of the gods: archaeological record, literary description, and religious development (Harrisburg). Trinity Press International.
- Thomson 1983 G.D. Thomson, Eski Yunan Toplumu Üzerinde İncelemeler: Tarih Öncesi Ege, C. Üster (çev.) (İstanbul). Payel Yayınevi.
- Tournefort 2005 J. Tournefort, Tournefort Seyahatnamesi, S. Yerasimos (ed.) (İstanbul). Kitap Yayınevi.
- Walsh 1836 R. Walsh, A Residence at Constantinople II (London). Frederick Westley - A. H. Davis.
- Yıldırım 2014 F. Yıldırım, 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler (Bursa). Nilüfer Belediyesi Yayınları.

RESİM LİSTESİ

- Resim 1: Mysia Olympos'u sınırlarını gösteren harita. Foto: Şahin 2014a: 94.
- Resim 2: Asartepe Baraklı yolu. Foto: Gündüz 2014: 256 Res. 2.
- Resim 3: Asartepe Kilisesinin apsis bölümüne ait temel kalıntıları. Foto: Şahin 2014: 24 Res. 7.
- Resim 4: Asartepe'de bulunan konsol geison bloğu. Foto: Şahin 2014: 73 Res. 152.
- Resim 5: Asartepe'de bulunan Attik-İon sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 72 Res. 148.
- Resim 6: Asartepe'de bulunan postamentli sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 69 Res. 143.
- Resim 7: Asartepe'de bulunan postamentli sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 74 Res. 153.
- Resim 8: Asartepe'de bulunan postamentli sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 77 Res. 160a.
- Resim 9: Baraklı'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 75 Res. 157.
- Resim 10: Baraklı'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 75 Res. 158.
- Resim 11: Baraklı'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 76 Res. 159.
- Resim 12: Baraklı'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 77 Res. 161.
- Resim 13: Baraklı'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 77 Res. 162.
- Resim 14: Baraklı'da bulunan profilli mimari blok. Foto: Şahin 2014: 78 Res. 163.
- Resim 15: Asartepe'de bulunan mimari blok Foto: Şahin 2014: 71 Res. 146.
- Resim 16: Baraklı'da bulunan profilli mimari blok. Foto: Şahin 2014: 79 Res. 167.
- Resim 17: Baraklı'da bulunan profilli mimari blok. Foto: Şahin 2014: 79 Res. 166.
- Resim 18: Asartepe'de bulunan sütun gövdesi. Foto: Şahin 2014: 70 Res. 144.
- Resim 19: Baraklı'da bulunan başlıklı sütun gövdesi. Foto: Şahin 2014: 74 Res. 155.
- Resim 20: Baraklı'da bulunan çift yarım sütun gövdesi. Foto: Şahin 2014: 78 Res. 164.
- Resim 21: Baraklı'da bulunan kapı eşiği parçası. Foto: Şahin 2014: 70 Res. 145.
- Resim 22: Asartepe'de bulunan kapı eşiği bloğu. Foto: Şahin 2014: 72 Res. 150.
- Resim 23: Asartepe'de bulunan kapı eşiği parçası. Foto: Şahin 2014: 72 Res. 151.
- Resim 24: Baraklı'da tespit edilen sunak. Foto: Şahin 2014: 71 Res. 147.
- Resim 25: Asartepe'de tespit edilen sunak. Foto: Şahin 2014: 72 Res. 149.
- Resim 26: Asartepe'de tespit edilen sunak parçası. Foto: Şahin 2014: 74 Res. 154.
- Resim 27: Baraklı'da tespit edilen sunak. Foto: Şahin 2014: 78 Res. 165.
- Resim 28: Asartepe'de tespit edilen betimli stel parçası. Foto: Şahin 2014: 75 Res. 156.

- Resim 29: Asartepe’de kapı eşiği olarak ikinci defa kullanılan bir mezar steli. Foto: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 213 Nr 1.
- Resim 30: Asartepe’de bulunan heykel kaidesi. Foto: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 217 Nr 2.
- Resim 31: Asartepe’de bulunan fragman. Foto: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 217 Nr 3.
- Resim 32: Asartepe’de bulunan fragman. Foto: Battistoni - Rothenhöfer 2014: 218 Nr 4.
- Resim 33: Dedeler köyünde Selahattin Buhari Türbesi’nde Asklepios’a adanmış sunak. Foto: Şahin 2014: 36 Res. 47.
- Resim 34: Derecik Bazilikası’nın 3D canlandırılması. Foto: Fuchs - Bartschi 2018: 56 Fig. 8.
- Resim 35: Derecik Bazilikası mozaikli tabandan bir görüntü. Foto: Fuchs - Bartschi 2018: 57 Fig. 10.
- Resim 36: Derecik Bazilikası’nda kuzey nefin doğu ucunda bulunan mezar. Foto: Fuchs - Bartschi 2010: 143 Fig. 12.
- Resim 37: Derecik Bazilikası’nda bulunmuş Iulia Domna’ya ait bronz sikke. Foto: Fuchs - Bartschi 2010: 139 Fig. 4.
- Resim 38: Derecik Bazilikası inşaat evrelerini gösteren çizim. Foto: Fuchs - Bartschi 2009: 157 Fig. 1.
- Resim 39: Nalbant köyü Cuma Cami genel görüntüsü. Foto: Şahin 2014: 42 Res. 66.
- Resim 40: Nalbant köyü Cuma Cami’nde duvar kenarlarında kaide olarak kullanılan yazıtlı sunak. Foto: Şahin 2014: 43 Res. 67.
- Resim 41: Nalbant köyü Cuma Cami’nin içinde direk kaidesi olarak kullanılan mermer sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 44 Res. 70.
- Resim 42: Nalbant köyü Cuma Cami’nin üst katında duvara monte edilmiş mezar steli. Foto: Şahin 2011: 19 Res. 2.
- Resim 43: Nalbant köyü Cuma Cami’nde çevreye dağılmış şekilde bulunan mimari bloklar. Foto: Şahin 2014: 44 Res. 71.
- Resim 44: Nalbant köy mezarlığında bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 44 Res. 72.
- Resim 45: Nalbant köyünde tespit edilen mermer korkuluk. Foto: Şahin 2014: 145 Res. 312.
- Resim 46: Nalbant köyünde tespit edilen sütun gövde parçası. Foto: Şahin 2014: 145 Res. 313.

- Resim 47: Nalbant köyü Cuma Cami'nin dışında bulunan yazıtlı sunak detayı. Foto: Şahin 2014: 43 Res. 68.
- Resim 48: Nalbant köyü Cuma Cami'nin dış duvarına monte edilmiş yazıtlı sunak. Foto: Schwertheim 1987: Lev. 14 Fig. 61.
- Resim 49: Harmancık Ilıcaksu köyü termal havuzu. Foto: Şahin 2014: 50 Res. 90.
- Resim 50: Keles'ten vadinin ortasında yer alan Tazlaktepe'ye bakış. Foto: Şahin 2014: 27 Res. 20.
- Resim 51: Tazlaktepe'ye çıkan yol. Foto: M. Şahin arkeoloji fotoğraf arşivi.
- Resim 52: Tazlaktepe tapınak duvar kalıntıları. Foto: M. Şahin arkeoloji fotoğraf arşivi.
- Resim 53: Belenören'de bulunan saç tasvirli baş parçası. Foto: Şahin 2014: 92 Res. 190.
- Resim 54: Belenören'de bulunan bacak tasvirli parça. Foto: Şahin 2014: 93 Res. 191.
- Resim 55: Belenören'de bulunan kanat tasvirli baş parçası. Foto: Şahin 2014: 93 Res. 192.
- Resim 56: Belenören'de bulunan mermer parça. Foto: Şahin 2014: 94 Res. 193a.
- Resim 57: Belenören'de bulunan betimli adak steli parçası. Foto: Şahin 2014: 94 Res. 194.
- Resim 58: Tazlaktepe'den mermer bir heykele ait çene bölümü. Foto: Şahin 2014: 28 Res. 21.
- Resim 59: Belenören'de bulunan kabartmalı parça. Foto: Şahin 2014: 79 Res. 168.
- Resim 60: Belenören'de bulunan kabartmalı parça. Foto: Şahin 2014: 80 Res. 169.
- Resim 61: Akçapınar'da bulunan mimari parça. Foto: Şahin 2014: 81 Res. 170a.
- Resim 62: Akçapınar'da bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 81 Res. 171.
- Resim 63: Belenören'de bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 96 Res. 198.
- Resim 64: Belenören'de bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 96 Res. 199.
- Resim 65: Belenören'de bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 90 Res. 184.
- Resim 66: Belenören'de bulunan mimari blok. Foto: Şahin 2014: 98 Res. 203.
- Resim 67: Akçapınar'da bulunan ranke motifli mimari blok. Foto: Şahin 2014: 82 Res. 173.
- Resim 68: Akçapınar'da bulunan bezemeli mimari blok. Foto: Şahin 2014: 82 Res. 174a.
- Resim 69: Belenören'de bulunan postament parçası. Foto: Şahin 2014: 91 Res. 188a.
- Resim 70: Belenören'de bulunan balüstrat parçası. Foto: Şahin 2014: 90 Res. 186.
- Resim 71: Belenören'de bulunan plaster. Foto: Şahin 2014: 87 Res. 182.

- Resim 70: Akçapınar'da bulunan mermer alınlık parçası. Foto: Şahin 2014: 86 Res. 180a.
- Resim 73: Akçapınar'da bulunan postamentli kaide. Foto: Şahin 2014: 81 Res. 172a.
- Resim 74: Belenören'de bulunan postamentli kaide. Foto: Şahin 2014: 97 Res. 200.
- Resim 75: Belenören'de bulunan postamentli kaide. Foto: Şahin 2014: 98 Res. 202a.
- Resim 76: Belenören'de bulunan sütun kaidesi. Foto: Şahin 2014: 92 Res. 189.
- Resim 77: Belenören'de bulunan plaster kaide parçası. Foto: Şahin 2014: 91 Res. 187.
- Resim 78: Belenören'de bulunan kapı eşiği. Foto: Şahin 2014: 97 Res. 201a.
- Resim 79: Akçapınar'de bulunan yivli sütun gövdesi parçası. Foto: Şahin 2014: 85 Res. 177.
- Resim 80: Akçapınar'da bulunan sütun gövdesi parçası. Foto: Şahin 2014: 85 Res. 178.
- Resim 81: Akçapınar'da bulunan sütun gövdesi. Foto: Şahin 2014: 85 Res. 179.
- Resim 82: Akçapınar'da bulunan sütun gövdesi. Foto: Şahin 2014: 86 Res. 181.
- Resim 83: Belenören'de bulunan sütun parçası. Foto: Şahin 2014: 90 Res. 185.
- Resim 84: Akçapınar'da bulunan Korint başlığı. Foto: Şahin 2014: 84 Res. 175.
- Resim 85: Belenören'de bulunan İon başlığı. Foto: Şahin 2014: 89 Res. 183.
- Resim 86: Akçapınar'da bulunan sunak. Foto: Şahin 2014: 84 Res. 176.
- Resim 87: Mezar sunağı olarak kullanılmış postament. Foto: Şahin 2014: 99 Res. 204.
- Resim 88: Tazlaktepe Zemin Etüdü Çalışması ölçüm alanları. Foto: M. Şahin arkeoloji fotoğraf arşivi.
- Resim 89: Tazlaktepe Zemin Etüdü Çalışması olası yapı kalıntıları. Foto: M. Şahin arkeoloji fotoğraf arşivi.
- Resim 90: Lokasyon bazında, bulunan yazıtlı eserlerin sayısını gösteren tablo.
Uygulayan: A.G. Arı
- Resim 91: Hadrianoi'de darp edilen tanrı - tanrıça betimli sikkelerin imparator dönemlerine göre dağılımını gösteren tablo. Uygulayan: A.G. Arı.
- Resim 92: Mysia Olympos'u olarak sınırlandırılmış alanda (Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Keles) Zeus'un yerel epithetlerinin görüldüğü yazıtların dağılımını gösteren harita. Uygulayan: S. Gündüz.
- Resim 93: Mysia Olympos'u olarak sınırlandırılmış alanda (Orhaneli, Büyükorhan, Harmancık, Keles) tanrıların isimlerinin ya da figürlerinin bulunduğu yazıtların dağılımını gösteren harita. Uygulayan: S. Gündüz.

RESİMLER

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

Resim 33

Resim 34

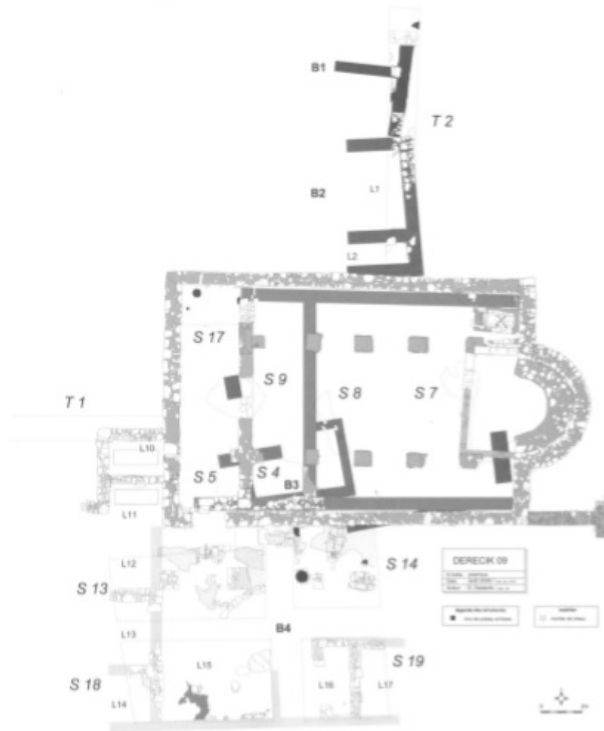
Resim 35

Resim 36

Resim 37

Resim 38

Resim 39

Resim 40

Resim 41

Resim 42

Resim 43

Resim 44

Resim 45

Resim 46

Resim 47

Resim 48

Resim 49

Resim 50

Resim 51

Resim 52

Resim 53

Resim 54

Resim 55

Resim 56

Resim 57

Resim 58

Resim 59

Resim 60

Resim 61

Resim 62

Resim 63

Resim 64

Resim 65

Resim 66

Resim 67

Resim 68

Resim 69

Resim 70

Resim 71

Resim 72

Resim 73

Resim 74

Resim 75

Resim 76

Resim 77

Resim 78

Resim 79

Resim 80

Resim 81

Resim 82

Resim 83

Resim 84

Resim 85

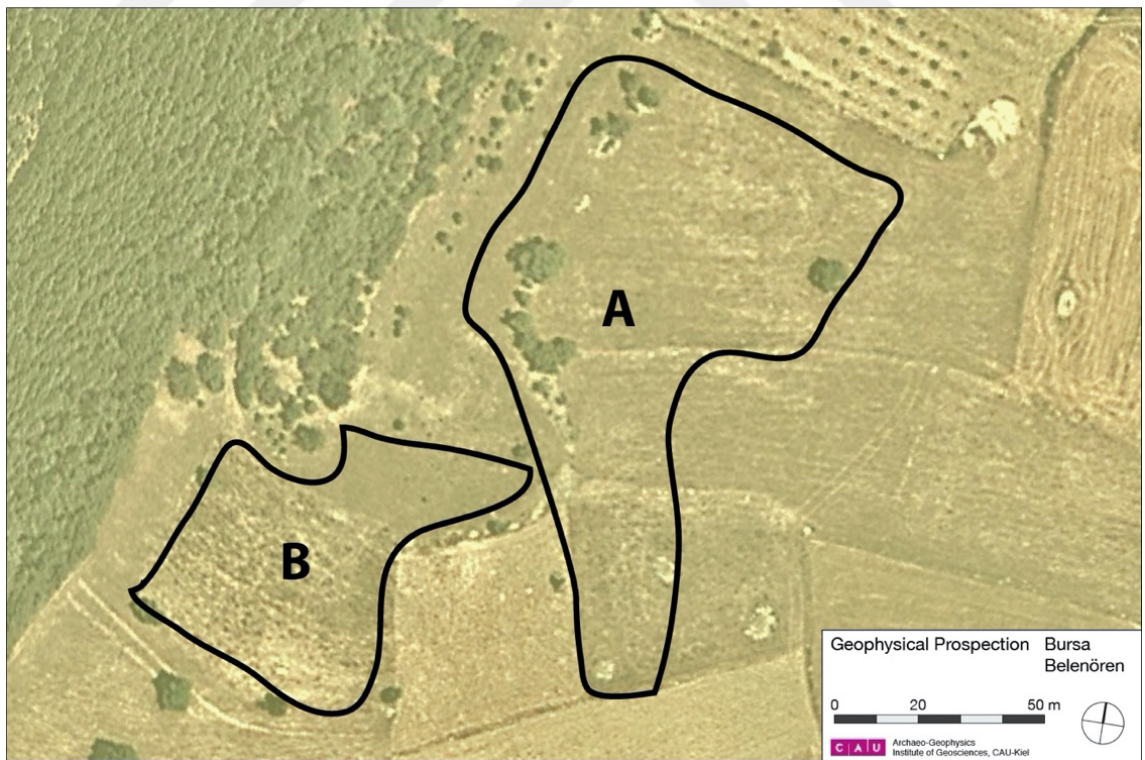

Resim 86

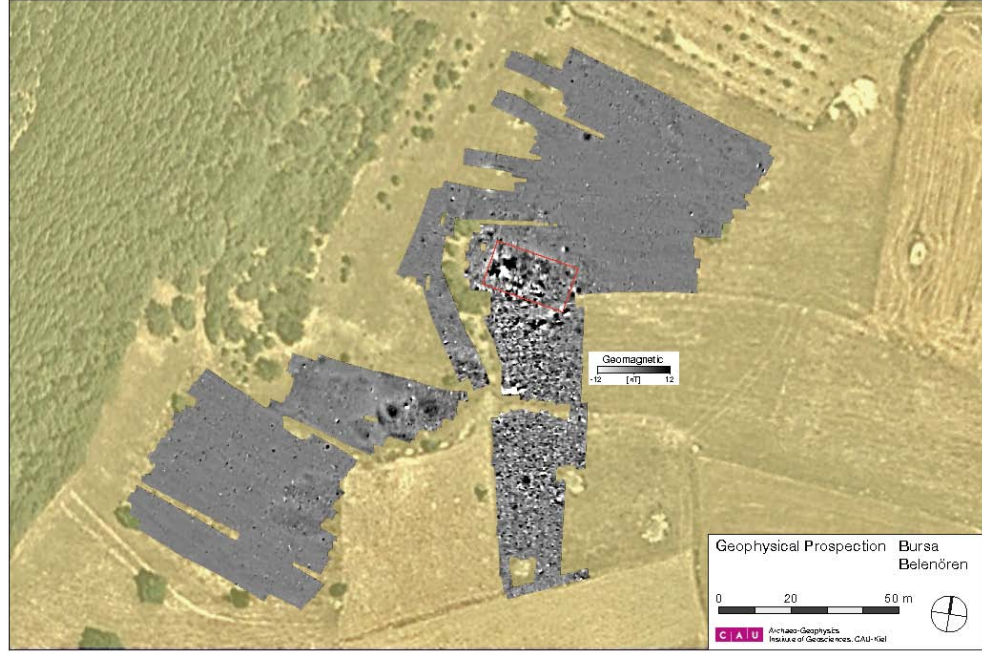

Resim 87

Resim 88

Resim 89

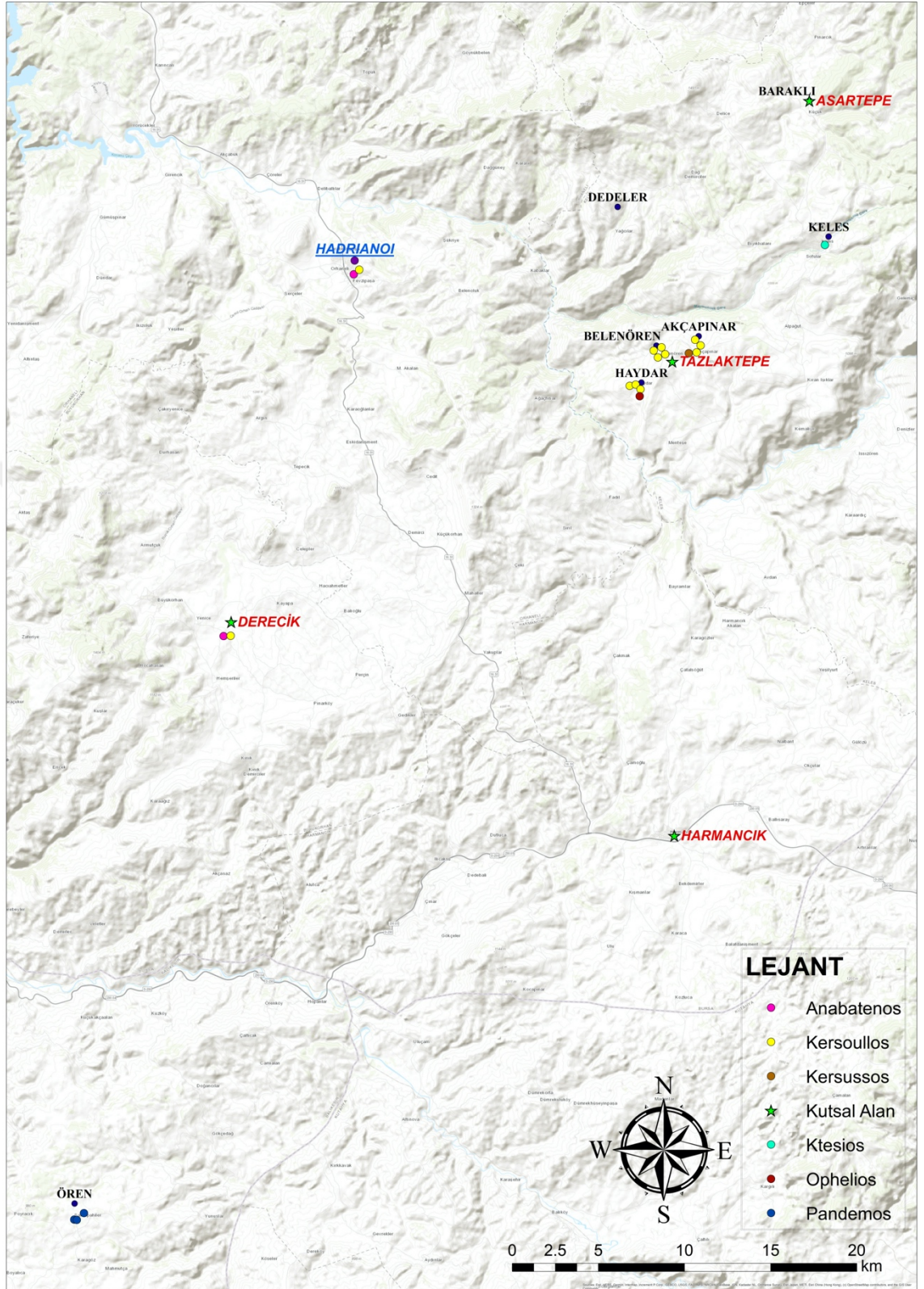
	APOLLON	ARTEMİS	ASKLEPIOS	ATHENA	DEMETER	DIONYSOS	HERAKLES	HYGIEIA	TYCHE	ZEUS	TOPLAM
ORHANELİ (HADRIANOİ) MERKEZ			2							2	4
DERECİK										2	2
KELES MERKEZ										2	2
AKÇAPINAR	1									4	5
DEDELER KÖYÜ			1								1
BARAKLI			1			1		1			3
HAYDAR						1				4	5
BELENÖREN										4	4
ÖREN MEVKİ										2	2
TOPLAM	1	0	4	0	0	2	0	1	1	20	28

Resim 90

	APOLLON	ARTEMIS	ASKLEPIOS	ATHENA	DEMETER	DIONYSOS	HERAKLES	HYGIEIA	TYCHE	ZEUS	TOPLAM
HADRIAN		2	2	7		2				4	17
SABINA						1					1
CRISPINA									1		1
MARCUS AURELIUS			1								1
COMMODUS					2					1	3
SEPTIMUS SEVERUS	2	2	1			1					6
IULIA DOMNA			3						1		4
GETA										2	2
IULIA AUGUSTA	1										1
SEVERUS ALEXANDER	1										1
IULIA MAMEA									2		2
PHILIPPUS					1	2	1		1	1	6
VALERIAN		1						1	2		4
SALONINA									1		1
TOPLAM	4	5	7	7	3	6	1	1	8	8	50

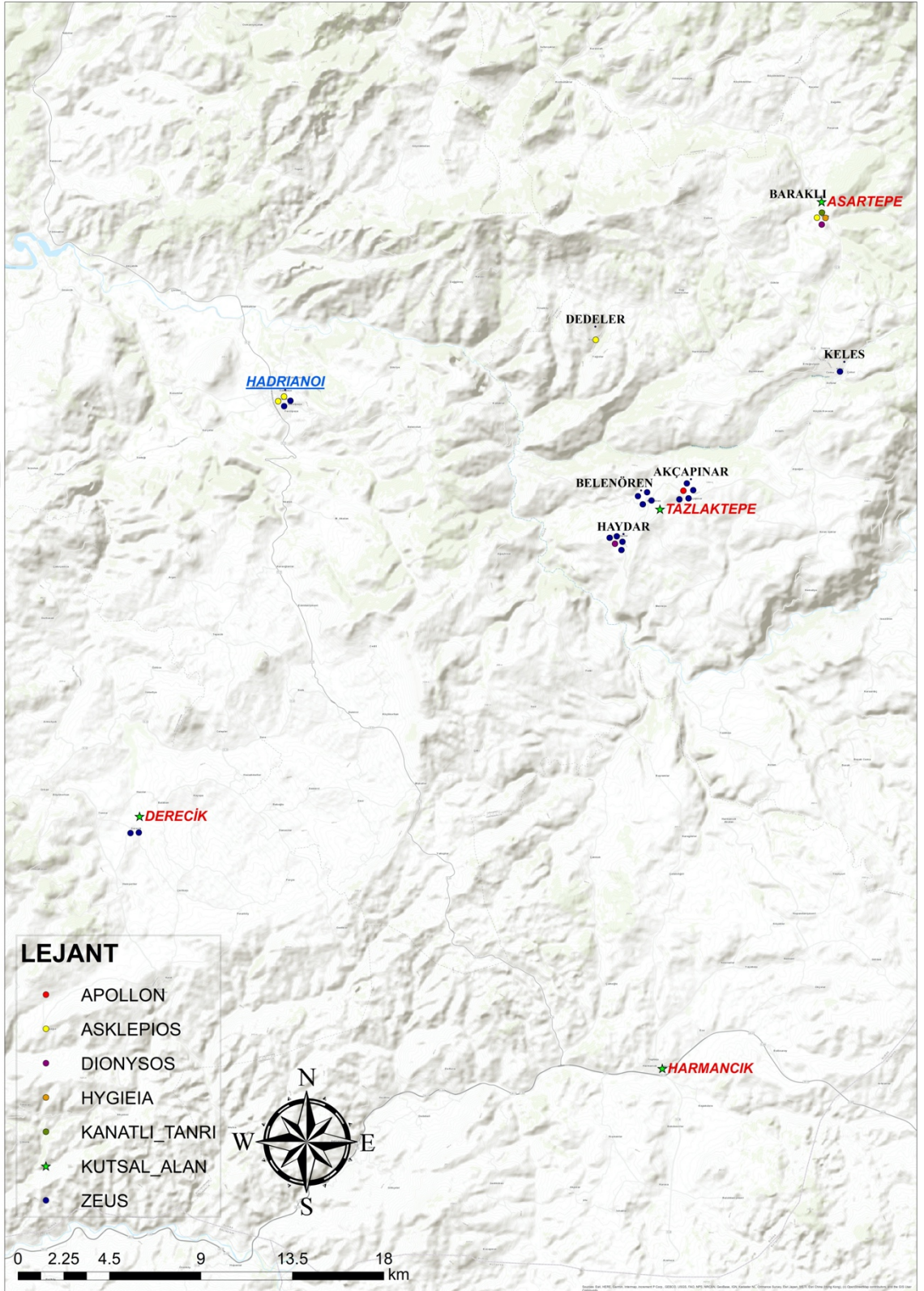
Resim 91

Resim 92

Resim 93

ÖZGEÇMİŞ

Düzenleme Tarihi	27.08.2019	
T.C. Kimlik No	38479043266	
Ünvanı / Adı Soyadı	Arkeolog / Asiye Gözde ARI	
Doğum Tarihi ve Yeri	03/08/1989 Bursa	
Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce (Orta seviye)	
Mesleki İlgi Alanları	Mitoloji, Sualtı Arkeolojisi, Antik Yunan Mimarisi	
TEL : --	GSM : --	
E-POSTA : arigzd@gmail.com		
EĞİTİM		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2003 - 2006	Bursa Anadolu Kız Lisesi
Lisans	2008 - 2012	Uludağ Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi / Arkeoloji Bölümü
Lisans Tezi	İştar'dan Aphrodite'ye	
Yüksek Lisans	2013 - -	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi	Mysia Olympos'undaki Kültler	
İŞ TECRÜBELERİ	Katıldığı Yıl	Staj Yaptığı Kurumun Adı
1. Yerkapı Mozaïği Çalışması	2009	Uludağ Üniversitesi
2. Aktopraklık Kazısı	2010	İstanbul Üniversitesi
3. Derecik Bazilikası Kazısı	2012	Lozan Üniversitesi - Uludağ Üniversitesi
4. İznik Yüzeý Araştırması	2012	Uludağ Üniversitesi
5. Myndos Antik Kenti Kazısı	2013	Uludağ Üniversitesi
6. Bursa ve Çevresi Yüzeý Araştırması	2013	Uludağ Üniversitesi
7. Bursa İli ve Çevreleri Yüzeý Araştırması	2015	Uludağ Üniversitesi
8. İznik Bazilikası Sualtı Araştırmaları	2015	Uludağ Üniversitesi

Yayımlar	Apollonia ad Rhyndakos'ta Apollon Kültü ve Adının Kökeni, Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu, 13-15 Kasım 2015 (Ankara 2016) 97-107		
Sertifikalar ve Aldığı Belgeler	2 Yıldız Dalgıç Belgesi (TSSF) Sualtı Fotoğrafçısı Belgesi (TSSF) Sualtı Videocusu Belgesi (TSSF) İlkyardım Belgesi (TSSF) Arama ve Kurtarma Belgesi (TSSF)		
KATILDIĞI PROJELER VE TOPLANTILAR			
	Proje İsmi	Destekleyen	Görev/Pozisyon
1	2014 - Bursa'nın Dağ İlçelerinin Tarihi ve Kültürel Mirası Envanteri Projesi	Uludağ Üniversitesi, BEBKA	Görsel Sorumlusu
2	2014 - I.Uluslararası Mysia Olympos'u Araştırmaları Çalıştayı	Uludağ Üniversitesi, BEBKA	Görsel Sorumlusu, Organizatör
3	2015 - Odryses'ten Nilüfer'e Uluslararası Nilüfer Sempozyumu	Uludağ Üniversitesi, Nilüfer Belediyesi	Konuşmacı
KULLANDIĞI PROGRAMLAR		Microsoft Office Programları Adobe Photoshop	
Tarih İmza Adı Soyadı			